T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

CELALEDDİN HAREZMŞAH'IN ANADOLU HAREKÂTI VE YASSIÇEMEN SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİRHAN YALÇIN

BALIKESİR, 2026

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

CELALEDDİN HAREZMŞAH'IN ANADOLU HAREKÂTI VE YASSIÇEMEN SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİRHAN YALÇIN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KENAN ZİYA TAŞ

BALIKESİR, 2026

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün TARİH Anabilim Dalı'nda 202312517004 numaralı Emirhan YALÇIN'ın hazırladığı **"CELALEDDİN HAREZMŞAH'IN ANADOLU HAREKÂTI VE YASSIÇEMEN SAVAŞI"** konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca …/…/2026 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan/Danışman) Prof. Dr. Kenan Ziya Taş İmza

Üye Doç. Dr. Merve Üner İmza

Üye Doç. Dr. Kemal Ramazan Haykıran İmza

.../.../...

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Yükseköğretim Kurulu tarafından 2024 yılında yayınlanan "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber" ve Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Çalışmalarda Üretken Yapay Zekâ Kullanımı: Etik İlkeler ve Uygulama Rehberi hakkında bilgi sahibiyim. Üretken yapay zekânın kullanılmasına ilişkin doğabilecek sorumluluklarımı kabul ettiğimi beyan ederim
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

…/…/2026

İmza

Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans Tezi, Celaleddin Harezmşah'ın sultanlık döneminde izlediği politikalar doğrultusunda Anadolu'ya neden geldiğini, Ahlat, Kars ve Erzurum şehirlerinde neden muhasaralar gerçekleştirdiğini açıklamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte Celaleddin Harezmşah'ın, Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile başta dostane ilişkiler kurmak üzereyken neden zıtlaşarak Yassıçemen'de karşı karşıya geldiklerini objektif olarak cevap aramaya çalışmaktadır.

Çalışmanın amaçlarından biri de literatürdeki boşlukları bir nebze olsun doldurabilmektir. Öyle ki, çalışmamızın başlığını oluşturan *"Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu Harekâtı ve Yassıçemen Savaşı"* hakkında yazılanlar Harezmşahlar Devleti Tarihi, Celaleddin Harezmşah, Alaeddin Keykubad, Anadolu Şelçuklu Devleti vb. başlıklı çalışmaların içerisinde sadece birkaç paragraftan ibaret alt metinlerden oluşmaktadır. Bu iki ana başlık üzerinde ayrıntılı çalışmalar bulunmamaktadır. Çalışmamızda dönemin siyasi durumu, Harezmşahlar Devleti'nin karşılaştığı Moğol istilası, Celaleddin Harezmşah'ın sultanlık süreci, Harezmşahlar ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ordu teşkilatları, Celaleddin Harezmşah ve Alaeddin Keykubad arasındaki ilişkiler ve bu iki hükümdarın diğer hükümdarlarla yaptıkları ittifaklar incelenerek tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Yüksek lisans tezim için bana en uygun araştırma alanını ve konusu bulmamda yardımcı olan, her konuda fikir birliğine vardığımız, tecrübelerini ve bilgilerini esirgemeyen, yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Kenan Ziya Taş'a ve bana bir ağabey gibi tavsiyelerde bulunan, tecrübelerini esirgemeyen, adeta tezimin redaktörlüğünü yapan Dr. Fatih Orta'ya teşekkürü bir borç bilirim.

BALIKESİR, 2026 **Emirhan YALÇIN**

ÖZET

CELALEDDİN HAREZMŞAH'IN ANADOLU HAREKÂTI VE YASSIÇEMEN SAVAŞI

YALÇIN, Emirhan

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2026, 131 sayfa

Harezmşahlar Devleti 1097 yılında Selçuklu ümerasından olan Anuştekin Garcai'nin oğlu Kutbeddin Muhammed tarafından kurulmuştur. Devletin son hükümdarı ise Celaleddin Harezmşah'tır. Devlet, Celaleddin Harezmşah'ın babası Sultan Alaeddin Muhammed döneminde Moğol istilaları sonucu yok olmanın eşiğine gelmiştir. Sultan Alaeddin Muhammed Moğol İstilası karşısında daha fazla direnememiş ve Hazar Denizi'nde bulunan Abeskun Adası'na sığınıp burada vefat etmiştir. Babasının vefatının ardından tahta çıkan Celaleddin Harezmşah Moğollar ile mücadele etmiş ve devleti ayakta tutabilmek için birtakım politikalar izlemiştir. Ordusunu hayatta tutmak ve Moğollarla mücadele edebilmek için sürekli hareket halinde olan sultan önüne çıkan şehirleri yağmalamak ve zapt etmek zorunda kalmıştır. Yaşamı boyunca Azerbaycan, Gürcistan, Hindistan ve Irak-ı Acem coğrafyalarında yoğun askeri faaliyetler sürdüren Celaleddin Harezmşah, bu faaliyetlerini Anadolu'da bulunan Ahlat, Erzurum ve Kars şehirlerinde de sürdürmüştür. Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu'ya bu şekilde girmesi ve Eyyûbîler Devleti idaresinde bulunan Ahlat şehrine birden fazla muhasaralar düzenleyip ele geçirmiş olması dönemin tüm siyasi dengelerini alt etmiştir. Bu saldırgan davranışlar Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad ve Eyyûbîler Devleti'ni Celaleddin Harezmşah karşısında bir ittifaka itmiştir. Bu ittifak Yassıçemen Savaşı'nda etkili olmuş ve Celaleddin Harezmşah'a ve Harezmşahlar Devleti'ne son darbeyi vurmuştur. Anadolu ile Moğollar arasında bir tampon bölge görevi gören Harezmşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Moğollar Anadolu'yu istila süreçleri

hızlanmıştır. Ardından 1243 yılında Kösedağ Savaşı'nda Türkiye Selçuklu Devleti'ne yıkıcı darbeyi vuran Moğollar Anadolu'yu işgal etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Celaleddin Harezmşah, Ahlat, Yassıçemen, Moğol İstilası, Sultan Alaeddin Keykubad.

ABSTRACT

CELALEDDİN HAREZMSHAH'S ANATOLİAN CAMPAİGN AND THE BATTLE OF YASSIÇEMEN

YALÇIN, Emirhan

Master's Thesis, Department of History

Advisor: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2026, 131 pages

The Khwarazmian State was founded in 1097 by Qutb al-Din Muhammad, the son of Anushtegin Gharchai, one of the emirs of the Seljuk Empire. The last ruler of the state was Jalal al-Din Khwarazmshah. During the reign of his father, Sultan Ala al-Din Muhammad, the state came to the brink of collapse due to the Mongol invasions. Unable to resist the Mongol advance any longer, Sultan Ala al-Din Muhammad took refuge on the island of Abeskun in the Caspian Sea, where he eventually died. After his father's death, Jalal al-Din Khwarazmshah ascended the throne and struggled against the Mongols while pursuing various policies to preserve the state. In order to keep his army alive and continue resisting the Mongols, the sultan remained constantly on the move and was compelled to plunder and capture the cities that lay before him. Throughout his life, Jalal al-Din Khwarazmshah conducted extensive military campaigns in the regions of Azerbaijan, Georgia, India, and Persian Iraq, and he also extended these activities into the Anatolian cities of Ahlat, Erzurum, and Kars. Jalal al-Din Khwarazmshah's entrance into Anatolia in this manner, along with his repeated sieges and eventual capture of the city of Ahlat, which was under Ayyubid rule, completely disrupted the political balance of the period. These aggressive actions pushed the Sultan of the Anatolian Seljuk State, Ala al-Din Kayqubad, and the Ayyubid State into an alliance against Jalal al-Din Khwarazmshah. This alliance proved decisive in the Battle of Yassıçemen and dealt the final blow to both Jalal al-Din Khwarazmshah and the Khwarazmian State. With the collapse of the Khwarazmian State, which had served as a buffer zone between Anatolia and the Mongols, the Mongol invasions into Anatolia accelerated.

Subsequently, after inflicting a devastating defeat on the Anatolian Seljuk State at the Battle of Köse Dağ in 1243, the Mongols occupied Anatolia.

Keywords: Jalal al-Din Khwarazmshah, Ahlat, Yassıçemen, Mongol Invasion, Ala al-Din Kayqubad

"Eyerini taht, keçeyi yatak, zırhı elbise,

miğferi taç yapmış olan padişah..."

ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNİ

(Celaleddin Harezmşah'a ithafen...)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER ix

KISALTMALAR LİSTESİ xi

1. GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Problemi 1

1.2. Araştırmanın Amacı 1

1.3. Araştırmanın Önemi 1

1.4. Araştırmanın Varsayımları 2

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 2

1.6. Tanımlar 3

2. İLGİLİ ALANYAZIN 4

2.1. Kuramsal Çerçeve 4

2.2. İlgili Araştırmalar 6

3. YÖNTEM 10

3.1. Araştırmanın Modeli 10

3.2. Evren ve Örneklem 10

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri 10

3.4. Verilerin Toplanma Süreci 10

3.5. Verilerin Analizi 11

4. BULGULAR VE YORUMLAR 12

4.1. Harezmşahlar Devletine Genel Bir Bakış 12

4.1.1. Harezmşahlar Devleti ve Moğol İstilası 19

4.2. Celaleddin Harezmşah Dönemi 27
4.2.1. Celaleddin Harezmşah ve Alaeddin Keykubad arasındaki diplomatik ilişkiler ve mektuplaşmalar 45
4.2.2. Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu Harekâtı 56
4.2.2.1. Erzurum, Ani ve Ahlat Muhasaraları 56
4.2.3. Yassıçemen Savaşı 69
4.2.4. Celaleddin Harezmşah'ın Ölümü ve Sonrasında Anadolu 88
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 100
5.1. Sonuç 100
5.2. Öneriler 102
KAYNAKÇA 105
EKLER 117

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
Bkz.	: Bakınız
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
MEBİA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	**:** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problemini, Harezmşahlar Devleti'nin son hükümdarı Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu vilayetlerine yaptığı harekât, Moğollar ile mücadelesi ve Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad ile Yassıçemen ovasında yaptıkları savaş oluşturmaktadır. Bu iki Türk hükümdarın siyasi anlaşmazlıkları, kendilerini birbirlerinden üstün görmeleri aralarındaki mektuplaşmalarına yansımış ve gerilimi artırmıştır. Celaleddin Harezmşah'ın Sultan Anadolu topraklarına harekât düzenlemesi büyük bir problem olmakla birlikte diğer sorunlardan biri olan Yassıçemen Savaşı'nı kaçınılmaz kılmıştır. Yassıçemen Savaşı sonrasında Harezmşahlar Devleti son bulmuştur. Anadolu ile Moğollar arasında bir sınır olan bu devletin ortadan kalkması, Anadolu'yu Moğol sorunu ile baş başa bırakmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel maksadı Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu topraklarına neden askeri hareket düzenlediğine cevap aramak ve bu topraklarda bıraktığı etkiyi görmektir. Yassıçemen Savaşı'nın kaçınılmaz olup olmadığını görmek, savaşın sonucunu belirleyen faktörleri tespit etmek ve bu sonucun Türk tarihindeki etkilerini anlamak araştırmanın bir diğer amacıdır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türk devletlerinin tarih boyunca birbirleri ile yaptıkları savaşları anlamak oldukça önemlidir. Bir Türk devletinin yıkılması, çoğunlukla diğer bir Türk devleti ile girdiği savaşlar sonucunda gerçekleşmiştir. Bu devletlerin hükümdarları kendilerini cihan hâkimi olarak görmüşler ve devletlerini bir cihan imparatorluğu haline getirmek için çabalamışlardır. Bu sebeple soydaş bile olsa kendisine

potansiyel olarak tehdit oluşturan başka bir güce tahammül edemeyip bu tehdidi ortadan kaldırmak istemişlerdir. Buna Timur-Yıldırım Bayezid, Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim-Tomanbay ve Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan arasındaki mücadeleler gibi çok fazla örnek gösterilebilir. Bu saydığımız ve saymadığımız onlarca hükümdarın kendi döneminin siyasi ve askeri olarak en güçlüsü iken giriştikleri cihangirlik savaşları anlamlandırılabilir. Asıl dikkat çeken nokta Harezmşahlar Devleti Sultanı Celaleddin Harezmşah ile Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad'ın devletlerinin siyasi ve askeri güçleri Moğollar karşısında zayıfken ve Anadolu Moğol istilasının eşiğindeyken böyle bir zıtlaşmaya ve savaşa girişmeleridir. Bu araştırmanın önemi Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu'ya yaptığı harekâta sebep araması, Alaeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmşah arasındaki zıtlaşmaları anlamlandırması ve Yassıçemen Savaşını sonuçlarıyla birlikte ortaya koyma çabasıdır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırma, Celaleddin Harezmşah ile Sultan Alaeddin Keykubad'ın cihangirlik hırslarına yenik düşerek birbirleri ile savaşa tutuşmuş olmaları varsayımına dayanmaktadır. Celaleddin Harezmşah'ın çok iyi bir asker olmasına rağmen siyaset ilmindeki tecrübesizliği ve tez canlılığı sebebiyle, devletini hızlı bir şekilde toparlayıp güçlendirmek istemesine rağmen yıkıma götürdüğü düşünülmektedir. Bu iki hükümdarın Anadolu'nun siyasi durumu ve Moğol tehlikesi göz ardı edilerek şahsi bir zıtlaşmaya gittiği, ardından savaşa tutuştuğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Ülkemizde Harezm coğrafyası, Harezmşahlar Devleti ve özellikle Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu'ya yapmış olduğu harekât ile ilgili kaynaklar oldukça azdır. Söz konusu başlıklar kısıtlı ve genel hatlarıyla çalışılmıştır. Araştırma, Yassıçemen Savaşı ile birlikte Celaleddin Harezmşah'ın harekâtını incelediği için konuyu daha çok Harezmşahlar Devleti siyaseti tarafından ele almaktadır. Ancak yapılan tüm araştırma ve ortaya koyulan veriler objektif olarak değerlendirilmektedir.

1.6. Tanımlar

Anadolu Harekâtı: Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu topraklarında yer alan, başta Ahlat olmak üzere civar bölgelerde gerçekleştirdiği askerî harekât.

Muhasara: Bir şehrin veyahut bir bölgenin kuşatma altına alınarak dış dünya ile ilişiğinin kesilmesi.

Kanglı-Kıpçak: Ortaçağda Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşamış, Kıpçak boyları içinde yer alan ve Kanglı unsurlarıyla bağlantılı bir Türk topluluğu.

Hassa Ordusu: Hükümdara bağlı olan ve onu korumakla görevli seçkin, maaşlı ve sürekli askerî birlik.

Gulam: Özellikle Büyük Selçuklu Devleti ve diğer İslam-Türk devletlerinde küçük yaşta alınarak özel eğitimle yetiştirilen, sarayda ve orduda hizmet eden askerî veya idarî köle statüsündeki görevli.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu araştırmada genel hedef *Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu Harekâtı ve Yassıçemen Savaşı*'nın sebeplerini bulmaktır. Bununla birlikte sonuçların tüm ayrıntıları ile incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırmayı ayrıntılı ve objektif olarak yürütebilmek için dönemin siyasi durumu, iki hükümdarın aralarında gerçekleşen mektuplaşmalar, diğer devletler ile yapmış oldukları ittifaklar incelenecektir. Yapılan bu çalışma, aşağıdaki kuramsal çerçeveler içerisinde yürütülecektir.

Tarih yazımında olayların yalnızca kronolojik olarak aktarılması, tarihsel sürecin anlaşılması açısından kısıtlı bir yaklaşım sunmaktadır. Özellikle Ortaçağ Tarihi ile ilgili çalışmalarda, hükümdarların karar alma süreçleri ve bu kararların tarihi olaylar üzerindeki etkisini anlayabilmek için kapsamlı bir analiz gerekmektedir. Bu sebeple tarihsel analizde kuramsal yaklaşımlar, olayları açıklayıcı araç olarak kullanılmakta ancak tarihsel verinin önüne geçmeyen yardımcı bir görev üstlenmektedir.

Bu çalışmada, Celaleddin Harezmşah'ın siyasi ve askeri faaliyetlerinin değerlendirilmesinde, bireysel karar alma süreçlerini anlamak amacıyla aksiyon teorisinden yararlanılmıştır. Modern sosyolojinin kurucularından Max Weber tarafından geliştirilen bu yaklaşım, bireylerin eylemlerinin arkasındaki anlam dünyasının çözümlenmesini önermektedir (Kuyucuoğlu, 2015, s. 245). Bu çerçevede Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu'ya yönelmesinin yalnızca siyasal gelişmelerin bir sonucu olmadığı, aynı zamanda hükümdarın iktidarını yeniden tesis etme çabası, güvenlik kaygıları ve bölgesel güç dengeleri içinde konumunu belirleme isteğiyle bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. *Anadolu Harekâtı ve Yassıçemen Savaşı*'na giden süreç, bireysel liderlik tercihlerinin tarihsel olayların şekillenmesindeki rolü dikkate alınarak analiz edilmiştir. Hükümdarların kararlarının, salt kişisel tercihlerden ziyade dönemin askeri ve siyasi koşullarıyla şekillendiği göz önünde

bulundurulmuştur. Bu çerçevede aksiyon teorisi, bireysel aktör davranışlarını anlamaya yönelik bir araç olarak sınırlı şekilde kullanılmış ancak tarihsel veri ön planda tutulmuştur.

Realizm kuramı, devletlerarası ilişkilerin temel belirleyicisinin güç mücadelesi ve güvenlik kaygısı olduğunu savunarak tarihsel olayların bağlamını analiz etmeye çalışmaktadır. Bu kuramın kurucuları olarak Thucydides, Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, Edward Halett Carr, Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz gibi isimler kabul edilmektedir (Düzgün, 2020, s. 258).

Immanuel Kant'a göre devletler her ne pahasına olursa olsun kendi güvenliklerini sağmaya çalıştıkları ve bu sebeple birbirleri ile çıkar ilişkileri kurdukları için kalıcı barış asla sağlanamayacaktır. Sun Tzu da Kant'la benzer bir fikri savunmuş, mevcut hanedanlığın güvenliği ve hayatta kalabilmesi için barış fikri yerine savaşın kaçınılmaz olduğunu savunmuştur (Karabulut ve Değer, 2015, s. 72).

XIII. yüzyılın ilk yarısında Türkistan ve Anadolu coğrafyasında yaşanan siyasi gelişmeler, Moğol ilerleyişinin yarattığı baskı ortamı ve bölgesel güç mücadeleleri dikkate alındığında Celaleddin Harezmşah ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki ilişkilerin yalnızca kişisel rekabetten ibaret olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, Selçuklu–Harezmşah ilişkilerini tarihsel bağlam içinde, olay-merkezli bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Özellikle Yassıçemen Savaşı'na giden süreç hem bireysel liderlik davranışları hem de dönemin bölgesel güç dengeleri dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede aksiyon teorisi ve realizm kuramı olayları açıklayıcı bir araç olarak kullanılmış, tarihsel veri ve olay örgüsü ön plana çıkarılmıştır. Böylece tarihsel süreçlerin çok boyutlu ve analitik bir biçimde değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak aksiyon teorisi ile realizm kuramının birlikte kullanılması, Celaleddin Harezmşah'ın siyasi kararlarının bireysel motivasyonlar ve bölgesel güç ilişkileri bağlamında incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu metodolojik yaklaşım Selçuklu–Harezmşah ilişkilerinin ve Yassıçemen Savaşı'nın tarihsel analizinde kapsamlı ve güvenilir bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Harezmşahlar Devleti ili ilgili bilgi aktaran ve günümüze ulaşan tarihi kaynaklar olarak Alaeddin Ata Melik Cüveyni'nin *Tarih-i Cihangüşa*'sını, İbnü'l-Esir'in *El-Kâmil Fi't-Tarih*'ini, Minhac-i Sirac el-Cuzcani'nin *Tabakat-ı Nasıri'*sini, Muhammed b. Havendşah b. Mahmud Mîrhand'ın *Ravzatu's-Safa*'sını, Gregory Abu'l-Farac'ın (diğer adıyla Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbri yahut Bar Hebraeus) *Abu'l-Farac Tarihi'*ni, Muhammed bin Ahmed Nesevi'nin *Sîretü's-Sulṭân Celâliddîn Mengübertî'*sini, Reşidü'd-din Fazlullah'ın *Selçuklular Cami'ü't-Tevarih'*ini, Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî'nin *Tarih-i Güzide'*sini, Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî'nin *Müsameretü'l-Ahbar'*ını, İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye'*sini *(Selçuknâme)*, İbn Vâsıl'ın *Müferricü'l-Kürûb*'unu, Ahmet Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn'ini (Ariflerin Menkıbeleri),* İbn Nazîf'in *Târîhu'l-Mansûrî'sini* ve *Anonim Selçûknâme'yi* sayabiliriz.

Tarih-i Cihangüşa, 13. yüzyılda İlhanlılar sarayında bir devlet adamı olan Alaeddin Ata Melik Cüveyni tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserin en önemli özelliği Moğollar, Harezmşahlar ve İsmailiyye tarihi hakkında birinci elden kaynaklardan biri olmasıdır. Alaeddin Ata Melik Cüveyni aktardığı tüm bilgileri kendi gözlemlerine ve resmî belgelere dayandırmaktadır.

El-Kâmil Fi't-Tarih, İbnü'l-Esir tarafından Arapça olarak kaleme alınmış, yaratılıştan tamamlandığı 1230 yılına kadar gerçekleşen olayları kronolojik olarak aktaran bir eserdir. Eser, özellikle Haçlı Seferleri, Selçuklular, Eyyûbîler ve Moğol istilaları hakkında birinci elden ayrıntılı bilgiler içermektedir. Yazar, aktardığı bilgileri bizzat olaylara tanık olanların şahitliğine ve dönemin kaynaklarına dayanarak detaylandırır.

Tabakat-ı Nasıri, Minhac-i Sirac el-Cuzcani tarafından Farsça olarak kaleme alınmış ve 1260 yılında tamamlanmıştır. Eser 23 bölümden oluşmaktadır ve İslam tarihi, Gazneliler, Selçuklular, Atabegler ve Moğol istilaları hakkında bilgiler vermektedir. Eser anlatılan bilgileri olayların tanıklarına ve günümüze ulaşmamış olan o dönemin kaynaklarına dayandırmaktadır. Cüzcani Moğol istilalarının yaşandığı bölgede bizzat bulunmuş olduğu için kendi tanıklığına da yer vermektedir.

Ravzatu's-Safa, Muhammed b. Havendşah b. Mahmud Mîrhand tarafından kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Tam adı Muhammed b. Bürhânü'd-dîn Hâvendşah

b. Kemâlü'd-dîn Mahmûd-i Herevî'dir. 1433'te Belh'te doğmuş, 1498'de Herat'ta vefat etmiş Timurlu tarihçisidir. Eser 15. yüzyıl sonuna kadar İran ve İslam tarihini konu alan ansiklopedik bir eserdir. Eserde *Harezmşahlar* bahsi de bulunmaktadır. Mirhand, dönemine kadar yazılmış olan ulaşabildiği tüm eserleri incelemiş ve bu çalışmayı ortaya koymuştur.

Abu'l-Farac Tarihi, Süryani tarihçi Gregory Abu'l-Farac tarafından 13. yüzyılda Süryanice olarak kaleme alınmış, yaratılıştan 13. yüzyıla kadar dünya tarihini işleyen kapsamlı bir eserdir. Abu'l-Farac'ın asıl adı Grigorios'tur. Bar Hebraeus yahut Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbri olarak da bilinmektedir. Müellifin *Tarihu Muhtasari'd-Düvel* adında Arapça eseri de bulunmaktadır. İslamiyet'in zuhurundan Moğollara kadar olan zaman içerisindeki bazı devletlerin tarihini konu almaktadır.

Sîretü's-Sulṭân Celâliddîn Mengübertî, Muhammed b. Ahmed Nesevi tarafından 1241 yılında kaleme alınmış Arapça bir eserdir. Müellif, Celaleddin Harezmşah'ın yanında bulunmuş ve vezirliğini yapmış, Celaleddin Harezmşah'ın hayatına doğrudan tanık olmuştur. Eser salt olarak Celaleddin Harezmşah'ın hayatını anlatmaktadır. Bu sebeple bu biyografik eser araştırmanın konusu için en önemli kaynaklardan biridir.

Cami'ü't-Tevarih, Reşidüddin Fazlullah'ın 14. yüzyılda Farsça olarak hazırladığı eseridir. Selçuklular tarihi hakkında bilgi veren en önemli eserlerden biridir. Eser *Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçuk* bölümünde Selçuklu sultanlarının hayatları ve dönemlerinin siyasi olayları hakkında bilgiler vermektedir.

Tarih-i Güzide, Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî tarafından 1330 yılında tamamlanmış, Farsça kaleme alınmıştır. Eser Selçuklular, Moğollar ve İran tarihi hakkında içerdiği bilgilerle ana kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Kazvinî, İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah'ın çevresinde bulunduğu için devlet arşivlerine erişim sağlamış ve olayları birinci elden aktarmıştır. Eserin dördüncü babının altıncı faslı, *Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan* başlığıyla Selçuklular hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Müsameretü'l-Ahbar yahut tam adıyla *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* Kerîmüddin Mahmud-i Aksarâyî tarafından 1323 yılında kaleme alınmış Farsça eserdir. Eser, Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve İlhanlılar hâkimiyeti dönemini ayrıntılı anlatan eserlerden biridir. İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-*

umuri'l-Alaiyye adlı eserinin ardından Türkiye Selçuklu tarihi için en önemli kaynak sayılır.

El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye veya diğer adıyla *Selçuknâme* İbn Bibi tarafından kaleme alınmış, Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli birinci el kaynağıdır. İbn Bibi, Selçuklu sarayında divan kâtibi ve tuğra reisi olarak görev yapmış bir devlet adamıdır.

Tam adı *Müferricü'l-Kürûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb* olan eser, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sâlim b. Nasrullâh et-Temîmî el- Hamevî eş-Şafiî (İbn Vâsıl) tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eyyûbî tarihini kapsamlıca ele alan eser aynı zamanda Selçuklular, onların ardılları olan Zengiler, Anadolu Beylikleri, Türkiye Selçukluları hakkında da bilgiler içermekte ve Memlûk Sultanı Baybars'ın hüküm sürdüğü 1263 yılına kadar bilgi aktarmaktadır.

Tam adı *Târîhu'l-Mansûrî Telhîsu'l-Keşf ve'l-Beyân Fî Havâdisi'z-Zamân* olan eser, Ebu'l-Fezâil Muhammed b. Ali b. Nâzîf el-Hamevî (İbn Nazîf) tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. İbn Nazîf Eyyûbî Meliklerinin hizmetinde bulunmuş ve vezirlik yapmıştır. Eser, yoğunlukla müellifin bizzat tanıklık ettiği 1193-1233 yılları arası Eyyûbî tarihine ait bilgileri nakletmektedir.

Menâkıbü'l-Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri), Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine hazırlanan, Ahmet Eflâkî tarafından 1318-1353 yıllarında kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Selçuklu dönemi Anadolu'sunun sosyal, dini ve kültürel hayatından bilgiler aktaran eser, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, ailesi ve Mevlevî tarikatının erken dönemi hakkında kapsamlı bilgiler içeren menkıbevi bir kaynaktır.

Anonim Selçûknâme (Târîh-i Âl-i Selçûk), Farsça olarak kaleme alınmış, müellifi bilinmeyen bir eserdir. Eserin yazma nüshasındaki adı *Târîh-i Âl-i Selçûk'*tur. Eserde ayrıca *Pâdişâhân-ı ilâ Rahmetihî li-Rabbihi el-Ğafûr* alt başlığı da bulunmaktadır. Eser Selçukluların tarih sahnesine çıkışından Türkiye Selçuklularının yıkılışına kadar olan süreci aktarmaktadır.

Bu tez çalışmasında V.V. Barthold'un *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Meryem Gürbüz'ün *Celaleddin Harezmşah,* İbrahim Kafesoğlu'nun *Harezmşahlar Devleti Tarihi,* Aydın Taneri'nin *Harezmşahlar,* Faruk Sümer'in *Anadolu'da Moğollar,* Altay Tayfun Özcan'ın *Alaeddin Keykubad Celaleddin Harezmşah*

İlişkileri ve Yassıçimen Muharebesi ve Osman Turan'ın *Türkiye Selçuklu Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar, Selçuklular Zamanında Türkiye* ve *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eserleri başta olmak üzere birçok telif eserden faydalanılmıştır. Ayrıca Hasan Geyikoğlu'nun *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar* adlı yüksek lisans tezi (1992), Nagehan Güler'in *Hârezmşâhların Moğollar ile Münasebetleri* adlı yüksek lisans tezi (2016), Suphiye Dur'un *Otrar Olayı Bağlamında Harezmşahların Yıkılış Süreci* adlı yüksek lisans tezi (2025), Mustafa Köksal'ın *Harezmşahların Devletleşme Süreci (1077-1200)* adlı doktora tezi (2023), Meryem Doygun'un *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı* adlı doktora tezi (2019) gibi birçok yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalanılmıştır.

Bu tezin oluşmasında yukarıda bahsettiğimiz eserler ve çalışmaların haricinde ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanan Nilgün Dalkesen'in "Hârizmşah Muhammed'in siyasi ve askeri faaliyetleri örneğinden Târîh-i Elfî değerlendirmesi", Galip Bingöl ve Hasan Çopur'un "Moğol İstilası Sonrası Türk-İslam Dünyasında Celaleddin Harzemşah'ın Etkisi", Hasan Geyikoğlu'nun "Harezmşah Celaleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", Mustafa Köksal'ın "Harezmşahları Yıkıma Götüren Olay: Otrar Faciası (1218)" gibi bir çok makale de fayda sağlamış ve bibliyografyada yerlerini almışlardır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada konu ile ilgili bilgiler, literatür ve kaynak tarama yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Konu ve dönem hakkında bilgi içeren tarihi kaynakların transkripsiyon eserleri, tarihçiler tarafından kaleme alınmış telif eserler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile ulusal ve uluslararası dergi makaleleri literatür taraması yoluyla belirlenmiş, ardından bu eserler tek tek incelenmiş, fişlenmiş ve analiz edilerek araştırmanın temelini oluşturmuştur.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, Harezmşahlar Devleti'nin Moğol istilasına uğrayarak yıkılmasının ardından Celaleddin Harezmşah dönemi ile Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad dönemini kapsamaktadır. Araştırmada ağırlıklı olarak *Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu Harekâtı ve Yassıçemen Savaşı* örneklem olarak seçilmiş ve detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Araştırma konusu belirlendikten sonra, ilgili literatür taranmış ve kapsamlı bir bibliyografya oluşturulmuştur. Oluşturulan bibliyografya, her bir kaynak ayrı ayrı incelenip fişlenmiş ve analiz edilerek çalışmanın içeriğine dahil edilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmanın veri toplama süreci literatür taramasıyla başlamıştır. Ardından tarama sonucu belirlenen eserler temin edilerek sistematik bir şekilde fişlenip analiz edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmasın konusu doğrultusunda yapılan literatür çalışmasında belirlenen eserler incelenip okunarak bilgi elde edilmiştir. Devamında bu kaynaklar bilgi verdikleri konular bakımından kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Araştırma konusunun problemine ve amacına uygun olarak analizler ortaya koyulmuştur. Araştırmanın başlıkları ve alt başlıkları belirlenip ilgili kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır. Son olarak bu bilgiler araştırmanın amacına uygun şekilde yorumlanarak bütünleştirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Harezmşahlar Devleti'ne Genel Bir Bakış

Harezm, Aral gölünün güneyinde, günümüzde Özbekistan ve Türkmenistan sınırları arasında bulunan Ceyhun nehri boyunca uzanan verimli bir bölgedir. Batısında Üstyurt platosu, doğuda Kızılkum çölü ve güneyde Karakum çölü ile çevrilidir. Ceyhun cehri bölgenin savunması açısından doğal bir kale işlevi görmüştür (Köksal, 2024, s. 3) (Bkz. Ek I). Devletin en geniş sınırlara Alaeddin Muhammed döneminde sahip olmuş fakat bu genişlik Moğol istilası sebebiyle uzun sürmemiştir. Bahsettiğimiz bu büyük toprak bütünlüğü doğuda Maveraünnehir ve Kaşgar'ı, batıda Irak-ı Acem[1] ve Azerbaycan'ı, kuzeyde Aral gölü havzasını, güneyde ise Horasan'ı, Kirman'ı ve Umman denizi kıyılarını kapsamaktadır. Bu sınırlar günümüz coğrafyasında Özbekistan'ı, Türkmenistan'ı, Afganistan'ı, İran'ın büyük bir bölümünü, Tacikistan'ı, Kazakistan'ın güneyini ve Azerbaycan'ın bir bölümünü içerisinde barındırmaktadır (Bkz. Ek II).

Harezmşahlar Devleti, Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve yerel beylerin güç kazanmasının ardından 11. Yüzyıl sonlarında tarih sahnesine çıkmıştır. Harezm, ilk başlarda Selçuklu Devleti'ne bağlı bir bölgedir. Bu bölgede Harezmli Türklerin etkisi gittikçe artmaya başlamıştır. Harezmşahlar özellikle Horasan, Merv, Semerkand ve Nişabur gibi önemli şehirleri alarak kendi yönetimlerini güçlendirmişlerdir (Köksal, 2024, s. 4). Bu Türk hanedanı, Türk kültürü ve İslam dinini sentezleyerek kendine özgü bir yönetim anlayışı ortaya koymuştur. (Köksal, 2024, s. 4). Bu yönetim anlayışı kendi dönemlerindeki ve sonradan gelecek olan Türk devletinin anlayışlarından çok farklı değildir. Temel prensiplerden biri devlet hanedanın

[1] İran'ın kuzeybatı ve orta kesimlerini kapsayan bölge. Hamedan, Isfahan, Rey, Kazvin ve Zencan şehirleri bu bölgededir (https://islamansiklopedisi.org.tr/acem Erişim Tarihi: 02.05.2026).

mülküdür ve sultanlar sadece bu hanedandan seçilir. Hak, hukuk ve adalet anlayışları Türk töreleri ve İslam kurallarıyla şekillenmektedir.

Harezmşahlar Türkistan ve İpek Yolu üzerindeki konumları sayesinde büyük bir ticaret gücüne sahiptir. İpek Yolu Harezmşahlar'ın ekonomik yapısının temeli oluşturmaktadır. Harezm bölgesinden geçen kervanlar sadece bölge ekonomisi kalkındırmakla kalmamış, İslam dünyası ile Uzak Doğu arasında kültürel bir bağ da kurmuştur. Ticaretin yanı sıra tarım ve hayvancılık gibi geleneksel ekonomik faaliyetler de bu dönemde büyük önem taşımıştır (Köksal, 2024, s. 3). Bölgedeki geniş tarım arazileri ve yerel zenginlikler devletin büyümesini hızlandırmış ancak Moğol istilaları sonucunda bu ekonomik altyapı ciddi derecede hasar görmüştür (Köksal, 2024, s. 3).

Harezmşahlar döneminde bilimsel ve kültürel alanda da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Harezm bölgesi İslam dünyasında bilimsel gelişmelerin merkezi haline gelmiş ve bu süreçte önemli matematikçiler, astronomlar, felsefeciler yetişmiştir (Gürbüz, 2019, s. 21). Mimari alanda ise camiler, medreseler ve çiftlikler inşa edilerek Harezmşahlar devrinin sanatsal zenginliği pekiştirilmiştir. Bu dönemde Türk-İslam sanatının sentezi hâkim olmuştur. Harezm, Türk mimarisi ve İslam kültürünün birleşiminden oluşan eşsiz mimarilerle süslenmiştir. Dönemin coğrafyacılarından birisi olan Yakut, başkent Gürgenç'ten bahsederken *Beldelerin en güzeli* şeklinde bahsetmektedir (Gürbüz, 2019, s. 21).

Harezmşahlar Devleti'nin kuruluş tarihi olarak 1097 yılı ve kurucusu olarak Selçuklu Devleti ümerasından Kutbeddin Muhammed kabul edilmektedir (Taneri, 2019, s. 21). Kutbeddin Muhammed, Oğuz Türklerinin Beğdili boyundan olan Anuştekin Garcai'in oğludur (Günalan, 2024, s. 240; Köksal, 2023, s. 57). Anuştekin Garcai, Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah'ın taştdarıdır[2] ve taştdarlık görevinin ardından Harezm bölgesi valisi olmuştur. 1097 yılında Anuştekin Garcai vefat ettiğinde valilik görevi oğlu Kutbeddin Muhammed'e verilmiştir (Taneri, 2019, s. 21). Harezm'i otuz yıl kadar idare eden Kutbeddin Muhammed adil bir idare sistemi kurmuş, halk ve ulema tarafından hoşgörü ile karşılanmıştır. Harezm bölgesinde nüfusunu ve gücünü arttırmaya çalışan Kutbeddin Muhammed bu konuda başarılı

[2] Saray teşkilatında ibrik ve leğen tutmakla görevli hizmetli (https://islamansiklopedisi.org.tr/tastdar Erişim Tarihi: 02.05.2026).

olmuştur. Adına yazılmış olan bazı eserlerde kendisine *Padişah, Kutb'd-dünya ve'd-din, Ebü'l-feth, Muinü emiri'l-mü'minin* gibi unvanlar verilmesi güç ve nüfuzunu göstermektedir (Taneri, 2019, s. 21).

Kutbeddin Muhammed 1128 yılında vefat edince yerine oğlu Atsız gelmiştir. Atsız, Selçuklu Devleti Sultanı Sencer'in seferlerine katılmış, Ceyhun Nehri ötesine kadar nüfuzunu genişletmiştir. Mangışlag ve Cend bölgelerine seferler düzenlemiş ve kendisine güç temin etmiştir (Gürbüz, 2019, s. 18; Keleş, 2021, s. 162). Seyhun Nehri ötesindeki sahalara da ilerleyen Atsız siyasi varlığını buralarda da göstermeyi amaçlamıştır. Ancak Atsız'ın bağımsızlık arzuları Sultan Sencer tarafından hoş karşılanmamıştır (Bozan ve Kızıl, 2024, s. 304). Sultan Sencer, kendisine üç kez isyan etmiş olan Atsız'ın oğlu Atlığ'ı 1138 yılında Atsız'ın isyanlarına ceza olarak idam etmiştir. Topladığı güç ve yayıldığı siyasi saha sebebiyle Atsız, Harezmşahlar Devleti'nin kuruluşunun temellerini atmış denilebilmektedir. (Gürbüz, 2019, s. 18)

Atsız'ın 1156 yılında vefat etmesinin ardından veliahdı olan oğlu İl-Arslan, amcaları İnal Tigin'i, Yusuf'u ve kendi kardeşleri Hıtay Han ile Süleyman Şah'ı öldürttükten sonra Harezmşah tahtına oturmuştur. Sonraki sene Sultan Sencer'in vefat etmesi Horasan ve Doğu İran'daki Selçuklu hâkimiyetini yıkmış ve İl-Arslan'ı bölgenin en güçlü hükümdarı konumuna getirmiştir (Taneri, 2019, s. 25).

İl-Arslan'ın vefatıyla oğulları Sultanşah Mahmud ve Alaeddin Tekiş arasında taht kavgası başlamıştır. İl-Arslan vefat ettiğinde Tekiş Cend'de valilik görevinde bulunmaktadır. Veliaht olan küçük kardeşi Sultanşah Mahmud tahta geçmiş ancak küçük oluşu sebebiyle devleti annesi Melike Terken Hatun yönetmektedir. Sultanşah ve annesi Melike Terken Hatun elçi göndererek ağabeyi Tekiş'i itaat etmesi için saraya davet etmişlerdir ancak Tekiş bu durumu kabul etmeyip tahtta hakkı olduğunu savunmuştur. Karşılıklı mektuplaşmalarda Sultanşah ağabeyine onu sultanlığını tanımaması durumunda üzerine ordu yollayacağını bildirmiştir (Cüzcani, 2024, s. 126). Tekiş bu durum karşısında Karahıtaylar'dan belirli bir miktar vergi karşılığında asker desteği alıp Harezm'e yürümüştür. Sultanşah ve Melike Terken Hatun bu durum karşısında hazineler ile birlikte Irak Selçuklularına kaçmışlardır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 71). Irak Selçuklularında güç toplayan Sultanşah, Harezm üzerine yürümüş ve ağabeyi Tekiş ile karşı karşıya gelmiş ancak geri çekilmiştir. İki kardeş arasında yirmi küsür sene süren bu savaş ve barış durumları sonucunda 1193 yılında Sultanşah Mahmud vefat etmiştir (Gökoğlu ve Eğilmez,

2024, s. 72). Sultan Tekiş, Sultanşah Mahmud'un vefatı sonrası Harezmşahlar tahtına oturmuştur (Brockelmann, 1964, s. 227). Tekiş, 1194 yılında Irak Selçuklu Devleti Hükümdarı II. Tuğrul'un üzerine yürüyüp galip gelerek Irak Selçuklularına son vermiştir (Reşidü'd-din Fazlullah, 2020, s. 183-184.) Horasan'ın büyük bir kısmını zapt etmiş ve Mazenderan meliklerini kendine tabi kılmıştır. Kanglı-Kıpçakların devlete katılımının askeri anlamda faydalı olacağını düşünen Sultan Tekiş bu vesileyle Terken Hatun ile evlenmiştir (Cüzcani, 2024, s. 122).

Sultan Tekiş 1200 yılında vefat etmiş ardından yerine oğullarından Alaeddin Muhammed geçmiştir. Alaeddin Muhammed, Celaleddin Harezmşah'ın babasıdır. *Kutbeddin* olan unvanı cülus sırasında *Alaeddin* olarak değiştirilmiştir. Sultanlığın ilk yıllarında Gurlularla mücadeleye girişmiş, Gazne bölgesini fethetmiş ve Maveraünnehr'deki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır (Öntürk, 2020, s. 150; Yaz, 2024, s. 282). Bu dönemde annesi Terken Hatun kendi sarayında veziri ve divanı ile birlikte yönetime ortaktır. Öyle ki *Hüdavend-i Cihan, Uluğ Terken* gibi unvanlara sahiptir ve kanun çıkarma yetkisi vardır (Gürbüz, 2019, s. 20).

Sultan Alaeddin Muhammed Harezmşahlar Devleti'nin topraklarını oldukça genişletmiş, devleti Irak sınırından Türkistan'a kadar olan büyük bir coğrafyaya hâkim olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin ardından onun kadar geniş coğrafyaya hâkim başka bir hükümdar gelmemiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 329).

Sultan Alaeddin Muhammed dinine düşkün, alimlere hürmet ve saygı gösteren bir şahsiyettir. İbnü'l-Esir'in aktardığı bir rivayete göre Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Ravza-ı Mutahharasının[3] hizmetçilerinden biri Harezm ülkesine gittiğinde Sultan Alaeddin Muhammed'in sarayına gitmiş ve orada Ravza-ı Mutahhara'nın hizmetçisi olduğunu söyleyince sultan kendisi ile bizzat görüşmek istemiş, onu sofrasında ağırlamış ve ayakta karşılamıştır. Kendisine Medine hakkında ve yaptığı işle ilgili sorular sormuş ve uzunca sohbetler etmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 330). Ardından bu kişi sultanın yanından ayrılmak üzere kalktığı vakit Sultan kendisine şunları diyerek uğurlamıştır:

[3] Mescid-i Nebevî içinde Hz. Muhammed'in kabri ile minberi arasında bulunan ve *"cennet bahçelerinden bir bahçe"* olarak kabul edilen kutsal alan (https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara Erişim Tarihi: 03.05.2026).

> "Şu anda bir savaşa çıkacağız. Hemen bu saatte hareket etmek üzereyiz. Eğer bu sefere çıkmayacak olsaydım, mutlaka seni uğurlar, seninle daha yakından ilgilenirdim. Fakat Karahıtaylar üzerine gitmek için Ceyhun Nehrini aşmamız ve bunun için sefere çıkmamız gerekir. Ama Hz. Peygamber (S.A.V.) makamının bir görevlisi ile karşılaşmamız bu sefer için hayra delalet etmektedir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 330)."

Ardından Sultan Alaeddin Muhammed, 1210 yılı Eylül ayında Karahıtaylar üzerine yürümüş ve büyük bir zafer kazanarak onları tarih sahnesinden silmiştir. (İbnü'l-Esir, 1987, s. 330; Çakmak, 2024, s. 85).

Harezmşah sultanlarının ve hanedanın adları birçok kaynakta farklı şekillerde kaydedilmiştir. Bunun başlıca sebebi veliaht veya sultan iken kullanılan unvanlar ve farklı telaffuz şekilleridir. Örneğin Sultan Alaeddin Muhammed'in unvanı ilk başta *Kutbeddin* iken sonradan *Alaeddin* olarak değiştirilmiştir. Bu sebeple bazı kaynaklarda Kutbeddin Muhammed yahut Muhammed Harezmşah olarak geçmektedir. Halbuki Kutbeddin Muhammed, Anuştekin Garcai'nin oğludur ve Harezmşahlar Devleti'nin kurucusudur. Celaleddin Harezmşah'ın unvanı ise *Mengüberti*'dir. Bu unvan sadece Celaleddin'de olduğu için herhangi bir karışıklığa sebep olmamıştır. Ancak *Muhammed* ve *Kutbeddin* neredeyse her veliaht ve sultanda kullanıldığı için karışıklıklara sebep olmuştur. Bunun yanı sıra *Pirşah*, *Uzlag Şah, Rükneddin* gibi veliaht isimleri çoğu kaynakta birbiri ile örtüşmemektedir. Harezmşahlar Hanedanı'nın soy ağacını en net ve kapsamlı şekilde oluşturan kişi Alaeddin Ata Melik Cüveyni'dir. Cüveyni, *Tarih'i Cihan Güşa* adlı eserinde oluşturduğu bu soy ağacını aktarmıştır (Bkz. Ek III).

Harezmşahlar Devleti askeri teşkilat olarak Büyük Selçuklu Devleti ile aynı teşkilata sahiptir, hatta onun devamı niteliğindedir. Harezmşah ordusunu da tıpkı Selçuklular gibi Hassa ordusu, Eyalet askerleri, Gulamlar ve Gazi Türkmenler oluşturmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 41). Ancak Harezmşah ordusunda Selçuklulardan ayrı olarak Kanglı-Kıpçakların rolü ve önemi bir hayli fazladır. Bu önem sadece ordu içerisinde değil, devlet içinde de varlığını göstermiştir. Öyle ki Terken Hatun, Alaeddin Muhammed döneminde veliaht olarak Celaleddin Harezmşah yerine annesi Kanglı-Kıpçak olan Uzlagşah'ın veliaht olmasını sağlamıştır. Alaeddin Muhammed Otrar hadisesinde Otrar Valisi olan Kanglı-Kıpçak asıllı Yinal Bey'i Cengiz-Han'a teslim ederse veyahut idam ederse Kanglı-Kıpçakları kızdıracağını düşünerek bu seçenekleri değerlendirmemiştir (Erdoğan, 2004, s. 41).

Harezmşah sultanlarından Atsız, 1128 yılında tahta çıktığında Cend üzerine sefer düzenlemiş, Mangışlag ve Üstyurt'u zapt etmiştir. Bu bölgelerdeki Kanglı-Kıpçak asıllı birçok asker Harezm ordusuna dahil olmuştur. Atsız'ın vefatından sonra yerine tahta çıkan İl-Arslan döneminde Kanglı-Kıpçaklarla pek ilişki kurulmamıştır (Erdoğan, 2004, s. 64). Sonrasında Sultan Tekiş döneminde bu ilişkiler bir hayli gelişmiştir. Sultan Tekiş'in Kanglı-Kıpçak asıllı olan Terken Hatun ile evlenmesi Kanglı-Kıpçak askerlerin gönüllü olarak Harezmşah ordusuna katılmasını sağlamıştır. Başarılı bir sultan olan Tekiş, Kanglı-Kıpçak askerlerden faydalanmayı bilmiş, onları kendi ordusuna adapte ederek döneminin en güçlü ordularından birini oluşturmuştur (Erdoğan, 2004, s. 66).

Çoğunluğu Kanglı-Kıpçaklardan oluşan ve idare edilen, sayısı 170 bin civarına ulaşan bu büyük ve güçlü ordu Sultan Alaeddin Muhammed döneminde de varlığını sürdürmüştür (Erdoğan, 2004, s. 70). Harezmşah ordusunun bu özelliği İslam devletleri arasında da dikkat çekmiş ve caydırıcı olmuştur. Ancak ordu içinde zaman zaman isyanlar görülmüştür. İsyancıların en önemli dayanağı Terken Hatun'un kendileri gibi Kanglı-Kıpçak asıllı olmasıdır. Bu sebeple ordudaki bu isyanları Sultan Alaeddin Muhammed'in yanı sıra Terken Hatun daha iyi kontrol edebilmiştir (Erdoğan, 2004, s. 70).

Selçuklular, Gazneliler, Karahanlılar gibi Türk devletlerinin ordu sistemlerinin bir parçası olan Gulam sistemi Harezm ordusunda da varlığını sürdürmüştür (Göksu, 2022, s. 45). Gulam kelimesi, tüyü çıkmamış delikanlı, köle, erkek çocuk, efendisine bağlı muhafız anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir (Göksu, 2022, s. 13; Erdoğan, 2010, s. 3). Bu sistemle askerler satın alma, savaş ganimeti ve hediye yoluyla temin edilirlerdi ve orduya girip yetişen askerler daha sonrasında kumandanlığa yükselip kendilerine Gulam temin edebilmekteydi (Erdoğan, 2004, s. 41). Bu kumandanlar artık Gulam maaşı olan ve senede dört kez alınan pişegani/bistegani[4] yerine ikta dağıtılırdı. Bu Gulamlar içerisinden Hassa ordusu kurulmaktadır ve bu ordunun asli görevi direkt sultanın emri altında olmalarıdır. Bu askerler her an sultanın yanındadırlar. Sultan Alaeddin Muhammed kritik durumlarda kullanmak üzere 10 bin süvariden oluşan bir hassa ordusu

[4] Pişegani kelimesinin doğru telaffuzu bisteganidir. Bistegani, Selçuklu ve diğer Türk-İslam devletlerinde gulamlara belirli dönemlerde ödenen bir ücrettir (Göksu, 2022, s. 99-101).

oluşturmuştur (Taneri, 2019, s. 118). Hassa ordusunun içinden seçilip sultanın canını ve güvenliğini korumakla görevli olan Havass-ı Gulaman adında özel bir birlik kurulmuştur. Bu birlik savaş zamanında sultanın etrafında bulunmuştur (Taneri, 2019, s. 118; Göksu, 2022, s. 49-51.). Bu durum, Harezm ordusunda merkezi otoritenin askerî yapı üzerindeki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin ikta sistemi, kendisinden sonra gelen Türk-İslam devletlerinin kullandığı klasik ikta sistemine yani toprağa bağlı ordu sistemine bir zemin oluşturmuştur (Göksu, 2022, s. 139-140). İkta sistemine dahil edilen kumandanlar, askerler ve valiler bulundukları konuma göre ikta almaktadırlar. Kumandan ve valiler hükümdarın iradesine göre azalıp artabilen büyük iktalar alırken, askerler ise sabit ikta almışlardır. Harezm ordusunun büyük bölümünü bu iktalı askerler oluşturmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 93). Bu sistemle devletin topraklarına dağılmış olan askerler emir geldiği vakitte istenilen bölgede kısa sürede toplanabilmişlerdir. İktalı askerler sefer zamanında at, silah, erzak gibi tüm ihtiyaçlarını kendi iktalarından karşılamışlardır.

Harezmşahlar Devleti'nde Celaleddin Harezmşah'a kadar Türkmenlerle sağlıklı ilişkiler kurulmamıştır. Dolayısıyla bu döneme kadar Türkmenler Harezm ordusunda pek yer almamışlardır. Celaleddin Harezmşah döneminde Türkmenler orduda büyük yere sahip olmuşlardır. Öyle ki Celaleddin Harezmşah Türkmenler hakkında Nesevi'ye şöyle söylemiştir: "Ordumun Türkmenleri ve emirleri, istemedikleri şeylere dahi olsa, fedakarlıkla atılırlar. Elverir ki, göğüs göğse çarpıştıkları savaşta, kendileri için parlak bir vaad olsun (Taneri, 2019, s. 121)." Türkmenler, Celaleddin Harezmşah Moğol baskınlarıyla uğraşırken büyük bir sadakat göstererek sultanın asker sıkıntısı yaşadığı vakitte ordusuna katılmışlardır.

Harezmşahlar ordusunda Kanglı-Kıpçak kabileleri dışında zaman zaman farklı kabileler de yer almışlardır. Büyük etkileri ve ağırlıkları olmasa da Halaç, Yazır, Gur kabileleri bunlara örnektir (Erdoğan, 2004, s. 102).

Harzemşahlar ordusu sistem olarak diğer Türk devletlerinde de yaygın olarak görülen beşli sistemi kullanmışlardır. Bu sistemde orduyu bizzat sultanın kumanda ettiği merkez, mukaddem adında öncü birlikler, meyadar adında geri birlikler, meymene adında sağ kanat ile meysere adında sol kanat oluşturmaktadır. Savaşlarda genellikle süvariler merkezde sultanla birlikte, piyadeler sol kanatta, okçular ise sağ

kanatta yer almışlardır (Erdoğan, 2004, s. 153). Bu yapı, Harezmşahlar ordusunun klasik Türk savaş düzenini büyük ölçüde devam ettirdiğini göstermektedir.

Harezmşahlar ordusunun mevcudu Sultan Tekiş zamanında yaklaşık 200 bindir (Taneri, 2019, s.124). Büyük çoğunluğunu Kanglı-Kıpçakların oluşturduğu bu ordu Sultan Alaeddin Muhammed döneminde yaklaşık 170 bin kişiden oluşmaktadır. Süvarilerin ve piyadelerin oluşturduğu bu ordu silah olarak başlıca kılıç, ok, yay, kalkan ve kargı kullanmıştır. Ayrıca zırh da giyen askerler muhasara aleti olarak merdiven, mancınık ve koçbaşı kullanmışlardır (Taneri, 2019, s.124).

4.1.1. Harezmşahlar Devleti ve Moğol istilası

"Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten evvel ölüp gitseydim! Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamasaydım (İbnü'l-Esir, 1987, s.316)." İbnü'l-Esir Moğolların Anadolu'yu istilalarına şahit olmasını *El Kâmil Fi't-Tarih* adlı eserinde bu cümlelerle tarif etmiştir. İbnü'l-Esir Moğolları aynı zamanda Tatar olarak adlandırmakta, bu iki farklı kavmi bir olarak görmektedir. Öyle ki Moğol istilasına *mel'un Tatar felaketi* demektedir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 316, 319).

Sultan Alaeddin Muhammed 1220 yılında başlayacak olan Moğol istilasına kadar bölgenin en güçlü hükümdarı, devleti ise en güçlü devletidir. Sultan Alaeddin Muhammed 1215 yılında Balişan, Gür ve Gazne bölgelerini zapt etmiştir. Merkez Gazne olarak Herat, Horasan bölgesinde yer alan Garcistan ve Sicistan bölgelerinin idarelerini oğlu Celaleddin Mengüberti'ye vermiş ve Alpü'l-Herevi adlı devlet adamını onun veziri olarak tayin etmiştir (Çakmak, 2022, s. 34). Ancak Celaleddin Harezmşah babasının kararı ile ona verilen bölgeye gitmemiş, babasının yanında kalmıştır. Onun yerine Kerber Melik bu bölgeye görevlendirilmiştir. Sultan Alaeddin Muhammed onu yanında tutmak istediği için Horasan, Harezm ve Mazenderan bölgelerini Celaleddin Mengüberti'ye vermiştir (Kafesoğlu, 2023, s. 118).

Sultan Alaeddin Muhammed Moğollarla ilk olarak 1215-1216 Kıpçak Savaşı'nda karşılaşmış ve Moğolların kabiliyetlerini görmüştür. Bu güçlü devleti tanımak isteyen Sultan Alaeddin Muhammed, 1218 yılında Cengiz Han'ın Çin'i ele geçirmesi üzerine ona bir elçilik heyeti yollamıştır. Aynı şekilde Cengiz Han'da Harezmşahlar'a bir heyet yollayıp onları yakından tanımak ve ticari ilişkiler kurmak istemiştir (Dalkesen, 2019, s. 366). Cengiz Han'ın Harezmşahlar ile ticari ilişkiler

kurmak istemesinin sebebi, Harezmşahların sahip oldukların coğrafyalarda ticaret yolları ve merkezlerinin bulunmasıdır (Erdoğan, 2016, s. 199). 1218 yılında Maveraünnehr'de Sultan Alaeddin Muhammed tarafından kabul edilen Cengiz Han'ın heyeti, hükümdarları Cengiz Han'ın dostluk ve ticaret ilişkileri kurmak istediği aktarmıştır (Taneri, 2019, s. 38). Böylece Moğol-Harezmşah ilişkileri ilk olarak 1218 yılında ticari ilişkiler olarak başlamıştır. Çin, Sultan Alaeddin Muhammed'in de hedefindedir. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Muhammed 1219 yılında Semerkand'dan ayrılarak Cuci komutasında Merkitleri kovalayan Moğol ordusunun yorgun olduğunu düşünerek bir saldırı girişiminde bulunmuş ve Moğol-Harezmşahlar arasındaki ilk hadise gerçekleşmiştir. Sultan Alaeddin Muhammed, Moğol ordusuna yetişmiş ve Moğol kumandanı Cuci'ye savaşmak istediğini bildirmesi için elçisini yollamıştır. Cuci ise savaşmak isteğinde olmadığını, Cengiz Han'dan böyle bir emir almadığını bildirmiştir (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 155). Cüveyni'nin ifadesine göre Sultan Alaeddin Muhammed *felaket ve tehlikeye susamışçasına* ısrar edip savaşı başlatmıştır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 157). Moğol ordusunun sol kanadı Harezmşah ordusunun sağ kanadına ani bir baskın yapıp bu kanadı dağıtmıştır. Moğol ordusu sayıca daha az olmasına rağmen galip galibiyete yaklaşmış çünkü Sultan Alaeddin Muhammed'in bulunduğu merkez kanata taarruza geçmişlerdir. Celaleddin Mengüberti bu durumu fark edince karşı saldırı yaparak Moğolları püskürtmeyi başarmıştır. İki tarafında kayıp verdiği bu saldırın bir kazananı ve kaybedeni olmamıştır. Moğollar gece olunca ateşler yakarak meydanda oldukları aldatmacasını sağlayarak takip edilmelerini engellemiş ve meydanı terk etmişlerdir. Sultan Alaeddin Muhammed de Semerkand'a geri dönmüştür. (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 158).

Cengiz Han ticari ilişkilerin zedelenmemesi için bu olaya bir tepki vermemiştir. Ancak bu olayın peşine yaşanmış olan Otrar Hadisesi Cengiz Han'ın sessizliğini bozmuştur. 1219 yılında Cengiz Han'ın ülkesinden yola çıkan Ukuna adındaki Moğol reisinin kervanı 450 kişilik Müslüman tüccar kafilesiyle birlikte Otrar'a varmıştır (Erdoğan, 2020, s. 84-85). Otrar şehrinin valisi Sultan Alaeddin Muhammed'in annesi Terken Hatun'un yeğeni olan Yinal Bey'dir. Otrar Valisi Yinal Bey bu tüccar kafilesinin mallarına el koyup hapse attırmış, ardından öldürmüştür (Spuler, 2011, s.31; Temizsu, 2024, s. 196). Yinal Bey'in adının Kadir Han olup, bu

ismin Kayır Han yahut Gayırhan olarak telaffuz edildiği bilgisi mevcuttur (Dur, 2025, s. 36).

Cengiz Han'ın gönderdiği bu kervanın 150, 100, 400 yahut 500 kişiden oluştuğu görüşleri de bulunmaktadır (Aşan, 2024, s. 151-152). İçlerinden sağ kalan bir kişi Cengiz Han'a bu hadiseyi aktarınca Cengiz Han bu olay karşısında çok sinirlenip önceden Sultan Tekiş'in hizmetinde bulunan İbn Kefec Buğra ve iki Moğol elçisini Sultan Alaeddin Muhammed'e yollayarak Yinal Bey'i cezalandırmasını yahut kendisine teslim etmesini istemiştir (Cüzcani, 2014, s.136). Sultan Alaeddin Muhammed ise valiyi teslim ederse sultanlığının sarsılacağını, Terken Hatun'un akrabaları olan ordusunun büyük bölümünü oluşturan Kanglı-Kıpçakların kendisine düşman olacağını düşünerek kabul etmemiştir (Köksal, 2021, s.182). Kabul etmemekle kalmayıp Cengiz Han'ın yolladığı bu elçileri öldürtmüştür. (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 161: İzgi, 1976, s. 28-30).

Moğol ordusunun sayısı hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, sadece ihtiyat kuvvetlerin sayısının 100 bini geçtiği söylemleri de abartıdır. Dönemin bazı tarihçileri ordunun tam kapasitesinin 1.4 milyona ulaştığını, Ögeday zamanında ise 1.5 milyonu bulduğunu iddia etmektedir. Cengiz Han'ın yaklaşık 200 bin kişilik bir kuvvetle Harezmşahlar Devleti'ni istila ettiği belirtilmektedir (Spuler, 2011, s. 439).

Cengiz Han'ın ordusunun ciddi bir tehdit oluşturduğu anlaşılınca Sultan Alaeddin Muhammed harp meclisini toplamıştır. Bu mecliste düşmana karşı izlenecek stratejiye karar verilecektir. Ancak son söz yine sultana aittir. Meclis sadece fikirler sunup istişare etmek üzerinedir. Sultanın çok itibar ettiği alimlerden birisi olan Şıhabend Hayvaki'ye göre Cengiz Han Seyhun Nehri ötesinde, sultanın komutasındaki orduyla meydan muharebesi ile karşılanıp İslam dünyasından da asker desteği alınmalıdır (Köksal, 2021, s. 183). Sultan Alaeddin'in kumandanlarından birkaçı ise Moğolların serbestçe ilerlemesine izin verip onlar Maveraünnehr'i geçince gerilla harbi yaparak Moğolları önce yıpratıp sonra yok etmektir. Çünkü bu şekilde harp meydanı kendi coğrafyaları olacaktır ve ordu kendi coğrafyasına fazlasıyla hakimdir. Ayrıca Moğol ordusu coğrafyanın iç kısımlarına ilerledikçe yorulacaktır (Köksal, 2021, s.183). Aslında bu taktik gayet mantıklı bir taktik olarak değerlendirilebilir. Düşman kuvvetlerinin sayıca fazla olduğu savaşlarda onları istenilen noktaya getirerek bir gerilla harbi başlatmak, hatta düşmanı belirlenen

bölgeye çekene kadar ani baskınlar ve pusularla yıpratmak çoğu zaman işe yaramıştır. Nitekim tarihe bakıldığında bu taktikle ilgili Selçuklu ordularının Haçlı ordularına karşı yaptığı ani baskınlar, 7. Yüzyılda Bizans-Sasani savaşlarında her iki tarafın birbirlerine karşı Anadolu ve Mezopotamya'da gerçekleştirdiği pusular ve baskınlar gibi birçok örnek mevcuttur (Kaya ve Tarifci, 2021, s. 55-59). Hatta 20. Yüzyıl Türk İstiklal Harbinde, henüz düzenli ordu kurulmamışken Kuvay-ı Milliye'mizin kendi imkânları ile işgalci düşmana karşı verdiği yıpratıcı mücadeleler bu taktiğin modern ordular karşısında bile etkili olduğunun en somut örneğidir (Levent, 2020, s. 341-342).

Celaleddin Mengüberti'ye göre ise Horasan ve Irak'ı muhafaza edebilmek için Maveraünnehr'i mutlaka elde tutmak gereklidir. Sultan ordusunu bizzat kumanda ederek Cengiz Han'ı bir meydan muharebesi ile karşılamalıdır. Bu sayede sayı ve teçhizat bakımından Moğol ordusu ile denk olan Harezmşahlar ordusu, uzak mesafeden gelip yorgun düşmüş Moğol ordusu karşısında zafer kazanabilecektir. Nitekim işler ters gider meydan muharebesinde istenilen sonuç elde edilemese bile Moğol ordusu yıpratılmış olacağı için yeni bir strateji hazırlamak için gereken zaman kazanılmış olacaktır. Celaleddin Mengüberti'nin bu stratejisine çoğu kumandan katılmıştır. Ancak Sultan Alaeddin Muhammed bu stratejilerin hiçbirine katılmamıştır. O, kaleleri tahkim etmek suretiyle savunma yapmaktan ibaret olan bir strateji izlemeyi seçmiştir (Köksal, 2021, s.183). Sultanın bu stratejisiyle taarruz gücü yüksek olan ordu savunma yapmaya itilmiş, bu sebeple bölünerek taarruz gücü kırılmıştır. Babasının bu yanlış stratejisi karşısında Celaleddin Mengüberti şu ifadede bulunmuştur:

> ''Askeri, gruplara ayrıştırarak başka başka yerlerde görevlendirmek, daha düşmanı görmeden kaçmaya kalkışmak, devlet ve akıl sahibi birinin izleyeceği yol değil, rezil birinin başvuracağı bir yoldur. Eğer Sultan, düşmana karşı koymaya, onunla savaşmaya ve kendini tehlikeye atmaya karar veremiyorsa ve kaçmakta ısrar ediyorsa, fırsat elden kaçmadan ve ayaklarımız fena bataklığına girmeden yiğit askerlerimizin yönetimini bana bıraksın (Cüveyni, 2022, s. 339).''

Celaleddin Mengüberti bu sözleriyle babası Sultan Alaeddin Muhammed'i vazgeçirememiştir. Sultanı Alaeddin Muhammed'in izlediği bu strateji bir ordu ne kadar güçlü olursa olsun onu doğru kumanda etmenin önemini gösteren bir örnektir. Tarih varsayımlar üzerinden değerlendirilmez, ancak Celaleddin Harezmşah

babasının yerine orduyu kumanda etmiş olsaydı tarihin seyri bambaşka bir yönde gelişebilirdi.

Gregory Abu'l Farac yaşanan bu hadiseleri biraz farklı şekilde aktarmıştır. Onun aktardığına göre Cengiz Han, oğulları Çağatay ve Ögeday'ı Harezm bölgesini ele geçirmeleri için görevlendirmiştir. Abu'l Farac, Harezm'in bir bölge adı olduğunu ve bölgenin en büyük şehrinin Cürcaniye olduğunu belirtmektedir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 513). Gregory Abu'l Farac'ın aktardığına göre Alaeddin Muhammed bu tehlike karşısında Horasan'a kaçmış ve beraberindeki kurmayları ile durumu değerlendirirken "Ne yapacağız ve bu müthiş düşmandan yakamızı nasıl kurtaracağız? (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514)." diye söylenip düşünürken kurmayları ona şu şekilde cevap vermiştir: "Ceyhun Nehrinin ötesindeki memleketlerden yardım gelmesini ümit etmeğe imkân yok, ancak burada yani Horasan'ın kalesi civarında harp etmek üzere asker hazırlamağa ve buraya geldikleri takdirde mukavemet etmeğe imkân vardır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514)." Alaeddin Muhammed ise kurmaylarına "Bu adamlarla dövüşmek için bizde yürek kalmadı. Bu yüzden buraya da gelecek olurlarsa onların karşılarından Hindistan'a kaçmaktan başka yapılacak iş yoktur (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514)." şeklinde bir cevap vermiştir. Bu konuşmalara şahit olan Celaleddin Harezmşah ise babasının bu tutumunu kesinlikle reddetmiştir. Alaeddin Muhammed ise oğluna aldırış etmemiş, ölmeyi kabullenmiş bir insan gibi gününü gün etmeye başlamış ve Moğolların Ceyhun nehrini geçtiklerini öğrenince de Hamedan'a kaçmıştır. Karısı ve küçük çocuklarını ise Balan kalesine yollamıştır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514). Gregory Abu'l Farac'ın bu anlatımında görülmektedir ki Moğollar bariz bir şekilde yüceltilmiş, Harezmşahlar ise küçük görülmüştür.

Cengiz Han, Cağatay ve Ögeday komutasındaki ordularının peşinden kendisine hedef olarak seçtiği Otrar Kalesi önüne gelmiştir. Şehirde Otar Valisi Yinal Bey ve Sultan Alaeddin Muhammed'in gönderdiği 20 bin kişilik bir ordu bulunmaktadır (Kafesoğlu, 2023, s. 200) Cengiz Han'ın buraya hangi tarihte geldiği bilinmemekle birlikte Cüveyni'nin naklettiğine göre bu kuşatma 5 ay sürmüş ve ardından Otrar düşmüştür (Kafesoğlu, 2023, s. 200). Bir başka rivayete göre Yinal Bey kendisini son ana kadar savunarak ölmüş, diğer bir rivayete göre ise Cengiz Han tarafından gözlerine eritilmiş gümüş dökülerek cezalandırılmıştır (Kafesoğlu, 2023, s. 200). Cengiz Han devamında ordularını parçalara ayırarak Cend ve Barclığ-Kend'e oğullarından Cuci ve Ulus-İdi'yi, Hocend ve Benakend bölgelerine Ulak

Noyan ve Süketü Çerbi'yi yollamıştır. Kendisi ise Tuluy ile birlikte Buhara *(Kubbetü'l İslam)*[5] için hazırlıklara başlamıştır (Kafesoğlu, 2023, s. 200). 1219 yılı sonbaharında Kaşgar ve Balasagun şehirleri zapt edilmiş ve bu şehirler üzerinden Buhara'ya geçilmiştir. Buhara da 10 Şubat 1220 tarihinde düşmüş ve Moğolların eline geçmiştir. Aynı yılın 17 Mart'ında ise Semerkand da düşmüştür (Spuler, 2011, s. 34; Kaya, 2024b, s. 162). Sultan Alaeddin Muhammed'in ufak birlikler halinde Moğol tehlikesine karşı ülkesinin belirli yerlerine dağıtmış olduğu ordu Moğollar karşısında zayıf kalmıştır (Spuler, 2011, s. 35). Aynı yıl Benakend ve Hocend şehirleri de daha fazla direnememiş ve düşmüştür (Spuler, 2011, s. 36).

Alaeddin Muhammed'in kaçmasını müteakip Moğol generalleri Belh ve Tus üzerinden Nişabur'a hareket etmişlerdir. 18 Nisan 1220 tarihinde, büyük bir savunma yapmış olmalarına rağmen Nişabur'da Moğollar karşısında daha fazla direnememiş ve düşmüştür. Bu sırada Hamedan'da bulunan Sultan Alaeddin Muhammed süratle buradan ayrılmıştır. Zaten Sultan Alaeddin Muhammed buradan çıkar çıkmaz şehir Moğollara teslim olmuştur (Spuler, 2011, s. 36).

Sultan Alaeddin Muhammed'in oğlu Rükneddin, veziri İmadü'l-Mülk'ü babasının yanına gönderip Irak'a davet etmiştir. Kendisi de babasını karşılamak için yola çıkmış fakat Sultan Alaeddin Muhammed Irak'a gitmeyi uygun görmeyince Kirman'a gitmiştir. Burada dağınık halde bulunan askerler Rükneddin'i görünce ona tabi olmuşlardır. Rükneddin yanındaki askerleriyle birlikte Irak'a gitmiştir (Kafesoğlu, 2023, s. 222). İsfahan'a geldiğinde burada bulunan askerler de Rükneddin'e tabi olmuşlardır. Ardından Rey'e geçen Rükneddin Moğolların oraya geldiği haberini alınca Firuzkuh kalesine gitmiştir. Bu sırada Nişabur üzerinden Rey'e giden Sultan Alaeddin Muhammed Firuzkuh kalesinde 30 bin kişilik ordusuyla birlikte onu bekleyen oğlu Rükneddin'e katılmıştır. Ancak Moğollar kendisini takip etmişler ve Devletabad civarında bir muharebeye girişerek sultanı sıkıştırmışlardır (Kafesoğlu, 2023, s. 222). Moğolların elinden zor kurtulan Sultan Alaeddin Muhammed Hazar Denizinde bulunan Abeskun adasına kaçmış ve son günlerini burada geçirerek 1220 yılında vefat etmiştir (İbn Nazîf, 2026, s. 167; Spuler, 2011, s. 36). Görünüşe göre Moğollar bu durumu haber almamışlardır çünkü onların da bu adaya gitmelerini engelleyecek hiçbir şey yoktur. Abeskun Adası'nın kesin konumu

[5] Alaeddin Ata Melik Cüveynî, Buhara için "*Kubbetü'l İslam"* ve *"Doğunun Medine'si"* demektedir (Cüveyni, 2020, s. 130).

günümüzde tespit edilememekle birlikte, kaynaklar yerleşimi Hazar Denizi'nin güneydoğusunda, Gorgan Körfezi ve Gorgan Çayı ağzı çevresinde bulunduğunu belirtilmekte olup kesin koordinatları günümüzde tespit edilememektedir (bkz. Ek IV).

Firuzkuh kalesini muhasara eden Moğollar 5-6 ayın sonunda başarılı olmuşlardır. Rükneddin'den itaat etmesini bekleyen Moğollar, itaat etmemesi üzerine onu ve tüm adamlarını kale halkıyla beraber kılıçtan geçirmiştir (Cüveyni, 2022, s. 396).

Gregory Abu'l Farac Sultan Alaeddin Muhammed'in ölümü ile ilgili diğer kaynaklarda olmayan farklı bir bilgi nakletmiştir. Ona göre Moğollar Sultan Alaeddin Muhammed'i takip ederek peşinden Hamedan'a varmışlardır. Sultan Alaeddin Muhammed ise, Moğolların ona yetişmiş olmaları üzerine Mazenderan dağlarına kaçmış, oradan da Hazar Denizindeki Abeskun adasına sığınmıştır. Abu'l Farac Hazar Denizinden *Hyrcania* olarak bahsetmektedir. Abeskun adasında konakladığı esnada Moğolların ailesini yolladığı Balan kalesini ele geçirip, erkek çocukları öldürüp, kadınları da Karakurum'a yolladıklarını öğrenince kederken hastalanmış ve bir süre sonra vefat edip bu adaya gömülmüştür. Ardından naaşı Ardahan adında bir kaleye nakledilmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514).

Sultan Alaeddin Muhammed'in ölümü ile ilgili *Anonim Selçûknâme*'de farklı bir bilgi nakledilmektedir. Bu eseri kaleme alan müellife göre Sultan Alaeddin Muhammed'in ordusu 613 bin kişilik devasa bir ordudur ve Sultan ordusu ile doğudaki Türklere eziyetler etmiştir. Ardından Cengiz Han ordusunu toplayarak Sultan Alaeddin Muhammed'in üzerine yürümüş, Sultan Alaeddin Muhammed ise onu hafife aldığı için bozguna uğramıştır. Sonrasında Cengiz Han'dan kaçarken denize düşmüş ve boğularak vefat etmiştir. Müellif bu hadisenin tarihini 1218-1219 yıllarında bir perşembe günü olarak nakletmektedir (Anonim Selçûknâme, 2026, s. 80-81).

İbnü'l-Esir, Anadolu'nun Moğollar tarafından işgalini ve 1220 yılında Muhammed Harezmşah döneminde Harezmşahlar Devleti'nin yıkılmasını Allah tarafından insanoğluna bir felaket verildiği vakit insanoğlunun çaresiz kalmasına dayandırmıştır. Bu istilayı Allah'ın İslam dünyasına bir felaketi olarak yorumlamış ve eserinde "Allah bir topluluğa kötülük istedi mi artık onu geriye çevirebilecek (kimse) yoktur.

Zaten onların O'ndan başka koruyup kollayanları da yoktur (Ra'd Suresi, 13/11). (İbnü'l-Esir, 1987, s.319)." ayeti-i kerimesine yer vererek bu yorumunu temele dayandırmıştır.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, Sultan Alaeddin Muhammed ve Cengiz Han arasında elçiler vasıtasıyla gerçekleşen şöyle bir diyalogdan bahseder:

Alaeddin Muhammed kendisinin huzuruna gelen Cengiz Han'ın elçilerine şunları söylemiştir: "Ben bu şekilde tahta oturup maiyetimdekilere (havaşiu hadem) buyursam, onlar onun askerlerinin hepsini köpeklere yiyecek yaparlar (Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2023, s. 34). Elçilerin bu sözleri Cengiz Han'a iletmeleri üzerine ise Cengiz Han şu cevabı vermiştir: "Eğer Sultan Muhammed askerine güveniyorsa bende Tengri'ye güveniyorum (Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2023, s. 34). Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, Cengiz Han'ın Sultan Alaeddin Muhammed karşısında almış olduğu zaferi kibir yapmadan mütevazi bir şekilde yaratıcısına inanmasına bağlamıştır.

İlginç bir bilgi vardır ki Sultan Alaeddin Muhammed önceden yaşanacak bu felaketlerin habercisi olan bir rüya görmüştür. Kazvinî'nin aktardığına göre rüya yorumlamaya önem veren Sultanın sarayında rüya yorumcusu Hintli bir kadın bulunmaktadır. Cüveyni, sultanın Moğol takibi sırasında gördüğü bir rüya yüzünden moralinin bozuk olduğunu nakletmiştir. Sultan Alaeddin Muhammed rüyasında yüzleri yara bere içinde nur yüzlü insanlara ve onların yanında yas tutan kadınlar görüp *Siz kimsiniz?* diye sormuş ve kadınlar da *Biz İslam'ız* şeklinde cevap vermişlerdir. Sultan bu rüyasını devletin başına gelecek felaketlerin habercisi olarak yorumlamıştır. Nitekim öyle de olmuştur (Yürekli, 2024, s. 165).

Celaleddin Harezmşah döneminde Nesevi de devletin felaketlere uğrayacağı hakkında bir rüya görmüştür. Nesevi, Moğolların Celaleddin Harezmşah'ı takip ettiklerini öğrendiği bir günde uykusu sırasında bir rüya görmüş ve rüyasını şu şekilde aktarmıştır:

> ''Rüyamda başımı dizlerim üstünde gördüm; başımda ne saç ne sakal kalmamış, sanki hepsi yanmıştı. Rüyam içinde bunu şöyle tabir ettim: kendi kendime dedim, baş sultana delalet eder ki o da mahvolmuş kurtulamayacaktır; sakal onun haremine işarettir, onlar da esir olmuşlardır demektir; saçlarıma gelince o da onun serveti demektir ki yakında mahvolacaktır (Yürekli, 2024, s. 165).''

Sultanların ve devlet adamlarının gördükleri rüyalar Türk-İslam devletlerinde daima önemli olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesinde Ertuğrul

Gazi'nin, Osman Gazi'nin gördüğü rivayet edilen rüyalar gibi Harezmşahlar devleti tarihinde de detaylarına hâkim olunan rüyalar bulunmaktadır.

4.2. Celaleddin Harezmşah Dönemi

Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih'i Cihan Güşa* adlı eserinde Celaleddin Harezmşah'ı şu dizelerle ifade etmektedir:

> ''Sultan Muhammed'in oğulları arasında en büyüğü cesaret ve bilgi bakımından en üstünü, saltanatın tacı ve ilahi dinin lambasının ışığı... O, Allah'ın yeryüzündeki soyundandır. Sultanlar arasında adı söylendiği zaman hepsi onu över. Etrafında yaşlı ve genç padişahlar sıralandığı zaman hepsi boyun eğip ona itaat eder (Cüveyni, 2022, s. 338-339).''

Celaleddin Harezmşah'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Muhtemel olarak 1199 ile 1203 yılları arasında bir tarihte doğduğu tahmin edilmektedir. Annesi Hindistanlı bir cariye olan Ayçiçek Hatun'dur (Taneri, 1993, s.248; Bozan, 2012, s. 134). Celaleddin Harezmşah kısa boylu, oldukça esmer ve şişman bir fenotipe sahiptir. Türkçe konuşmakta ve Farsçayı da iyi bilmektedir (Geyikoğlu, 1996, s. 89; Khallıyeva, 2024, s. 207).

Saltanat sürdüğü 11 sene içerisinde birçok başarılar elde etmiş olan Celaleddin Harezmşah, liderlik ve teşkilatçılığa olan kabiliyeti sayesinde babası Sultan Alaeddin Muhammed'in ardından devleti kısa sürede toparlamıştır. Moğollar karşısında vermiş olduğu mücadele Türk-İslam aleminde kendisine alplık ve gazilik unvanlarını kazandırmıştır (Geyikoğlu, 1996, s. 90).

İyi bir savaşçı ve komutan olmasına karşılık diplomaside pek iyi olmayan Celaleddin Harezmşah, Moğollardan kaçtığı esnada Anadolu'ya gelip yardım talebinde bulunmuş ancak izlediği siyaset ve tavırları sonucunda komşularıyla arası açılmıştır (Geyikoğlu, 1996, s. 92). Bununla birlikte siyasi arenada sözüne güvenilmez biri olarak tanınmış, Moğol istilası eşiğindeyken komşularıyla iyi temaslar kuracağı yerde onların topraklarına göz dikmiş ve muhasaralar yapmıştır. Bu durum kendi sonunu hazırlamış ve Anadolu'nun Moğol İstilasına uğraması sürecini hızlandırmıştır (Geyikoğlu, 1996, s. 93).

Celaleddin Harezmşah, Nesevi'nin naklettiklerine göre zalim bir hükümdardır. Tebaasına karşı pek adil ve merhametli olmadığını, halkın nefretini

kazandığını belirten Nesevi, Sultanın bu yönlerini mazur göstermek adına adaleti sevdiğinden fakat içinde bulunduğu sert ve kötü durum neticesinde adalet yolundan ayrıldığını belirtmektedir (Geyikoğlu, 1996, s. 94).

Devletin içinde bulunduğu durum, Moğol tehdidinin devam etmesi ve babasından kendisine kalan yıkık bir miras göz önünde bulundurulduğunda Celaleddin Harezmşah'ın bu denli sert ve ani kararlar alması, siyasi arenada ve tebaası karşısında acımasız ve gaddar olması anlamlı bir hal almaktadır.

Celaleddin Harezmşah özellikle düşmanlarına karşı çok acımasız davranmıştır. Celaleddin Harezmşah'ın Moğollara karşı takındığı sert tavrı V.V. Barthold şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "Çingiz Han hâkimiyetini sağlamak için lüzum görürse binlerce insanı serin kanlılıkla imha edebilirdi; fakat güvenilir kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre hareketlerinden hiçbirinde lüzumsuz ve şuursuz zulümden eser yoktur. Mesela Celaleddin'in emriyle Moğol esirlerine yapılan zulüm gibi (Barthold, 1990, s. 485)."

Celaleddin Harezmşah elindekiyle yetinmeyen, daima daha fazlasını hedefleyen bir hükümdar olmuştur. 1230 yılındaki başarılı Ahlat *(Kubbetü'l-İslam*)[6] Muhasarası sonrasında hazırlattığı fetihnamelerde Azerbaycan, Irak-ı Acem, Gürcistan ve Anadolu'nun bir kısmıyla yetinmemekte, Suriye'yi ve Anadolu'nun tamamını istemektedir (Geyikoğlu, 1996, s. 92; Özbek, 2018, s. 8-9).

Celaleddin Harezmşah bunun yanı sıra Türk-İslam anlayışını benimsemiş, Halifelik makamına saygı duymuş bir hükümdardır. Babası Sultan Alaeddin Muhammed ve kendisi de Halife En-Nasır Lidinillah Ebu'l-Abbas Ahmed ile mücadele etmiş olmasına rağmen 1225 yılında Tebriz'i ele geçirmiştir (Bozan, 2012, s. 136). Burada Cuma namazına gittiğinde hutbede halifeye dua edilirken ayakta beklemiştir. Sultan aynı zamanda ilim ve din adamlarına da değer vermiştir. Öyle ki sarayında birçok fakih bulunmaktadır ve bunlardan elçiler tayin etmiştir (Geyikoğlu, 1996, s. 93). Ayrıca saraya mensup olduğu tahmin edilen Muhammed b. Kays adlı bir müellif, Kanglı-Kıpçak Türkçesi karşılaştırması yaptığı bir lügat hazırlamış ve Sultana takdim etmiştir (Caferoğlu, 1974, s.109; Adanur Şahbaz, 2025, s. 13).

[6] Ahlat şehrine bu unvanın verilmesinin sebebi, kültürel, sosyal ve ticari açıdan Buhara ve Belh gibi diğer büyük İslam şehirleriyle rekabet halinde olmasıdır (Karakoç, 2018, s. 62).

Türk devletlerinin birçoğu Irak-ı Acem coğrafyasında uzun yıllar varlık göstermiş ve bu coğrafyayı merkez olarak kullanmıştır. Buna farklı coğrafyalar da örnek verilebilir. Bu sebepledir ki sarayda ve hükümdarların hayatında Türkçe'nin yanı sıra o coğrafyanın dili ve kültürü de yer almıştır. Bazı batılı tarihçilerin ve devletlerin bu sebepleri kanıt göstererek Türk devletlerini Türk olmayan başka bir devlet gibi gösterme çabaları aşikardır. Bu çabaya en güzel örneklerden birisi olarak Babür İmparatorluğu'nu batılı kaynakların *Mughal Empire* şeklinde adlandırıp adeta bir Moğol kökenli devlet olarak göstermesi söylenebilir (Basuğuy, 2013, s. 31-32). *Mughal* kelimesi Farsça *Moghul/Mughul* formundan gelir ve *Moğol* demektir. Kurucusunun Türk olduğundan şüphe bulunmayan bir Türk devletini bu şekilde adlandırmak son derece anlamsızdır. Ancak, neredeyse her Türk hükümdarın kendi döneminde Türkçe lügatler ve eserler hazırlatmış olması bahsettiğimiz bu çabayı boşa çıkarmakta, ileri sürülen bu tezleri çürütmektedir. Babür Şah'ın bizzat kendisinin Çağatay Türkçesiyle kaleme aldığı *Babürname'*si, yukarıda bahsettiğimiz gibi Celaleddin Harezmşah'ın hazırlatmış olduğu lügati, Ali Şir Nevaî'nin Türkçe'nin Farsçadan üstün olduğunu savunan *Muhakemetü'l-Lugateyn*'i ve tabi ki Kaşgarlı Mahmud'un *Divanu Lügati't-Türk'*ü buna başlıca örneklerdir.

Celaleddin Harezmşah aslında başta veliaht değildir. Terken Hatun, Celaleddin Harezmşah'a beslediği nefret ve Uzlag Şah'ın kendisi gibi Kanglı-Kıpçak kökenli olduğundan dolayı onun veliaht olmasını sağlamıştır. Sultan Alaeddin Muhammed Moğollardan kaçıp Hazar denizinde yer alan Abeskun adasındayken oğulları Celaleddin Harezmşah'ı, Uzlag Şah'ı ve Ak Şah'ı yanına çağırtarak şu sözleri söylemiştir:

> ''Hükümdarlığın bağları gevşedi, hanedanın temeli kuvvetle sarsıldı, yıkılma tehlikesi gösterdi. Düşmanımızın hareket vasıtaları kuvvetlendi, hükümeti pençesine aldı, istediği gibi dişliyor. Mengüberti'den başka öcümü alacak, anlımdaki lekeyi silecek oğlum yoktur. Kendisini bunun için halef naspediyorum. Kendisine itaat ve sancağına dehalet ediniz (Nesevi, 2021, s. 71).''

Sultan Alaeddin Muhammed bu sözlerinin ardından düzenlenen bir tören ile kılıcını ve sultanlığını oğlu Celaleddin'e devredip ardından birkaç gün içinde vefat etmiştir (Nesevi, 2021, s. 71; Erdoğan, 2016, s. 264).

Celaleddin Harezmşah'ın Abeskun'da sultanlığı devraldığı sıralarda Harezm'de kimse bulunmamaktadır. İmadiddin Elmüşerref ve Şerefüddin, Harezm'e

gelip Sultan Alaeddin Muhammed'in hayatta olduğu ve Moğollar ile savaştığını söyleyen sahte fermanlar buyurmuşlardır. Bu sayede nizam biraz olsun sağlanmış ve bu durum Celaleddin Harezmşah ile kardeşleri gelene kadar devam etmiştir (Nesevi, 2021, 72).

Berthold Spuler'e göre Celaleddin Harezmşah babasının ölümünden sonra Moğollarla sıkı bir mücadeleye girişmiştir. Harezm ordusundan geri kalanlar Celaleddin'in etrafında toplanmış ve ona tabi olmuşlardır. Aslında Alaeddin Muhammed'in ilk varisi Kutbeddin'dir.[7] Celaleddin Harezmşah bu ani ve büyük Moğol istilası sonucu tahtın yeni varisi olmuştur. Devletin başına geçtikten sonra tahtın ilk varisi olan kardeşi Kutbeddin ile Kirman'da karşı karşıya gelmişlerdir. Celaleddin Harezmşah ardından önce Nişabur'a devamında da Gaznin'e hareket etmiştir. O sırada diğer kardeşleri Gıyaseddin Pirşah Isfahan civarında, Rükneddin ise Erak'da Moğollara karşı savaşmaktadır. Herat Moğollar tarafından ele geçirilince Celaleddin Harezmşah Gazne'den ayrılmış ve İndus nehri kıyısında Cengiz Han ile karşı karşıya gelmiştir. Harezmşah ordusunu arkası nehre dönük vaziyette sıkıştırmış olan Moğollar, bir hilal şekli alarak ordunun etrafını sarmışlar ve kanat kuvvetleri saf dışı bırakmışlardır (Delibalta, 2024, s. 26). Bu büyük savaştan nehre atlayarak sağ kurtulan Celaleddin Harezmşah, Hindistan'a geçmiş ve burada dağılmış olan ordusunu toparlama imkânı bulmuştur (Spuler, 2011, s. 39). Sonrasında Kirman'a varıp buradan Erak'a geçmiş ve burayı zapt etmiş, ardından Huzistan ve Azerbaycan'ı da geçerek Gürcistan'a varmıştır. Buradan Tebriz'e yürümüş, Erran'ı almış, ikinci bir hücumla Gürcistan'a girmiş ve Tiflis'i almıştır. Tiflis'te bir müddet kalmış ve ordusuna takviyede bulunmuştur. 1227 yılında Erak'a dönmüş ve Isfahan'da bir Moğol birliği ile savaşmıştır. Kardeşi Gıyaseddin ile tekrar bir araya gelen Celaleddin Harezmşah onun da yardımıyla Rey, Hamedan ve Isfahan'a girmiştir. Bu iki kardeş sonrasında tekrar anlaşmazlıklar yaşamış ve Celaleddin Harezmşah kardeşi tarafından kendisine düzenlenecek olan bir suikast girişimden haberdar olunca kardeşi Gıyaseddin'in infaz emrini vermiştir (Spuler, 2011, s. 40). Diğer kardeşi Rükneddin ise bu olayların yaşandığı sırada eceliyle vefat etmiştir. Celaleddin Harezmşah devamında kuzey batıya yönelmiş ve 1227-1228 kışını

[7] Spuler'in bahsettiği veliaht Kutbeddin'in, Nesevi'nin aktardığı Uzlag Şah olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim devletin kurucunu Kutbeddin Muhammed'in adı unvan olarak birçok sultanda kullanılmıştır.

Azerbaycan'da geçirmiştir. Sultanın hedefi kış sonrasında buradan Gürcistan üzerine yürümek iken Moğollar bu sırada Azerbaycan'a kadar gelmişlerdir (Spuler, 2011, s. 41).

Celaleddin Harezmşah, İndus nehri kıyısındaki muharebenin öncesinde, Pervan bölgesinde Moğollara karşı zafer kazanmıştır. Moğolların aldıkları bu yenilgi, onların tarihinde yenildikleri nadir savaşlardan biri olmuştur. Ancak Celaleddin Harezmşah, bu üstünlüğü devam ettirememiştir (Balta, 2024, s. 43-44; Şahin, 2016, s. 123).

Gregory Abu'l Farac'ın kaydettiğine göre ise Celaleddin Harezmşah babasının ölüm haberini alır almaz Hindistan sınırı üzerindeki ülkelerine doğru süratle yola çıkmıştır. Burada 90 bin seçme atlı asker kendisini beklemektedir. Cengiz Han, Celaleddin Harezmşah'ın babasına nazaran çok daha kudretli ve cesaretli olduğunu fark edince üzerine bir ordu yollamıştır. Ancak Moğol ordusu Harezm ordusunun cesareti karşısında kaçmış, Harezm ordusu ise Moğolları takip ederek bir kısmını kılıçtan geçirmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 514).

Sultan Alaeddin Muhammed'in diğer oğullarından Gıyaseddin Pir Şah ise babası Abeskun adasında vefat ettikten sonra babası tarafından görevlendirildiği Karun kalesinden ayrılmış ve yine babasının onu görevlendirdiği Kirman'a gitmiştir. Gıyaseddin, Cuvaşir kalesine vardığında kalenin hâkimi olan Şucaeddin Ebu'l-Kasım kendisine: "Ben sizin tarafınızdan buraya tayin edildim. Eğer buraya gelecek olursanız karışıklık çıkar (Cüveyni, 2022, s. 391)." diyerek hediyeler yollamış ve Gıyasseddin'i kaleye sokmak istememiştir. Gıyaseddin, Ebu'l-Kasım'ın niyetinin kötü olduğunu anlamasına rağmen savaşmayı istememiş, beraberindekilerle birlikte Irak'a hareket etmiştir (Cüveyni, 2022, s. 391). Irak'a gittiğinde dağılmış halde bulunan askerleri himayesine almıştır. Barak Hacib ve Oğul Melik'te bu askerler arasındadır. Gıyaseddin topladığı bu askerlerle birlikte Atabeg Saad'ın üzerine yürümüş ve Saad kaçmıştır. Gıyaseddin, Saad'dan kalan hazineleri toplayarak geri dönmüştür. Ardından Barak Hacib ile Gıyaseddin'in veziri Taceddin Kerim eş-Şarki arasında çıkan kavgadan dolayı Barak Hacib askerlerini de alarak Hindistan'a doğru yola çıkmıştır (Cüveyni, 2022, s. 391).

1220 yılında Hocend müdafi Timur-Melik Harezm'e gelmiş, Cuci komutasındaki Moğol ordusunu yenerek Yenikent'i kurtarmıştır. Sultan Alaeddin

Muhammed'in vefatının ardından Celaleddin Harezmşah, Uzlag Şah ve Ak Sultan Abeskun adasından ayrılmışlardır. Yanlarında 70 süvari ile Mangışlag'a gelmişler ve halkın yardımlarını kabul edip yeni sultanın Celaleddin Harezmşah olduğunu açıklamışlardır. Uzlag Şah bu durumu kabul etmiş fakat emirler ve beyler kabul etmemişlerdir (Barthold, 1990, s. 457). Başlarında Kutluğ Han lakaplı Tuci Pehlivan'ın bulunduğu yaklaşık 7 bin kişilik asker topluluğu Celaleddin Harezmşah'ı yakalamak ve öldürmek istemişlerdir. Bu durumu öğrenen İnanç Han Celaleddin Harezmşah'a haber salmış, ardından Celaleddin Harezmşah Timur-Melik komutasındaki 300 atlıyla birlikte Horasan'a çekilmiştir. Uzlag Şah'ın taraftarları da Celaleddin'i takip için Horasan'a doğru yola çıkmışlardır (Nesevi, 2021, s. 72).

Celaleddin Harezmşah yanındaki Timur-Melik ve 300 atlıyla birlikte Nesa'ya varmıştır. Cengiz Han, Harezmşah şehzadelerinin Harezm'e geldiği öğrenince arkalarından şehzadeleri gözetlemesi ve takip etmesi için ordu yollamıştır. Celaleddin Harezmşah ve 700 kişilik bir Moğol birliği Nesa civarında karşı karşıya gelmişlerdir. Şiddetli bir muharebe sonrasında Moğollar mağlup olup, ganimetlerini ve silahlarını bırakarak kaçmışlardır. Nesevi'nin naklettiğine göre Celaleddin Harezmşah, Moğollarla yaşanan bu ilk temas için Nesevi ile görüştüğünde şu ifadede bulunmuştur: "Eğer Moğollar Nesa şehrini bırakmasa, ellerindeki atlardan biz de istifade etmeseydik bozkırları geçerken halden çıkan atlarımızla Nişabur'a yetişmemize imkân yoktu (Nesevi, 2021, s. 74)."

Uzlag Şah ve Ak Sultan da Celaleddin Harezmşah'ı takip eden Tuci Pehlivan ile birlikte Horasan'a doğru yola çıkmışlardır. Moğollar şehzadeleri Osturva'ya kadar takip etmişlerdir. Şehzadeler Usat kasabasına geldikleri vakit Moğol ordusu ile karşılaşmışlar ve harp etmişlerdir. İki tarafında büyük kayıplar verdiği bu muharebede Moğol ordusu kaçmış fakat arkalarından gelen yeni bir Moğol kuvveti Uzlag Şah ve Ak Sultan'ın etrafını sarmıştır. Teslim olmak yerine kahramanca mücadele eden bu iki şehzade Moğollar taradından öldürülmüşler ve başları mızraklara geçirilip şehirde dolaştırılmıştır (Nesevi, 2021, s. 76).

Celaleddin Harezmşah Nesa'da kazandığı zaferin ardında Nişabur'a girmiştir. Burada her tarafa mektuplar yollayıp asker toplamaya çalışmıştır. Fakat Moğollar tüm olanlardan haberdardır. Celaleddin Harezmşah yanındaki askerleriyle birlikte Nişabur'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ardından Germen Emiri Müeyyedü'l-Mülk'ün yaptırmış olduğu Elkahir kalesine varmış ve burada Moğollara karşı bir

savunma muharebesi yapabileceğini düşünmüştür. Müeyyedü'l-Mülk'ün kalede bulunan damadı Aynü'l-Mülk Celaleddin Harezmşah'a şunları söylemiştir: "Senin gibi bir adamın bir kaleye tıkılıp kalması doğru değildir. Hükümdarlar için tek bir kale bindikleri at sırtıdır. Arslanların şehri var mı? Kaleyi kapatırsanız Moğollar etrafını yağma ederler (Nesevi, 2021, s. 78)."

Bu konuşmanın ardından Celaleddin Harezmşah kale hazinesinin bir kısmını alarak yanındaki askerlerine dağıtıp Gazne'ye doğru hareket etmiştir. Yola çıktığı vakit dayısının oğlu olan Herat hâkimi Eminü'Mülk'ün yanına doğru geldiği haberini almıştır. Moğollardan uzaklaşmak için Herat'ı bırakıp Sicistan'a yaklaşan fakat alamayan Eminü'l-Mülk, emrindeki 10 bin kişilik ordusuyla birlikte Celaleddin Harezmşah'a tabi olmuştur. Celaleddin Harezmşah beraberindekilerle birlikte Kanhedar'ı muhasara etmekte olan Moğolların üstüne yürümüş ve mağlup etmiştir. Moğol ordusundan kurtulanların Cengiz Han'a ulaşıp haber vermesi sonrası Cengiz Han olanlar karşısında biraz ürkmüştür. Celaleddin Harezmşah kazandığı bu galibiyet sonrasında bir zafer edasıyla Gazne'ye girmiştir (Barthold, 1990, s. 463).

Celaleddin Harezmşah'ın Gazne'ye gelişini halk sevinçle karşılamıştır. Bu sırada Seyfüddin Buğrak El-Haleci ve Belh Emiri Azamü'l-Mülk Hasan Kazlak beraberlerinde getirdikleri ordularla birlikte Celaleddin Harezmşah'a itaat etmişlerdir. Cengiz Han Kanhedar'da aldığı bu mağlubiyet sonrasında oğlu Tulu komutasında bir ordu hazırlayıp Celaleddin Harezmşah karşısına yollamıştır. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Celaleddin Harezmşah Moğol ordusunun merkezine saldırmış ve Tulu öldürülmüştür (Nesevi, 2021, s. 90). Tulu'nun ölümü ile ilgili, Nesevi'nin aktarımı ile örtüşmeyen bir başka bilgi de 1232 yılında ağabeyi Ögeday ile birlikte çıktığı Kin seferi dönüşünde hastalanarak Çin'de öldüğüdür (Çelik, 2020, s. 378-379).

Cengiz Han oğlunun öldürüldüğü bu mağlubiyetin haberini alınca çok öfkelenmiş ve bizzat kendisi ordusuyla birlikte yola çıkmıştır. Bu sırada Celaleddin Harezmşah'ın ve Seyfüddin Buğrak El-Haleci ile Muzaffermülk'ün askerleri arasında Moğol ganimetlerini paylaşma hususunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu sebeple Seyfüddin Buğrak El-Haleci ve Muzaffermülk askerlerini çekerek Celaleddin Harezmşah'ın yanından ayrılmışlardır (Nesevi, 2021, s. 91; Yaz, 2023, s. 423).

Celaleddin Harezmşah bu şekilde asker kaybedince Moğollarla İndus nehri kıyısında muharebeye devam etmeyi düşünmüş ve Seyfüddin Buğrak El-Haleci ile

Muzeffermülk'e Cengiz Han'ın üstüne yürüyüp Moğolları bozguna uğratmayı teklif ettiği mektuplar yollamış fakat işe yaramamıştır (Nesevi, 2021, s. 92).

24 Kasım 1221 tarihinde Cengiz Han ve Celaleddin Harezmşah İndus nehri kıyısında karşı karşıya gelmişlerdir. Celaleddin Harezmşah'ın askerinden çoğu kaçmıştır. Az sayıda askeriyle harp nizamı alan Celaleddin Harezmşah Moğol ordusunun merkezine akın etmiş ve dağıtmıştır. Cengiz Han'ın kendisi kaçmış fakat arkasından 10 bin seçme atlısı muharebeye dahil olmuştur (Nesevi, 2021, s. 92). Celaleddin Harezmşah zafere doğru yürürken muharebeye sonradan dahil olan bu atlılar Harezmşah ordusunun Eminü'l-Mülk komutasındaki sağ kanadına akın ederek dağıtmışlar ve ardından merkeze saldırmışladır. Bu ağır darbenin ardından Celaleddin Harezmşah'ın 7-8 yaşlarındaki oğlu Moğolların eline geçmiş ve öldürülmüştür (Nesevi, 2021, s. 92).

Muharebeyi kaybeden Celaleddin Harezmşah mahiyetindeki bütün kadınları Moğollara esir düşmemeleri için nehre attırmıştır. Ardından atını nehre sürüp kılıcı, mızrağı ve siperiyle nehri geçmiştir. Onunla birlikte askerleri de nehre atlamışlardır. Cengiz Han atıyla sahile inip suya atılmak isteyen askerlerine engel olmuş ve Celaleddin Harezmşah ve askerlerini ok yağmuruna tutturmuştur. Celaleddin Harezmşah'ın nehri bu şekilde geçtiğini görenler hayrete kapılmışlar ve şu şekilde söylenmişlerdir: "Dünyada kimse şimdi böyle bir kahraman görmediği gibi öncekiler de duymadı (Cüveyni, 2022, s. 349)."

Cengiz Han ise bütün bu olanları görünce oğullarına dönüp şunları söylemiştir: "Böyle bir oğula sahip olan babaya ne mutlu! Su ve ateş gibi iki bela girdabında kendini kurtarıp sahile vardı. O başımıza büyük işler açacak. Onun karşısında akıllı bir insan nasıl gafil durabilir? (Cüveyni, 2022, s. 349)."

Nehrin karşısına geçmeyi başaran Celaleddin Harezmşah kaftanını kuruması için güneşe sermiş ve ikindi vakti yedi kişi daha yanına gelmiş ardından yola koyulmuştur. Cengiz Han, askerlerinden birkaçının suya dalarak Celaleddin Harezmşah'ın ardından kalan hazineleri ve paraları toplamalarını emretmiştir (Mirhand, 2022, s. 185).

Cengiz Han nehri geçmeye gerek duymamıştır. Ertesi yıl Celaleddin Harezmşah'ı takip etmeleri için 20 bin kişilik ordu çıkarmış fakat yaz mevsiminin getirdiği sıcaklar gereği ordusu kötü etkilenmiş ve Multan'dan ileriye gidememişlerdir (Barthold, 1990, s. 471).

Celaleddin Harezmşah ile birlikte ordusundan 4 bin kişi de nehri geçmeyi başarmıştır. Yaklaşık 300 kadar atlı da üç gün sonra nehri geçmiş ve sultanı bulmuşlardır. Celaleddin Harezmşah'ın ordusunun yaralı halde olduğu haberini alan Cebeli Cudi Emiri Zamaşatra (Rena Şatra) Celaleddin'e akın etmiştir. Bunun üzerine Celaleddin Harezmşah gayet metanetli davranarak yaralı halde olan ordusuyla harp nizamı almış, Zamaşatra ok menziline girdiğinde onu okuyla öldürmüş ve atını silahlarını, hazinesini almıştır. Zamaşatra'nın öldüğünü gören Hindu askerler hemen dağılmışlardır. Bu olayı haber alan Kamerüddin Kobaca (Nasıreddin Kabaca), Celaleddin Harezmşah'ın zulmüne uğramamak ve yaşamak için ona iltifat nameler hazırlatmış ve hediyeler yollamıştır (Nesevi, 2021, s. 94: Ceceli Dursun, 2019, s. 286-287).

Gregory Abu'l Farac, Celaleddin Harezmşah'ın Moğollar ile İndus nehri kıyısındaki muharebesini ve Hint ordusu ile çarpışmasını farklı bir şekilde, farklı bir coğrafyada yaşandığı şeklinde kaydetmiştir. Cengiz Han, ordusunun kaçtığı haberini alır almaz hızla büyük bir ordu toplamış ve Celaleddin'in peşine düşmüştür. Cengiz Han'ın ordusu sayıyla tarif edilemeyecek kadar büyük bir ordudur. Öyle ki Celaleddin Harezmşah bu orduyu görür görmez kendi ordusu ile mukayese edilemeyeceğini anlamıştır. Bunun üzerine Ceyhun nehrine doğru hareket etmiş ve nehri geçmek için sallar hazırlanmasını buyurmuştur. Ancak Cengiz Han Celaleddin'in niyetini anlamış ve ordusuyla önünü kesmiştir. Bu durum karşısında iki taraf içinde harpten başta bir seçenek kalmamıştır. İki ordu da harp nizamına geçip taarruza kalkmışlar ve bu büyük harbin devamında kayıplar vermeye başlamışlar, kanat kuvvetlerini kaybetmişlerdir. Ancak Moğol ordusu verdiği büyük kayıplarına rağmen sayısal anlamdaki üstünlüğünü korumaktadır. Beraberinde 700 atlı ile merkezde bulunan Celaleddin Harezmşah'ı amcazadesi olan bir emiri hattın gerisine doğru çekmiş ve Moğollar tarafından kıskaca alınmaktan kurtarmıştır. Celaleddin Harezmşah başka bir seçenek kalmadığı görerek beraberindeki süvarilerine "Beni sevenler hayatta ve ölümde benimle beraber olurlar. (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 515)." diyerek atını Ceyhun Nehrine doğru sürmüştür (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 515). Bu olay karşısında Cengiz Han yanındaki oğullarına şu sözleri söylemiştir: "Böyle bir babanın oğlu olmak ne şerefli şeydir. (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 515)." Sonra asilzadelerine dönerek şunları söylemiştir: "Böyle bir adama adam demek yakışır. Çünkü çok büyük muvaffakiyetler kazanmıştır ve böyle bir adamdan değersiz bir adam gelmez. (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 515)."

Nehri sağ olarak geçen Celaleddin Harezmşah yaklaşık 2 gün nehir kıyısında kalmıştır. Ardından nehri geçmeyi başaran 50 kadar atlı etrafında toplanmış ve onlarla birlikte Hindistan'a hareket etmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 515). Hindistan'a vardığı vakitte Hint ordusundan 2000 kişilik bir kuvvetle karşılaşmış ve hepsini kılıçtan geçirerek atlarını ve teçhizatlarını yağmalamıştır. Celaleddin'in beraberindeki kuvvet 500 kişiyi bulmuştur. Buna karşılık Hintliler 5000 kişilik bir ordu toplayarak Celaleddin'in üzerine yürümüşlerdir. Harezmşah ordusu karşısında Hint ordusunun bir kısmı kaçmış ve bu ordu ile baş edemeyeceğini anlayan Hint hükümdarı Celaleddin Harezmşah ile dostluk kurmak istemiş ve hediyeler yollamıştır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s.516). Celaleddin Harezmşah Moğolların Ceyhun nehrini geçtiklerini öğrenince Hindistan'dan ayrılmış ve Şiraz'a hareket etmiştir. Şiraz'a vardığı vakit Atabeg Saad kendisine köleler ve cariyeler yollamıştır. Celaleddin bir süre burada konakladıktan sonra ayrılmış ve İsfahan'a hareket etmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 516).

Bu hadisenin farklı kaynaklarda, farklı coğrafyalarda anlatılmasının sebebi olarak aktarım organları gösterilebilir. O dönemlerde bu tip hadiselerin ağızdan ağıza anlatım şekliyle aktarılmış olması ve daha sonra kayıt edilmesi kuvvetle muhtemeldir. İndus nehrinin diğer adı Sind nehridir. Kaynaklarda Sind ve İndus olarak geçen nehirler aynı nehirdir. *Sind* kelimesi Farsça kökenli, *İndus* kelimesi ise Latince/İngilizce kökenlidir. Ancak Ceyhun nehri ve Sind/İndus nehirleri birbirinden farklıdır. Sind/İndus nehri günümüzde Güney Asya'da bulunur ve Çin, Hindistan, Pakistan topraklarından geçer. Ceyhun nehrinin ise diğer adı Amu Derya'dır ve günümüzde Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan topraklarından geçer. Bir diğer nehir vardır ki o da Seyhun nehridir ve diğer adı Sir Derya'dır. Bu nehir ise Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan topraklarından geçer. Amu Derya ve Sir Derya arasındaki bölge ise Maveraünnehir'dir.

Celaleddin Harezmşah Hindistan'da bulunduğu zaman halifelik yazışmalarında babası Sultan Alaeddin Muhammed'in de kullandığı *Hadimu'l-Mutavvaa Mengüberti b. Sultan Sencer* unvanını kullanmıştır. Halife ise ona sultandan altta bir unvan olan *Hakan* şeklinde hitap etmiştir (Geyikoğlu, 1996, s. 99). Halife, hitap şeklini Celaleddin Harezmşah Azerbaycan'a hâkim olduğu zaman *Şehinşah* olarak değiştirmiştir. Devamında Ahlat kuşatmasında sultana Hil'at-ı Saltanat hediyeleri göndermiş fakat yine de *Sultan* unvanıyla hitap etmemiştir.

Celaleddin Harezmşah ise halifeye *Seyyidina ve Mevlâna; Emirü'l-Mü'minin ve İmamü'l-Meşarık ve'l-Megarib* şeklinde hitap etmiş fakat halife kendisine bir türlü *Sultan* unvanı ile hitap etmediği için bastırdığı paralarda halifenin adını geçirmemiştir (Geyikoğlu, 1996, s. 99).

Celaleddin Harezmşah Hindistan'da iken babası Sultan Alaeddin Muhammed döneminden kalan dağılmış halde bulunan askerlerin kendisine tabi olmak için yanına doğru hareket ettiklerini işitmiştir. Bu askerleri ordusuna katarak Irak üzerine yürümüş, Horasan'ı ve Mazenderan'ı da zapt ederek adına hutbeler okutmuştur (Nesevi, 2021, s. 103). Celaleddin Harezmşah'ın yeniden toparladığı bu ordunun bir kısmı Kanglı-Kıpçak askerlerden oluşmaktadır (Çakmak, 2023, s. 27). Ardından Azerbaycan'a hareket etmiştir. Yolda Meraga ahalisi uğradıkları zulümden kendilerini kurtarması için Celaleddin Harezmşah'tan yardım dilemişlerdir. Meraga halkı Gürcüler tarafından zulme uğramaktadır. Celaleddin Harezmşah bir mukavemet görmeden şehre girmiş, burada bir süre konaklamış ve halkın sorunlarını dinleyerek şehri imar ettirmiştir (Minorsky, 1978, s. 735). Meraga'da konakladığı vakitte elçisi Mücirüddin Amr İbn-i Sad El-Harzemi'yi Türkiye Selçuklu Devleti'ne ve Suriye hükümdarlarına yollayarak Meraga'yı Gürcülerin elinden kılıçla aldığını haber etmiş ve Gürcistan'ı da alacağını söyleyerek kendileriyle iyi geçinmek istediğini belirtmiştir (Nesevi, 2021, s. 111).

Celaleddin Harezmşah 1225 yılında Hindistan'dan dönerek Huzistan ve Irak bölgesine varmıştır. Moğolların Gazne'ye saldırması üzerine Hindistan'a gitmiş ancak Hint şehirlerinde barınamayınca önce Kirman'a ve ardından İsfahan'a gitmiştir. İsfahan kardeşi Gıyaseddin'in himayesi altındadır. Burayı ele geçiren Celaleddin Harezmşah devamında Fars bölgesine yönelmiştir. Ancak kardeşi Gıyaseddin kendisinden önce buraya gelmiş ve Atabeg Saad ile barış anlaşması yaparak onun elindeki bazı şehirleri himayesine almıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 386).

Celaleddin Harezmşah'ın babası Sultan Alaeddin Muhammed ile ilişkileri oldukça kötü olan Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, Sultan Alaeddin Muhammed'in vefatıyla güçlü bir düşmandan kurtulmuştur. Halife, devamında İslam Dünyası'nın karşı karşıya kaldığı Moğol tehdidine karşılık komşu devletler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Güzel, 2015, s. 143). Ancak Celaleddin Harezmşah bu sırada Irak'a gelmiş ve bu bölgede hâkimiyetini sağlamıştır. Kurduğu bu hâkimiyet sonucunda Halife Nasır Lidinillah ile karşı karşıya gelmiştir. Halife bu durum

karşısında 1224 yılında Eyyûbî Hükümdarı El-Melikü'l Eşref'e Şehabeddin es-Sühreverdi'yi elçi olarak yollamış ve ittifak teklifinde bulunmuştur (Saylık, 2024, s. 91). El-Melikü'l Eşref, Eyyûbîler'in el-Cezire ve Dimaşk kolu hükümdarıdır (Kaya, 2004, s. 64). Celaleddin Harezmşah ise Halife Nasır Lidinillah'ın hâkimiyetinde olan Huzistan'a gitmiş ve buradaki halife bağlısı kuvvetlere saldırmıştır. Bu kuvvetleri mağlup eden Celaleddin Harezmşah, bir süre sonra Halifeden Moğollara karşı koymak için yardım istemiştir. Halife Nasır Lidinillah ise bu teklife karşılık vermemiş, yardım etmemiştir. Çünkü Halife Lidinillah Selçukluların ardından başka bir devletin hâkimiyetine girmek istememiştir. Celaleddin Harezmşah, halifeye gönderdiği yardım teklifinin kabul edilmemesi üzerine halifenin hâkimiyetinde olan Tuster ve Basra şehirlerini muhasara etmiş ama başarılı olamamıştır. Celaleddin Harezmşah'ın başarısız muhasara girişimine karşılık Halife Nasır Lidinillah ise 20 bin kişilik bir orduyu Harezmşahlar üzerine göndermiştir. (Saylık, 2024, s. 91; Güler, 2016, s. 119-120). Celaleddin Harezmşah, üzerine gelen bu ordunun komutanına elçi göndererek şu sözlerini iletmiştir:

> ''Buraya gelişimizin nedeni güçlü bir düşman ordusunun (Moğolları kast ederek) ülkemizi tehdit ettiğini bildirmek ve kimsenin karşı koyamayacağı bu orduya karşı halifenin gölgesine sığınmaktır. Eğer halife beni desteklerse o hastalığın çaresini bulmak ve o kavmi defetmek benim için kolaylaşır (Saylık, 2024, s. 92).''

Halifenin ordusunun komutanı bu konuşmadan hiç etkilenmemiştir. İki ordu karşı karşıya gelmiş ve Celaleddin Harezmşah'ın ordusu bu muharebeyi kazanmıştır. Zafer sonrasında halifenin ordusunu Bağdat'a kadar kovalamış olan Celaleddin Harezmşah, Bağdat'a geldiğinde Dakuka şehrini muhasara etmiştir. Dakuka halkı mukavemet göstermiş olsa da başarılı olamamış, Celaleddin Harezmşah şehri ele geçirmiştir. Şehir günlerce yağmalanmış ve halk öldürülmüştür. Burada göstermiş olduğu şiddetten dolayı çevre beldeler korkuya kapılmışlar ve Celaleddin'e tabi olmuşlardır. Celaleddin Harezmşah Erbil Emiri Muzafferüddin Gökbörü'ye kendisine tabi olması için elçi yollamış, Muzafferüddin Gökbörü kabul etmiştir. (Saylık, 2024, s. 92).

Celaleddin Harezmşah 1225 yılında Azerbaycan'a saldırmıştır. İsfahan ve Huzistan'ın ardından Dakuka'yı da ele geçiren Celaleddin Harezmşah ardından Meraga'ya gelmiş ve şehri kuşatmıştır. Devamında burada konaklamış ve şehri imar ettirmiştir. Ancak burada konaklarken kardeşi Gıyaseddin'in dayısı, Yıgan Taysı'nın

isyana kalkışıp Hamedan'ı kuşatıp ele geçirdiği haberini almıştır. Yıgan Taysı'nın Hamedan'ı kuşatma sebebi Halife Lidinillah'ın ona bu şekilde emir vermiş olmasıdır. Celaleddin Harezmşah süratle Yıgan Taysı'nın peşine düşmüş ve karargahına varmıştır. Celaleddin Harezmşah karargâha vardığında Azerbaycan ve Arran'dan ele geçirilen at, sığır, koyun sürüleri ve ganimetlerle karşılaşmış, ardından burayı dört koldan kuşatma altına almıştır. Bunun üzerine Yıgan Taysı Celaleddin Harezmşah'ın kardeşi olan eşini Celaleddin'in yanına göndererek af dilemiştir. Celaleddin Harezmşah onu affetmiş ve askerlerini kendi ordusuna katmıştır. Ardından tekrar Meraga'ya dönmüş ve burada konaklamayı seçmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 392).

Celaleddin Harezmşah Meraga'nın ardından Moğol tacizlerinden dolayı Avcan nahiyesindeyken, Tebriz ahalisi kendisinden şehirlerini almasını istemiştir. Bunun üzerine yola çıkarak Tebriz muhasarasına başlamıştır (Nesevi, 2021, s. 111). Muhasaranın yedinci gününde Tebriz'den, Sultan Tuğrul'un kızından bir elçi gelerek can ve mal güvenliği şartıyla teslim olmayı kabul etmiştir. Celaleddin Harezmşah bu teklifi kabul ederek mukavemet görmeden Tebriz'e girmiş ve saraya yerleşmiştir (Nesevi, 2021, s. 112). Celaleddin Harezmşah'ın Tebriz'i almasının ardından Gürcüler Zevcan civarında belirmişlerdir. Yaklaşık 60 bin kişilik bir Gürcü kuvveti Celaleddin Harezmşah'a gözdağı vermektedir. Sultan üstlerine yürümeyi düşünmüş fakat bir tepede konuşlandıklarını görmüştür. Ardından geceleyin ordusunu harp nizamına sokmuş, atlılarını ordunun merkezine, okçu birliklerini sağ kanada, piyadelerini de sol kanada konuşlandırmıştır. Sabah olunca ilk hareketi Gürcü ordusundan bekleyen Celaleddin Harezmşah, bir taarruz olmadığı görünce beklemiş ve geceyi çadırında geçirmiştir. Ertesi sabah ordusuna: "Düşman işi uzatmak istiyor. Taarruz eyleyecek yerde bizi mevziinde beklemek istiyor. Ben onu her taraftan sararak üstlerine gitmek fikrindeyim. Eğer size karşı hücuma kalkarlarsa onu bir ok yağmuru ile durdurmaya çalışırsınız (Nesevi, 2021, s. 113)." şeklinde bir konuşma yaparak atlı birlikleriyle taarruza başlamış ve Gürcü ordusunun sol kanadına saldırmıştır. Gürcü ordusu bu atlı kuvvet karşısında tutunamamış ve kaçmıştır. Celaleddin Harezmşah bu başarının ardından tekrar Tebriz'e dönmüştür (Nesevi, 2021, s. 113).

Celaleddin Harezmşah 1225 yılı Temmuz-Ağustos ayında Gürcülerin üzerine yürümüştür. Sultan, Meraga'ya vardığından beri şöyle düşünmektedir: "Gürcülerin ülkesine bir akın yapmayı, onları kılıçtan geçirerek ülkelerini ele geçirmeyi düşünüyor ve arzu ediyorum (İbnü'l-Esir, 1987, s. 395)." Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra Gürcülere haber göndererek savaş ilan etmiş ve Gürcüler ise şu cevabı vermişlerdir:

> "Baban senden çok daha güçlü olup emrindeki ordular şu anda senin emrinde bulunanlardan bir hayli daha kalabalık idi. Hatta bildiğin gibi senden de güçlü bir hükümdardı. Ayrıca Moğollar ülkenizi istila ettiği halde biz onları rahatlıkla durdurmuştuk ve onların bize karşı yapabilecekleri en iyi davranış bizden uzak durmak olmuştu. Bunları hatırlatırız. (İbnü'l-Esir, 1987, s. 395)."

Gürcüler bu cevabın peşine hazırlık yapmaya başlamışlar ve yaklaşık 70 bin kişilik bir ordu oluşturmuşlardır. Celaleddin Harezmşah ise bunların hiçbirine aldırış etmeden Gürcülerin elinde bulunan Dovin şehrini kuşatıp ele geçirmiştir. Ardından ilerleyerek Gürcüler ile temasa geçmiş ve şiddetli bir muharebe yaşanmıştır. Rivayet edilene göre Gürcüler 20 bin civarı asker kaybetmişlerdir. Bir başka rivayette ise Gürcülerin kaybının 20 binin çok üstünde olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca çok sayıda Gürcü esir alınmıştır ve çok asker kaçmıştır. Esir alınan askerler arasında ileri gelen komutanlar da bulunmaktadır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 396). Savaş bu şekilde sona ermiş ve Gürcü komutan İvan kaçarak canını kurtarmıştır. Celaleddin Harezmşah'ın ordusu İvan'ın takip etmeye koyulmuştur. İvan bir kaleye sığınmış, Celaleddin Harezmşah ise burayı birkaç askerle muhasara etmiş ve onun çıkmasını engellemiştir. Bu sırada ordusunun kalanı yağma ve tahribat ile uğraşmaktadır. Ancak Celaleddin Harezmşah Tebriz'den gelen bir haberle geriye dönmek zorunda kalmıştır. Eğer Celaleddin Harezmşah geri dönmek zorunda olmamış olsaydı Gürcü topraklarını tamamen ele geçirmesi muhtemeldi çünkü Gürcü ordusunun tamamı dağılmış ve yok olmuş vaziyettedir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 396).

Celaleddin Harezmşah Ramazan ayını Tebriz'de geçirmiştir. Ardından tekrar Gürcülerin üstüne yürümeye karar vermiştir. Nesevi'nin naklettiğine göre Sultan Asi nehrine vardığında kendisi ağır hasta olmuş ve Gürcü seferine katılamamıştır. Celaleddin Harezmşah memleketlerine gitmelerine izin verdiği iki Sermara Emiri ile birlikte Nesevi'yi de yollamıştır (Nesevi, 2021, s. 120). Ayrıca bu iki emire Nesevi olmadığı sürece Selçuklulardan, Gürcülerden veya Gürcistan'dan gelen hiçbir mektubu açmamalarını, gelen elçileri kabul etmemelerini emretmiştir. Nesevi 7 ay kadar Sermara'da kalmış, bu süre zarfında Ancaz Ovası alınmıştır (Nesevi, 2021, s. 120). Celaleddin Harezmşah ve ordusu sert geçen kış mevsiminden oldukça etkilenmiştir. Tiflis çayırına gelindiği vakitte Sultan ordusuna hücum emri vermiş ve şehir direnmeden teslim olmuştur. Halk kılıçtan geçirilmiş ve şehir yağmalanmıştır. Şehirdeki Gürcüler ve Ermeniler öldürülmüştür (Nesevi, 2021, s. 121). Şehrin iki kısmı arasında, Asi nehri üstünde bulunan köprü yıkılmış fakat Celaleddin

Harezmşah nehri bir günde geçmiştir. Bunu gören Gürcü askerler kale suru içerisine çekilmiş fakat Celaleddin Harezmşah kaleyi muhasara etmiştir. Bunun üzerine Gürcüler elçi gönderip aman dilemişlerdir. Celaleddin Harezmşah muhasarayı kaldırıp, Gürcülerin hazinelerini almıştır (Nesevi, 2021, s. 121).

Celaleddin Harezmşah Gürcüler karşısındaki zaferinin ardından askerlerini bu bölgeye dağıtmış ve başlarına kardeşi Gıyaseddin'i koymuştur. Kendisi ise Tebriz'e gitmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 396). Celaleddin Harezmşah'ın Tebriz'e geri dönmek istemesinin sebebi olası bir isyan girişimidir. Kendisi Tebriz'den ayrılırken veziri Şerefü'l-Mülk'ü Tebriz'de bırakmıştır. Bu sırada şehrin tanınmış kişilerinden olan Şemsüddin et-Tuğraî ve diğer ileri gelenler bir isyan planlamışlardır. Amaçları Azerbaycan'ı Celaleddin Harezmşah'ın elinden alarak İldenizliler hükümdarı Atabeg Özbek b. Muhammed Pehlivan'ın himayesine teslim etmektir. Bu sebeple Celaleddin Gürcülerle savaşıyorken Atabeg Özbek'i Tebriz'e çağırıp Celaleddin'i buraya çekmek ve Gürcülerin onu takip etmesini sağlamayı planlamışlardır. Böylece Atabeg Özbek'in ordusu takipte olan Gürcülerle birleşecek ve Celaleddin'i ordusuyla birlikte kıskaca alacaktır. Ancak bu planlardan haberdar olan vezir Şerefü'l-Mülk durumu derhal Celaleddin Harezmşah'a iletmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 397). Celaleddin bunun üzerine Gürcü seferini süratle tamamlamış ve zaferin ardından askerlerine şöyle söylemiştir:

> "Bana Tebriz'den şu olayların meydana geldiği haberi ulaştı. Siz burada ikamet edin. Ben Tebriz ve civarına geri döneceğim. Siz ise burada elde ettiğiniz zaferi tamama erdirin. Düşmanımızdan öldürebileceklerinizi öldürün, imkân bulduğunuz kadarıyla ülkelerini tahrip edin ve burayı tamamen ele geçirin. Düşmanımıza karşı girişmiş olduğumuz savaştan evvel ben Tebriz'de olup bitenleri haber aldığım halde içinize herhangi bile endişe ve korkunun düşmesini ve düşmana karşı girişeceğimiz savaşta herhangi bir maneviyatsızlığa düşmenizi istemediğim için size anlatmadım (İbnü'l-Esir, 1987, s.397)."

Devamında Tebriz'e dönen Celaleddin Harezmşah, Şemsüddin et-Tuğraî ve diğer isyancıları yakalatmıştır. Ardından Atabeg Özbek'in karısı ve Sultan Tuğrul'un kızı olan Melike Hatun'u nikahına almıştır. Celaleddin Harezmşah daha sonra Gence üzerine yürümüş ve şehri ele geçirmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s.398).

Celaleddin Harezmşah, 1222 yılında Atabeg Saad'ın ardından boş kalan Şiraz'ı yağmalamıştır. Ardından Huzistan'a geçen Gıyaseddin kış mevsiminde oldukları için Rey'e konaklamak istemiştir. Rey'de kaldığı vakitte Celaleddin

Harezmşah tüm şiddetiyle üzerine yürümüştür. Celaleddin Harezmşah, Gıyaseddin'in askerlerine yaklaşınca atından inmiş, Gıyaseddin korkmuş olsa da Celaleddin Harezmşah'ın kendisine dokunmayacağını işitince rahatlamıştır. Gıyaseddin'in emirleri Celaleddin'in huzuruna gelerek tabi olduklarını bildirmişlerdir ancak adamlarından bazıları karışıklık çıkarmak istedilerse de Celaleddin Harezmşah tarafından cezalandırılmışlardır. Gıyaseddin ise bir süre Celaleddin Harezmşah ile birlikte kalmıştır (Cüveyni, 2022, s. 391).

Celaleddin Harezmşah, ileride yaşayacakları bir tatsızlığa kadar Gıyaseddin'e sevgi göstermiştir. Gıyaseddin bir akşam içki sofrasında Celaleddin Harezmşah'ın nedimlerinden biri olan Melik Nusret ile sarhoş olmuş, ardından Melik Nusret'i hançerlemiştir. Melik Nusret birkaç gün sonra hayatını kaybetmiş, Celaleddin Harezmşah'ın emri ile Isfahan'da yas ilan edilmiştir. Gıyaseddin yaptığı bu işten utanarak kardeşinin yanına gelemese de bazı emirler onu kardeşi Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna getirmişlerdir. Celaleddin Harezmşah kendisine çok kırılmış ve ağır sözler etmiştir. Gıyaseddin ise bu durum karşısında bir şey söyleyememiş, ardından askeri ile Isfahan'a gelmiştir. Bunu gören Celaleddin Harezmşah Gıyaseddin'e karşı bir ordu yollamış, Gıyaseddin ise geri çekilerek Huzistan'a gitmiştir (Cüveyni, 2022, s. 393).

Huzistan'da kayın pederinin himayesinde olan Hezar Efs kalesine giden Gıyaseddin'i, emirlerinin çoğu burada iken terk etmişlerdir. Kayınpederi ise Gıyaseddin'i bir süre daha kalesinde ağırlamış fakat Celaleddin Harezmşah'ı kızdırmak endişesiyle yanından uzaklaştırmıştır. Bunun üzerine Bağdat'a giden Gıyaseddin burada halifeden büyük bir ilgi görmüş ardından Alamut'a girmiş ve bir süre burada konaklamıştır. Alamut'tan ayrılınca tekrar Huzistan'a dönen Gıyaseddin, geldiğini haber vermek için Barak Hacib'e birini yollamıştır. Bunun üzerine Barak Hacib, kendisini Eberkuh Çölü yakınında karşılamıştır (Cüveyni, 2022, s. 393).

Yaklaşık 4 bin askeri ile Gıyaseddin'i karşılayan Barak Hacib, Gıyaseddin'in 500 küsür gibi az sayıda askeri olduğunu görünce onu güçsüz görerek küstahlaşmıştır. Gıyaseddin'in annesi ile evlenirse gücünü arttırabileceğini düşünen Barak Hacib, bunu Gıyaseddin'e bir adam yollayıp ona oğluymuş gibi hitap ederek belli etmiştir. Barak Hacib'in niyetini anlayan Gıyaseddin karşı koymak için yeterli güce sahip olmadığını bildiğinden bu durumu annesine anlatmış, annesi başta kabul etmese de Gıyaseddin'in ısrarına dayanamayıp kabul etmiştir (Cüveyni, 2022, s.

394). Birkaç gün sonra Barak Hacib'in yanından iki kişi Gıyaseddin'e gelip Barak'a güven olmayacağını, emir vermesi halinde onu ortadan kaldıracaklarını söylemişlerdir. Gıyaseddin ise bunu kabul etmemiştir. Barak Hacib Gıyaseddin'e edilen bu teklifi haber almış, Gıyaseddin'i ve o adamları sorgulamıştır. Ardından adamları öldürten Barak Hacib Gıyaseddin'i boğmak üzere boynuna halka geçirtmiştir. Oğlunun seslerini duyan Gıyaseddin'in annesi karşı çıkmak istemiş, Barak Hacib'in emri ile öldürülmüş, ardından Gıyaseddin'de orada öldürülmüştür (Cüveyni, 2022, s. 394).

Celaleddin Harezmşah Gürcülerin elinde olan Tiflis'i 9 Mart 1226 yılında fethetmiştir. Celaleddin Harezmşah 1225 yılında Gürcülerin üstüne yürüyüp aldığı zafer sonrası isyan girişimi sebebiyle Tebriz'e dönmek zorunda kalmıştır. Buradaki isyan sorunlarını halleden Celaleddin 1225 Aralık ayında tekrar Azerbaycan'a dönmüştür. 1226 yılına gelindiğinde ise çevrelerindeki Alanlar, Kıpçaklar ve Lezgilerden asker toplayıp büyük bir ordu oluşturan Tiflis üzerine yürümüştür. Bu büyük ordu karşısında Celaleddin Harezmşah yer yer pusular atarak düşmanın direncini kırmış ve ordusunu dağıtmıştır. Celaleddin ayrıca askerlerine kimseyi sağ bırakmamaları, önlerini çıkan herkesi öldürmeleri için kesin emir vermiştir. Savaşın sonlarına doğru bu büyük ordudaki askerler kaçarak canlarını kurtarmaya çalışmışlar ancak çok az sayıda bir grup sağ kalabilmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 412).

Bu sırada Celaleddin Harezmşah Tiflis şehri yakınlarına ulaşmıştır. Burada konaklamış ve şehri gizlice izleyerek olası bir muhasara nasıl yol izlemesi gerektiğini planlamıştır. Bu planları yaptığı günlerden birinde askerlerinin çoğunu pusuda bekleterek yanına yaklaşık 3 bin kişilik bir süvari kolu alarak şehre iyice yaklaşmış ve bunu gören Gürcüler onun az sayıda askeri olduğu yanlışına kapılmışlardır. Bu yanlışa düşen Gürcüler derhal bir karşı harekât düzenleyip Celaleddin'e saldırıya girişmişlerdir. Celaleddin Harezmşah ise yavaş yavaş geri çekilerek kaçtığı izlenimini vermiş ve Gürcü ordusunu peşine takmıştır. Gürcüleri pusuda yatan askerilerinin yanına kadar peşine takan Celaleddin onları birden iki ordu arasında bırakmıştır. Bu şekilde Gürcü ordusunun etrafını sarmış ve onları yok etmiştir. Celaleddin Harezmşah devamında Tiflis'e girmiş ve şehirdeki Gürcüleri de öldürtmüştür. Müslüman olan halka dokunulmamış, Müslüman olmayı seçenlerde affedilmiş ve sünnet olmaları buyrulmuştur (İbnü'l-Esir, 1987, s. 413).

1226 yılı Mayıs-Haziran aylarında Celaleddin Harezmşah'ın Kirman'daki naibi Barak Hacib isyan etmiştir. Celaleddin'in Gürcülerin üzerine gitmesini fırsat bilen Barak Hacib isyana kalkmış, Kirman yakınlarındaki bölgeleri ele geçirmiş ve en önemlisi Moğollara Celaleddin hakkında istihbarat sağlamıştır. Celaleddin Harezmşah'ın nereleri zapt ettiğini, ordusunun durumu ve hazineleri konusunda Moğollara bilgiler vermiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 416).

Celaleddin Harezmşah Barak Hacib'in bu ihanetini öğrendiğinde Ahlat üzerine yürüme hazırlığı yapmaktadır. Ancak bu isyan sebebiyle Ahlat'a yürümekten vazgeçip doğruca Kirman'a yürümüştür. Öncesinde bir elçi yollayarak Barak Hacib'e rahat olmasını, ona saldırmayacağını haber etmiş, bu şekilde Barak'ın hazırlık yapmasını veyahut kaçmasını engellemeye çalışmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 417). Ancak Celaleddin'in stratejilerini bilen Barak Hacib bu tuzağa düşmemiş ve ailesini de yanına alarak kaçmış ve bir kaleye sığınmıştır. Askerlerini Kirman'da bırakan Barak Hacib Celaleddin Harezmşah'a şu mesajı bırakmıştır:

> "Ben senin kapında bir kulum. Senin buralara tekrar geri gelmek istediğini haber aldığımda gelip yerleşesin diye bu şehirleri boşalttım. Eğer buraları tekrar bana vereceğini bilsem, senin kapına gelir yüz sürerim ancak başıma bir felaketin gelmesinden de korkmaktayım. (İbnü'l-Esir, 1987, s. 417)."

1227 yılında Kağan seçilen Ögeday Han yaklaşık 30-40 bin kişilik bir orduyu Curmağun Noyan komutasında Celaleddin Harezmşah'ın üzerine göndermiştir. Celaleddin Harezmşah bu esnada İran'da hâkimiyet sürmektedir. Başkent ise Tebriz şehridir. Tebriz ilk defa Celaleddin döneminde başkent olmuştur. Curmağun Noyan'ın bu büyük ordusu dört ana koldan oluşmakta ve bu kollardan birisi Uygur, Karluk, Küçey ve Kaşgar Türklerinden oluşmaktadır (Sümer, 2024, s. 1). Bu kolun başında yüksek ihtimalle Türk ve Müslüman olduğu düşünülen Melikşah adlı bir komutan bulunmaktadır. Curmağun Noyan'ın ordusu büyük bir şiddetle galip gelmiş ve İran'ı geçerek süratle Azerbaycan'a varmıştır (Sümer, 2024, s. 2).

Celaleddin Harezmşah 1228 yılında Gürcülere tamamen son vermek üzere İsfahan'dan ayrılmıştır. Sultanın kudretinden korkan komşuları Gürcülere destek vermektedirler. Gürcü sınıra ulaşan Celaleddin düşman ordusunun kalabalıklığı ve ordunun sağ kanadında bulunan yaklaşık 20 bin kişilik Kanglı-Kıpçak kuvvetini görüp harp nizamı almıştır (Mîrhand, 2022, s. 209). Zamanında babası Sultan Alaeddin Muhammed'in Kanglı-Kıpçak komutanları idam etmesine engel olan

Celaleddin Harezmşah Gürcü ordusunda yer alan bu askerlere elçi göndererek şunları söylemiştir: "Yoksa borçlu olduğunuz o eski hakkı bana kılıç çekerek mi ödeyeceksiniz? (Mîrhand, 2022, s. 210)." Kanglı-Kıpçak askerler bunun üzerine utanmışlar ve alanı terk etmişlerdir.

Celaleddin Harezmşah Gürcü ordusunun komutanına haber yollayıp atların ve askerlerin yorgun olduğunu, iki tarafında yiğitlerinin teke tek vuruşmalarını önermiştir.[8] Gürcüler bu teklifi kabul etmişler ve gelen Gürcü askerinin karşısına Celaleddin Harezmşah kendisi çıkmıştır (Mîrhand, 2022, s. 210). Celaleddin Harezmşah karşısına çıkan bu Gürcü askeri mızrak darbesi ile öldürmüştür. Ardından bu öldürdüğü askerin üç oğlu karşısına çıkmış ve onları da öldürmüştür. Sonrasında ise karşısına iri cüsseli bir Gürcü asker gelmiş, Celaleddin Harezmşah onu da yere sermiştir. Sultanın bu cengaverliği karşısında ordusu çok moral bulmuş ve övgüler sevinçler havada uçuşmuştur. Gürcü ordusu ise tam tersine dehşete kapılmıştır. Celaleddin Harezmşah bu sırada ordusuna taarruz işareti vermiş ve Gürcü ordusu savaşmadan kaçmıştır. Bunun üzerine Sultan Gürcülerden kalan ganimetleri himayesine katmıştır (Mîrhand, 2021, s. 211).

4.2.1. Celaleddin Harezmşah ve Alaeddin Keykubad arasındaki diplomatik ilişkiler ve mektuplaşmalar

Celaleddin Harezmşah henüz Azerbaycan'da iken Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'a ve Eyyûbî Meliklerine mektuplar yazmıştır. Bu mektuplardaki amacı karşı karşıya kaldığı büyük Moğol Tehdidi karşısında yardım istemektir. Celaleddin Harezmşah ve Alaeddin Keykubad arasındaki ilk mektuplaşmalar bu sebeple 1225 yılında gerçekleşmiştir (Demirci, 2022, s. 19).

Celaleddin Harezmşah İndus nehri kıyısında Moğollara yenilince nehre atlayıp karşı karafa geçerek canını kurtarmıştır. Ardından hayatta kalan askerleriyle birlikte gittikçe güçlenmiş ve ordusunu büyütmüştür. Yol boyunca uğradığı her şehri, karşısına çıkan her kervanı yakıp yağmalayan Celaleddin Harezmşah Meraga şehrine gelmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 369).

[8] Mübareze etmek. Harp meydanında iki ordudan birer veya daha fazla askerin meydana çıkıp birebir eşleşerek düello yapmasıdır. Mübazere kelimesi Arapça kökenli olup, beraze fiilinden türemiş ve "mücadele için meydana çıkmak, meydan okumak, belirmek" gibi anlamlara gelmektedir (Duman, 2020, s. 22).

Celaleddin Harezmşah ve kurmayları Meraga şehrinde bir toplantı yapmışlar ve devletin hayatta kalabilmesi ve Moğol tehlikesi karşısındaki mevcut gidişatın sebebiyle Selçuklu soyundan olan ve büyük bir hükümdar olan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad ile dostane ilişkiler kurulup müttefik olunması gerektiği fikrine varmışlardır (İbn Bibi, 2023, s. 369). Bu sebeple Selçuklu sultanına yollamak üzere bir mektup hazırlatılmıştır. Bu mektubu İbn Bibi'nin tabiriyle Harezm diyarındaki hiçbir alimin, hocanın kendisiyle yarışmaya kalkışamadığı, hiçbir felsefecinin sözünün üzerine söz söyleyemediği *Kadiyü'l-kudat, imam-ı muazzam sadr-ı a'zam Mucireddin Tabir b. Harezmi* kaleme almıştır. Mektup şu şekildedir:

> "Kalp saflığının ve niyet ilminin nesimini gönül burnuna ulaştıran, dostluk temellerini ve birlik bağlarını güçlendiren selam sesleri, samimiyet dualarını, övgü görevleri ve medih vazifeleri her an siz büyük sultanın, zamanın Cemşid'inin devrin Zülkarneyn'inin, dinin ve dünyanın büyüğünün, İslam'ın ve Müslümanların kutbunun, yüce arşın, büyük güneşin, Allah'ın iki alemde gölgesinin, Selçuk oğullarının övüncünün, meliklerin ve sultanların melikinin, Müminlerinin Emirinin -*Büyüklüğü daim ülkesi korunan olsun*- delilinin yüksek mertebeli meclisine yönelmektedir. Kaderin izni ve zamanın elvermesiyle sizinle bir araya gelme mutluluğunu kazanmak ve o şerefe nail olmak isteği o dereceye ulaştı ki, en usta en kıvrak kalem bile onu yazıya dökemez, *"Fani bir şey, başka bir şeyi etkileyebilir mi?"* Her ne kadar bundan önce zamanın izin vermemesi ve şartların uygun düşmemesi yüzünden ayrı düşen dostların teselli kaynağı olan mektuplaşma ve haberleşme yolunu açık tutmamış olsak da bundan sonra ayrılık gayrılık perdesini kaldırmak, birlik ve beraberlik kalelerini fethetmek için çalışmalıyız. Sizin ve bizim her iki tarafın da *"Eğer elinden geliyorsa, hür insanı sevme yolunu tut çünkü hür insan dünyada az bulunur."* Şiirini okumamız gerekir. Aramızda Allah'ın hamdi ve minneti ile cihad ve muharebe işlerinde yardımlaşma konusunda milliyet ve din birliği vardır. Bu konuda *"Senin sevgin ve dostluğuna en uygun olan insan, dininde ve milliyetinde sana en uygun olanıdır."* Denmiştir. Batı padişahları arasında sizin yüce makamınız -*yüceliği daim olsun*- fitne fücurlara karşı sağlam bir settir. Doğuda ise keskin kılıcımızla kafirlerin fitne ateşini söndüren biziz. O halde böyle bir milliyet yakınlığıyla dostluk yolunu açık tutmalı, birlik dairesine girmeli, menfaatlerin sağlanmasında ve zararların önlenmesinde düşünce ve iş birliği içinde olmalı ve şöyle demeliyiz: *"Ey insanlar, biz dostumuzu nerde bulacağız? Hangi yerlerde su ve ot birlikte bulunmaz?"* Bu mektup şu anda bayraklarımızın -*Uğur, zafer ve başarıyla eş olsun*- bulunduğu Meraga şehrinde -*Allah daima mamur etsin*- her zaman mutluluk nurlarına ve sevinç ışıklarına sahip olmasını dilediğimiz kutlu meclisinize Cemadiye'l-uhra'nın (Temmuz 1225) sonlarında yazılmıştır. Allah'a hamdolsun, meclisinizin yüceliği çabalarınızın uğuru ve desteği, devletinizin yardımıyla bizim devletimizin

durumu düzelmiş memleketimizin işleri yoluna girmiştir. Mutluluğumuzun sebepleri ve yöneticilik başarıları, halkımızın görüş birliği içinde olmasından, adamlarımızın güç birliği yapışından, büyük meliklerin bizlere itaatinden ve hanların sözümüze uymasından doğmaktadır ve bu durum, bize miras kalmış olan ülkemizi elimizde tutmamızı, Tanrı adına birlik olmamızı sağlamaktadır. Kutlu bayrağımız bu ülkeden ayrılıp Hint diyarına varınca orada geniş ve büyük bir toprak parçası kazandık. Büyün gücümüzü din düşmanlarından öç almak ve Müslümanların kalbini soğutmak için harcadık. Şurası bir gerçektir ki, yüce makamınızın -*Yüceliği daim olsun*- halkın desteğine ve işbilir kimselerin yardımına mazhar olan devletimizin güçlü ve ülkemizin mamur olmasından memnuniyet duyuyorsunuz. Biz de sizin meclisinizin duyduğu her sevinçten ve mutluluktan kendimize hisse ve pay çıkarırız. Şimdi büyük insan; müctehid alim; mülkün direği; devletin, milletin, halkın ve dinin dayanağı; İslam'ın ve Müslümanların şerefi; zamanın allamesi; devrin dâhisi; Harezm ve Horasan'ın iftiharı; naiblerin melik'i; sultanların ve meliklerin Kadiyü'l-Kudat'ı -*Allah gücünü daim ve kudretini mahfuz kılsın*- büyükler zincirinin baş halkası; övülenler zümresinin seçkini; saltanat ayanının kıdemlisi: devlet erkanının büyüğü Mucireddin Tahir b. Ömer el-Harezmi'yi -*Allah şanını yüceltsin*- yakınlarının ve yardımcılarının eşliğinde, gerekli araç ve gereçle donanmış olarak size gönderiyorum. O, elçilerin dili kullanarak aramızda dostluk yolunu açacak, gönül aynasından ayrılık gayrılık tozunu kaldıracak, birlik ve beraberlik kapısını aralayacaktır. Bundan sonra aramızda mektuplar gidip gelecek, sefirlerin ve tüccarların ziyaretleri artacaktır. Bunun için yüce meclisinizde -*yüceliği daim olsun*- sultanların meliki olan elçimizin sözünü dikkate alın. Onun her söylediğini bizim sözümüz kabul edin. Ricalarımızın arzını ve istemediğimiz tekliflerin reddini bizim samimiyetimize verin ve size karşı duyduğumuz samimi hislerden şüphe etmeyin. Alemlerin rabbine hamdolsun (İbn Bibi, 2023, s. 370-372)."

Mucireddin el-Harezmi, Kayseri civarında Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna çıkmış ve mektubu kendisine iletmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad bu elçiyi gayet hoş karşılamış ve kendisine atlar, katırlar tahsis etmiş, ülkesinde kalacağı her gün için de 2 bin dinar harcırah verdirmiştir. Hatta elçi ilk huzura geldiğinde sultanın elini öpmesi gerekirken sultan onunla kucaklaşmıştır. Ayrıca birlikte yaptıkları gezintilerde atını elçi ile aynı hizada süren sultan, Celaleddin Harezmşah'ın Moğollara karşı giriştiği harplerden ve Harezmşahlar Devleti'nin mevcut durumundan sohbetlerde bulunarak bilgiler edinmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 372).

Celaleddin Harezmşah'ın Sultan Alaeddin Keykubad'a yolladığı bu büyüleyici ve yüceltici iltifatlarla dolu ilk mektubu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın ciddi bir gücü olduğunu ve Harezmşahlar Devleti'nin

kendilerine ne kadar saygı duyup ittifaka istekli olduklarını göstermektedir. Harezmşahlar Devleti'nin Moğollar ile baş edememiş olması, Celaleddin Harezmşah'ın da bu tehlike karşısında sadece birkaç muharebede ve ani baskınlarda direnebilmiş olduğu aşikardır. Ayrıca İndus nehri kıyısında giriştiği mücadelede canını zor kurtarmış, ordusunu ve hazinesinin büyük bir kısmını kaybetmiş olan, tekrardan toparlanmaya çalışan bir hükümdarın, güçlü, soydaş ve dindaş bir hükümdarla ittifaka bu denli istekli olması anlamlandırılabilir. Dikkat çeken bir diğer nokta, Sultan Alaeddin Keykubad'ın Harezmşah elçisine olan hoşgörüsüdür. Mevcut durumlar ele alındığında, Türkiye Selçuklu Devleti, Harezmşahlar Devleti'nden daha güçlü bir konumda duruyor olsa da Sultan Alaeddin Keykubad, Harezmşah elçisine karşı son derece nazik davranmış ve onu kendisine denk saydığı görülmektedir. Bu tespit için en önemli argüman, yukarıda da gösterildiği üzere, Sultanın huzuruna gelen elçiye elini öptürmek yerine onunla kucaklaşmış olması ve birlikte yaptıkları gezintilerde atını onun atına denk hizada sürmüş olmasıdır. Bu durum karşısında yapılabilecek bir diğer çıkarım da Türkiye Selçuklu Devleti'nin de bir ittifak arayışında olabileceğidir. Çünkü Moğollar kendileri içinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehlike karşısında Moğolları tanıyan, onlarla çeşitli harplere girmiş bir devleti yani Harezmşahlar Devleti'ni kendileri için bir tampon bölge olarak kullanmak siyasi açıdan oldukça mantıklı bir hareket olabilir. Fakat tüm bu siyasi planlara rağmen Moğollar o dönemde durdurulamayacak ve bu iki hükümdar birbirleri ile dostluk köprülerini yıkacaklardır.

Harezmşah elçisi Mucireddin el-Harezmî, Selçuklu mülkünden ayrılacağı vakit Sultan Alaeddin Keykubad kendisine hazine-i amire'den 10 bin altın, 30 bin gümüş akçe, 10 at, 5 katır, 10 köle, 10 cariye ve 20 hil'at verdirmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 372). Sultan Alaeddin Keykubad ayrıca Mucireddin el-Harezmî'nin ilettiği mektuba cevap olarak Tuğrayı Esedabadi'nin kaleme aldığı şu mektubu Celaleddin Harezmşah'a göndermiştir:

> "Yüce ve ulu Allah'ın iftihar cevherlerinin tamamını ve büyüklük özelliklerinin tümünü şerefli tabiatına ve latif zatına kattığı siz azametli sultanın, büyük padişahın, insanların efendisinin, ikinci İskender'in, alemin sahip kıranının, dünyanın ve dinin ileri geleninin, İslam'ın ve Müslümanların seçkininin iki alemde adaletin koruyucusunun, kendisinde doğruluğun izlerinin taşıyanın, meliklerin ve sultanların melikinin -Allah yüceliğini devamlı ve ziyade kılsın, iki cihanda emellerine kavuştursun ve olgunluğunu herkese örnek kılsın- yüce makamı tarafından hazırlanıp yazılmış olan mektup, Allah'a

hamdolsun, her tarafta yaygın olan lütfunuzun delili yiğitliğinizin tam bir göstergesidir. *"Alemin bir vücutta birleştiğini inkâr edenlerin, Allah'a bağlılıkları yoktur."* İlk samimi davranışın sizden gelmesi, cihangirlik sermayesinin ve bahtiyarlık mertebesinin ilk kademesi olan konuşma isteğinin sizin başlatmanız fevkalade üstün olan lütuf ve tecrübelerinizin bir işaretidir. *"Faziletli kimse ehli için faziletli olandır."* Bu şekilde mektuplaşma yolunu açarak dostluk bağlarını güçlendirmede öncelik topunu kaptınız. *"Önceliği aldığınızı kimse inkâr edemez."* İftihar ve sevinç vesilesi olan mübarek hitabınız bize ulaşınca vücudumuzda gizlenmiş ve sinemize yerleşmiş olan şevkimiz arttı. Heyecan ateşimizin alevini Süreyya yıldızına çıkardı. *"Çadırlar çadırlara yaklaşınca özlemler ortadan kalkar."* Allah şahidimdir ki, muzaffer bayraklarınız mel'un kafirlerden öc almak için harekete geçip savaş meydanlarında üstün gayretlerinizin müjdesini ve başarı haberlerinizi aldığım zaman büyük bir sevinç duydum. Sizinle mektuplaşma arzum arttı. Sizce de malumdur ki, bu dostunuz her yıl kışın yaza döndüğü sıralarda kılıçların gölgesinde dünyanın dört tarafında savaş ve mücadele içine girmektedir. Bu durum yüce makamınızdan yazılan kutlu mektupta işaret buyrulduğu gibi aramızdaki milliyet yakınlığını bizim daha önce göstermeyişimizin yeterli bir mazeretidir. Diğer yandan Allah, bu işe önayak olma kerametini ve başlama üstünlüğünü size vermiş, bu lütuf ve büyüklüğü sizin için takdir etmiştir. O halde Allah'ın takdiri hilafına davranmak mümkün değildir. Şimdi aramızda yakınlık kurulması için şartlar olmuşken her zaman sık sık mektup yazılarak ulu dergahınız rahatsız edilecektir. Sizin tarafınızdan dünyanın büyük veziri, dinin ve devletin destekçisi, İslam'ın ve Müslümanların koruyucusu, padişahların ve sultanların yardımcısı, devletin iftiharı, milletin ışığı, hilafet makamının gözdesi, dünyada insanların rehberi, naiblerin önderi, büyüklerin ve ileri gelenlerin efendisi, zamanın seçkini, Harezm ve Horasan vezirlerinin veziri, temiz kalpli kimselerin rehberi Mucireddin -Allah gücünü artırsın ve itibarını daim kılsın- buraya gelerek sözlü haberlerinizi getirdi. Onun getirdiği mektubu okumak, kalbimizi dostluk ve samimiyet duygularıyla doldurdu. Burada kaldığı birkaç gün içinde hikmetli sözleriyle gönlümüzü fethetti. Üstün kerametleriyle sevincimizi ve maneviyatımızı artırdı. Mektubunuzun cevabı, Emir Sipehsalar Selahaddin ile size gönderildi. Ümidim odur ki, o sizin mübarek huzurunuza çıktığı zaman söylediği ve işaret ettiği her şeyi anlayışla karşılar, onun söylediklerini bizim söylediklerimiz kabul edersiniz. Başlatmış olduğunuz bu dostluk geleneğini mektup ve haberle güçlendirirsiniz. *"Sendeki cömertlik sadece senin gösterdiğin kadar değil, daha da fazlası var. Allah daha da artırsın. Bu sadık dostunuz da hizmet yoluna devam eder, dostluk hususunda çaba gösterir vesselam." (İbn Bibi, 2023, s. 372-374)."*

Kadı Mucireddin Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzurundan ayrılıp Harezm ülkesine doğru yola çıkmıştır. Sivas'a vardığı vakit öldürücü bir hastalığa yakalanmış ve vefat etmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın elçisi Emir Sipehsalar Selahaddin

mektubu Celaleddin Harezmşah'a ulaştırmıştır. Celaleddin Harezmşah bu esnada Ahlat'ı kuşatmaktadır (İbn Bibi, 2023, s. 374).

Sultan Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşah'ın mektubuna verdiği bu cevaba bakacak olursak Celaleddin Harezmşah'ı oldukça ciddiye aldığı ve onun askeri gücünün farkında olduğu söylenebilir. Nitekim kendisini *İkinci İskender* gibi büyük bir unvanla anmaktadır. Bu unvan, zamanında Maveraünnehir'i gayrimüslimlerin zulmünden kurtardığı için babası Sultan Alaeddin Muhammed'e de verilmiştir (Günler ve Dağlı, 2024, s. 124). Ayrıca mektupta dizilen methiyeler ve iltifatlara bakılınca Celaleddin Harezmşah'ı ve devletini de kendisi ve devleti gibi yüce gördüğü görülmektedir. İki hükümdarın bu denli edebi mektuplarla birbirlerine hatta birbirlerinin vezirlerine bile iltifatlar edip yüceltmeleri hem soydaş ve dindaş olmalarına hem de ittifaka ihtiyaçları olduğuna yorumlanabilir. Celaleddin Harezmşah'ı bu kadar güçlü kılan da Moğollar karşısında göstermiş olduğu amansız direniştir. Nitekim o dönem içerisinde onun dışında Moğollara bu kadar direnebilmiş bir başka Türk hükümdar yoktur.

Celaleddin Harezmşah Emir Sipehsalar Selahaddin'in getirdiği Alaeddin Keykubad'ın mektubunu okuduktan sonra bir cevap mektubu hazırlatmıştır. Bunun için babası Sultan Alaeddin Muhammed'in çevresinden, seçkin kişiler olan taştdar Melik Cemaleddin Ferruh'u, Cemaleddin Saveci'yi ve Necmeddin Ebu Bekir Cami'yi beraberlerinde iki büyük Harezmli emirle birlikte görevlendirmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 374). Bunun üzerine bu heyet bir mektup hazırlamış ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna doğru yola çıkmıştır. Sultan Alaeddin Keykubad bu esnada Alanya'da bulunmaktadır. Celaleddin Harezmşah'ın görevlendirdiği bu heyet Alanya'ya vardıklarında Alaeddin Keykubad'ın adamları kendisine gelen heyetin haberini iletmiştir. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Keykubad emirlerine gelen heyeti atlar ve merkepler eşliğinde en iyi şekilde karşılayıp ilgilenmelerini ve dinlenmeleri için güzel bir yerde konaklatmalarını buyurmuştur. Celaleddin Harezmşah'ın gönderdiği bu heyet beş gün boyunca büyük ilgiyle ağırlanıp dinlenmiştir. Ardından Sultan Alaeddin Keykubad, yolculuğun nasıl geçtiğini, emirlerinin bir kusuru olup olmadığı öğrenmeleri, hâl hatır sormaları ve onları huzuruna getirmeleri için dergahının seçkin kişilerinden olan Emir Kemaleddin Kamyar'ı ve Zahireddin Tercüman'ı heyetin yanına göndermiştir (İbn Bibi, 2023, s. 375). Heyet nihayet saraya gelmiş ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna çıkmıştır. Sultan Alaeddin

Keykubad heyet huzuruna geldiğinde saygıdan ötürü ayağa kalmış ve ikramda bulunmuştur. Heyet Celaleddin Harezmşah'ın mektubunu iletip ardından kendilerine tahsis edilen odalarında konaklamaya çekilmişlerdir. Bir hafta boyunca sarayda konaklayan heyete ikramda bir sınır olmamış, kendileri en iyi şekilde ağırlanmıştır. Hatta Sultan Alaeddin Keykubad onların şerefine bir bezm[9] tertip ettirmiştir. Eğlencenin ertesi günü Sultan Alaeddin Keykubad heyeti huzuruna çağırtmış ve Celaleddin Harezmşah'ın mektubuna cevap olarak şu sözleri sarf etmiştir:

> "Adil ve gazi cihan padişahına -*Allah devletini ebedi kılsın, gücü düşmanlarına göz açtırmasın*- benim samimi dileklerimi ve halis duygularımı bildiriniz. Kavga kazanlarının kaynaması, birleşme mesafesinin yakınlaşması ile duracaktır. Şahlık temellerini güçlendiren ve ilahi emirlere uyan onun yüce himmetine ve teşekküre değer çabasına arz edip anlatınız ki bizim en büyük arzu ve emelimiz, düşüncemizin odağı ve endişemizin kaynağı odur ki Sultan'ın intikam kılıcı Abhaz düşmanlarımı kahretmekten, o sapıkları zelil edip toprağa sermekten kurtulup kınına girince, cihanı süsleyen düşüncesi Tiflis bölgesinin fethinden sıyrılınca birkaç gün dinlenip eğlenmek için Rum ülkesinin bağlarına ve bahçelerine gelsin. Orada kafilenin ve askerlerin atlarını otlatmasını ve dinlenmesini sağlasın. Ezelden kararlaştırdığı şekilde ruhlar birbiriyle tanışsın ve insanlar arasına dostluk girsin. Ayrılık yerini birliğe bıraksın. Cihangir dizgininizle ülkemiz şereflensin. O yolculuk sırasında bu samimi dostunuzun gücü ve imkânı dahilinde olan hizmetlerden sizin yüksek makamınıza kusurlu görülenler olursa, onları düzeltme yoluna gireriz. Şimdi kesin olarak öğrendik ki, insan şeytanlarından olan garaz sahiplerinin yoldan çıkmalarına, hile ve aldatmalarına kanarak, Tek Tanrı'ya tapanların merkezi ve güven içinde yaşadıktan, abidlerin ve zahitlerin kaynağı, imamların, hafızların yurdu ve İslam'ın kubbesi olan Ahlat'ın kuşatmasına başlamış, Rablerin Rabbinin razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş siz yüce sultanın sağlam tabiatına, güzel ahlakına ve iyi huyuna uygun düşmemektedir. *"Uygun olanı buyurup fenalığı önle (31/17)."* hükmüne uyarak, yürüyüş dizginini o şehirden çevirip, *"Ey Peygamber! İnkarcılarla, ikiyüzlülerle savaş; onlara karşı sert davran (9/73)."* emrine uyarak müşrik ülkelerinden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının defedilmesi işine verin. Bundan sonra önemli işlere kalkışırken düşünüp taşının. Nasihat yoluyla size söyleyeceğim din ve millet için önemli olan başka bir konu da Tatar ordusuyla iyi geçinmeniz ve onlara karşı alttan alma yolunu tutmanızdır. Hangi yolla olursa olsun, her yolu deneyerek onlarla barış içinde olmaya gayret edin. Çünkü eski devirlerde yaşamış olan akıllı kimseler ve bilge kişiler, yeni devlet olmuş, her konuda Allah'ın desteğini yanına almış, her işte ona tevekkül eden, canilikten, zinadan, fitnelik fücurluktan sakınan bir topluluğa düşmanlık göstermeye ve onunla karşı karşıya

[9] Farsça kökenli bu kelime, dost meclisi, içkili eğlenceli sohbet ortamı, toplantı ve meclis anlamına gelmektedir (https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-cem Erişim Tarihi: 05.05.2026).

gelmeye kalkanların akıl ve iz'an yolundan uzaklaştıklarını söylemişlerdir. Bizim aklımızdan geçeni uygulayarak onlara elçiler gönderelim. Ehl-i İslam'ın kurtuluşu ve selameti için Şehit Sultan Alaeddin Muhammed'in -*Allah delilini aydınlatsın*- yaptığı gibi onların karşısına çıkma hatasını işlemeyelim. Bu işi ince fikirli, açık görüşlü, ortalığı yatıştırmasını bilen birine havale edelim. Ümidimiz odur ki, tatlı dille ve mal gücüyle alevi dünyanın her yanını sarmış, doğu taraflarını yakıp kül etmiş olan bu fitne ateşi söndürülür. Eğer hiçbir çareyle karşı gelinmesi mümkün olmayan bu felaket, Melekut divanından çıkacak fermanla önlenirse, alemin yıkılışına ve Ademoğullarının neslinin tükenmesine karşı aldığımız o tedbir, o isabetli düşüncemiz ve övgüye değer çabamız, ebediyen unutulmaz. Şüphesiz siz Sultan'ın malumlarıdır ki, ben dostunuzun elçileri iman sahiplerinin sorunlarını arz etmek için huzurunuza varacaklar. Eğer çok önemli bir iş olan barışı sağlamada hisse sahibi olursa, şu konuları da mübarek kulağınıza ulaştırmak vacip olur. *"Benim sözlerim her zaman bu kadar yumuşak olmaz. Öyle olursa herkes beni korkak sanır."* Şurası herkes tarafından bilinip onaylanmaktadır ki, Yüce Allah ben kuluna mülk, devlet, görgülü emirler, akıllı ve bilge vezirler, mücevherler, mallar, hazineler, her türlü silah, çok sayıda adam, mamur ülkeler, mutlu bir halk, itaatkâr kullar, yiğit askerler, becerikli ve güçlü yardımcılar verdi. Her yerde ve bölgede yöneticiler yüce bargahımızın hükmüne ve Kayserlerin dergahına benzeyen dergahımıza itaat etti. Beni, yağmur bulutu gibi kan yağdıran, güneş gibi parlayan kılıçlara sahip olan güçlü ve cihangir bir orduya, dağ gibi atlara, fil yapılı develere sahip yaptı. Bana sonsuz nimetler ve her ülkede parmakla gösterilen bir güç nasip etti. Bütün bu şeyleri gençliğimin ilk günlerinde vererek beni padişahlık yapma ve milletin işlerini yürütme şerefiyle şereflendirdi. Tecrübelerimin bana öğrettiğine göre, bir padişah işleri yürütürken bilgili kimselerin süsü olan danışma yolunu her zaman açık tutmalıdır. Ne kadar zayıf olursa olsun düşmana karşı ahmaklık etmemelidir. Doğru yolu varken kör karanlığa saplanmak aklın öveceği ve şeriatın uygun göreceği bir şey olmaz. Siz Sultan, şu üç işi yapmayı zamanınızın sermayesi sayın: Önce Ermen halkının kanını dökmekten, o ülke toprağını kuşatıp şehirlerini yıkma düşüncesinden vazgeçip askerlerinizi Erran tarafına sürün. Moğol hanına elçiler gönderip, onlarla anlaşma yolunu tutun ve onlara karşı hiçbir şekilde ayılık ve düşmanlık yoluna sapmayın. Onlardan İslam ülkelerine saldırmayacaklarına dair, bozulması fütüvvet ileri gelenlerinin ve mürevvet büyüklerinin gözünde ağır bir suç olan sözler alın. O zaman herkesin hayatı kolaylaşır. Bu şekilde Sultan Melikşah, Sultan Sancar ve diğer Selçuklu sultanları -*Allah şanlarını daim etsin*- olan amcalarımızın sevgi ve merhametle hüküm sürdükleri atalarından miras kalmış olan topraklarda yaptığınız işler İlahi emir ve yasaklara uygun düşer. Öyle davrandığınız takdirde nefis mücevherlerden, bol miktarda altından, sayısız askerden ve adamdan aklınıza ne geliyorsa sizden esirgemeyiz. Eğer garaz sahiplerinin sözlerine uyar, sözlerimize kulak asmazsanız o zaman bize sultanlığın gereğini ve Müslümanlığın görevini yerine getirmek ve Mutlak Padişah olan Allah'ın *"Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırsa aralarını düzeltiniz; eğer biri*

diğerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, adil davranınız, şüphesiz Allah adil davrananı sever (49/9).” ayetini okuruz. Halkın menfaatini korumaktan ve onların başına gelecek felaketi savuşturmaktan başka bir şey düşünmeyiz. Eğer bize göz değer de o konuda başarısızlığa uğrarsak, hiç olmazsa Yüce Allah'ın bize verdiği emanetin dışına çıkmamış, Onun emirleri doğrultusunda çaba harcamış oluruz. Yok, eğer gaip perdesinden zafer bize yüzünü gösterir de amacımıza ulaşırsak, tabii bu bizim de dileğimiz. *“Kötülüğe ilk sebep olan daha zalimdir. İnanana ve sakınana selam olsun.”* (İbn Bibi, 2023, s. 377-379).”

Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu uzun mektubunu değerlendirmek gerekirse Celaleddin Harezmşah'ı açıkça tehdit içermektedir. Sultan Alaeddin Keykubad Celaleddin Harezmşah'ın Abhaz illerine ve Tiflis'e yaptığı seferlerinden kafire karşı galip geldiği için rahatsız olmamış, bilakis memnun olmuştur. Ancak Ahlat muhasarası kendisini son derece rahatız etmiştir. Bu sebeple Celaleddin Harezmşah'ı, kendi gücü ve kudretinden bahsederek açıkça tehdit etmiş, ona bu yanlıştan dönmek için geç olmadığını belirtmiştir. Mektupta Sultan Alaeddin Keykubad'ın en dikkat çekici tavrı Moğollara karşı olan tutumudur. Açıkça görülmektedir ki Sultan Alaeddin Keykubad Moğollar karşısında onlarla her ne koşulda olursa olsun anlaşmaktan başka çare olmadığı görüşündedir. Bu görüşünü Celaleddin Harezmşah'a bir emirmiş gibi aktaran Sultan Alaeddin Keykubad, eğer Celaleddin Harezmşah Moğollarla anlaşma yoluna varırsa onunla sulh edeceğini ve tüm zenginliğinin kapılarını ona açacağını bildirmiştir. Aksi halde kendisi ile savaşmak zorunda kalacağını da bildiren Sultan Alaeddin Keykubad, Moğollar karşısında sergilemesi gereken tavrı Celaleddin Harezmşah'a göstermiştir. Celaleddin Harezmşah'a babası Sultan Alaeddin Muhammed gibi hata yaparak Moğollarla savaşmamasını ve babasının intikamı duygusuyla hareket etmemesini öğütlemiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harezmşah'tan daha büyük ve düzenli bir orduya, daha çok ganimetlere ve siyasi güce sahip olmasına rağmen Moğollar ile ilgili cesaretsiz tavrı psikolojik bir yenilgi olarak yorumlansbilir. Nitekim o dönemde Moğol ordusu sayı bakımından eşi olmayan büyüklükte bir ordudur ve Türkistan'dan Irak-ı Acem'e gelene kadar geçtikleri her yer gazaplarına uğramıştır. Bu sebeple Sultan Alaeddin Keykubad'ın onları durdurulamayacak bir güç olarak görmesi, karşılarında durmanın büyük bir hata olacağını düşünmesi son derece elzemdir. Ancak Celaleddin Harezmşah ile sulhu sağlayamayıp harbe girişmeleri Moğollara Anadolu'nun kapılarını aralayacak ve kaçınılmaz sonun gelmesini sağlayacaktır.

Celaleddin Harezmşah'ın görevlendirdiği heyet Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu sözlü mektubu sonrasında kendi ülkelerine döndüler. Sultan Alaeddin Keykubad ise Çaşnigir Şemseddin Altunabe'yi huzuruna çağırarak yolculuk hazırlığı yapmasını ve hediyeler hazırlamasını buyurmuştur. Hazırlığa başlayan Şemseddin Altunabe eşsiz zenginlikte hediyelerle birlikte tam teçhizatlı bin süvari hazırlatmıştır (İbn Bibi, 2023, s. 379). Harezmşah ülkesine doğru yola çıkan Şemseddin Altunabe hududa yaklaşınca Celaleddin Harezmşah'a Rum diyarından bir kervanın geldiği bildirilmiştir. Celaleddin Harezmşah bu kervanın titizlikle karşılanıp ilgilenilmesini buyurmuştur. Şemseddin Altunabe'nin getirdiği bu değerli hediyeler karşısında Harezmşahlar oldukça etkilenmiş ve Sultan Alaeddin Keykubad'a methiyeler dizmişlerdir. Şemseddin Altunabe bir müddet konaklayıp dinlendikten sonra Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna çağırılmıştır. Huzura çıktığında eğilip yeri öpmek istemeyen Şemseddin Altunabe, Ahlat civarındayken gut hastalığına yakalandığı yalanını uydurmuştur. Huzura çıktığı vakit bu yalanı ortaya atarak af dilemiş ve Celaleddin Harezmşah'ın elini öpmekle yetinmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 380). Elçilik görevini yerine getiren Şemseddin Altunabe ardından otağına çekilmiştir. Otağına Harezm emirlerini çağırarak onların şerefine şatafatlı, zenginlik içinde bir bezm düzenlemiştir. Bu şekilde gününü gün eden Şemseddin Altunabe Harezm ülkesinde yaklaşık 1 ay geçirmiştir. Celaleddin Harezmşah, Şemseddin Altunabe'nin düzenlettiği eğlenceler doğrultusunda emirleri ile bir konuşmasında şöyle söylemiştir: "Biz bir an olsun Rum elçisine sıcaklık ve yakınlık gösteremedik. Onunla dostluk şarabı içemedik. İsteğim odur ki, bir eğlence meclisi düzenleyelim. Şarap içerek ve şarkı dinleyerek kalbimizi, uygunsuz günlerin cefasından ve endişesinden arındırıp rahatlatalım (İbn Bibi, 2023, s. 381)." Bunun üzerine emirleri ona, böyle bir eğlence düzenletmenin neredeyse imkânsız olduğunu çünkü Selçukluların eğlence konusunda çok zengin olduklarını, kendilerinin onlara denk olmadıklarını söylemişlerdir.

Sultan Alaeddin Keykubad, Şemseddin Altunabe'nin uzun bir süre Harezm ülkesinde kalmasından rahatsızlık duymuş ve Emir Kemaleddin Kamyar'ı durumu kontrol etmesi için görevlendirmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 381). Emir Kemaleddin Kamyar, Harezmşah ülkesine geldiği vakit Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna çıkmıştır. Huzurda Celaleddin Harezmşah ile sohbetinden sulhun yerini düşmanlığın alacağını sezmiştir. Çünkü Celaleddin Harezmşah sohbet ederken şunları söylemiştir:

> “Ahlat şehri iyice sıkıştı. Yiğit askerlerimizin orada kazanacağı başarı bizi ferahlatacaktır. Böylece bu kadar zaman çektiğimiz zahmet boşuna gitmeyecek. Eğer Sultan’ın bu konudaki şefaatinin reddedilmesi, onun aklının köşesine ayrılık tozu kondurursa, bundan sonra dileyeceğimiz özürler onu ortadan kaldırıp yok eder. Onun şerefli hatırını almak için elimizden ne geliyorsa onu yaparız. Siz şimdi selametle geri dönün ve ona samimi dileklerimizi bildirin. Sizden sonra da elçilerimiz varacak ahidnameleri ve mektuplarınızın cevaplarını getirecekler (İbn Bibi, 2023, s. 381).”

Celaleddin Harezmşah’ın bu sözlerine bakılırsa Sultan Alaeddin Keykubad’ın tehditvari mektubu etkili olmamıştır. Celaleddin Harezmşah Ahlat’tan vazgeçmemiş kuşatmayı devam ettirmiştir.

Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar Celaleddin Harezmşah’ın huzurundan ayrılıp ülkelerine dönmek üzere yola çıktılar. Erzurum’a vardıklarında burada Melik Rükneddin Cihanşah onları hoşgörü ve cömertlikle karşılamıştır. Sohbet ederlerken Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar şunları söylemişlerdir:

> “Kendini dost gösteren, fakat melek yüzünün altında şeytan huyu saklayan düşmanın aldatmasına ve baştan çıkarmasına kapılıp da içinde bulunduğun cihanın efendisinin emniyet ve asayiş yolundan sapma. Onun devletinin ve ülkesinin muhalifleriyle dostluk ilişkisi için girme ki bundan sonraki günlerinin damağına zehirli içecek dökülmesin. Nefis hevesine kapılarak hayat merdivenlerinden ölüm çukuruna düşmeyesin (İbn Bibi, 2023, s. 382).”

Melik Rükneddin Cihanşah ise onlara şu sözlerle cevap vermiştir: “Allah adına yemin ederim ki, sağlam iple bağlanacağımı bilsem böyle bir kötü davranışta, böyle çirkin bir harekette bulunmam (İbn Bibi, 2023, s. 382).”

Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah, Sultan Alaeddin Keykubad’ın amcası Elbistan ve Erzurum Meliki Tuğrul Şah’ın oğludur. Babasının vefatından sonra onun yerine geçmiştir (Sümer, 2012, s. 347). Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar bu sözlerle Melik Rükneddin Cihanşah’ı, Celaleddin Harezmşah’ın yanında yer almaması için açıkça uyarmışlardır. Aksi bir durumda Sultan Alaeddin Keykubad’a ihanet etmiş sayılacak ve bunun bedelini canıyla ödeyecektir. Ancak Melik Rükneddin Cihanşah, Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar Erzincan’a vardıklarında hemen Celaleddin Harezmşah’ın yanına Ahlat’a varmış ve ona bağlılığını bildirmiştir. Celaleddin Harezmşah’ı Sultan Alaeddin Keykubad’a karşı kışkırtmıştır. Fitne ile onu savaşa ikna etmeye çalışmıştır. Şemseddin Altunabe

ve Emir Kemaleddin Kamyar tüm bu hadiseden haberdar olmuşlardır (İbn Bibi, 2023, s. 382).

Ardından Şemseddin Altunabe ve Emir Kemaleddin Kamyar Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna varıp Celaleddin Harezmşah'ın ülkesinde gördükleri eksiklik ve sıkıntıları, Melik Rükneddin Cihanşah'ın ona bağlı olup kendisine karşı kışkırttığını bildirmişlerdir. Ayrıca Sultan Alaeddin Keykubad'ı savaş için ikna etmişlerdir (İbn Bibi, 2023, s. 382).

Rükneddin Cihanşah'ın, Celaleddin Harezmşah'ın yanında yer almasının sebebi amcazadesi olan Sultan Alaeddin Keykubad'ın Erzincan Emiri Davudşah'ı himayesine alması ve doğuya doğru sınırlarını genişletmiş olmasıdır. Nitekim bu durum, Rükneddin Cihanşah'ın hakimiyeti için bir risk oluşturmuş ve onu Türkiye Selçuklularına karşı her türlü ittifaka itmiştir (Dalmış, 2024, s. 86; Ercan, 2019, s. 30).

4.2.2. Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu Harekâtı

4.2.2.1. Erzurum, Ani ve Ahlat Muhasaraları

1225 yılında Halife Lidinillah vefat etmiş, yerine oğlu Zahir Biemrillah geçmiştir (Saylık, 2024, s. 93). Eyyûbîler, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetlerine ek olarak 1207 yılında Van Gölü ile birlikte Ahlat ve civar bölgeyi hâkimiyet altına almışlardır. Bu hâkimiyet Celaleddin Harezmşah döneminde de sürmüştür. Eyyûbî Meliki Adil'in oğlu Melik Kâmil Mısır'ın, Melik Adil'in kardeşlerinden el-Melikü'l-Muazzam Dımaşk'ın, El-Melikü'l Eşref Cezire'nin, Melik Salih Necmeddin Eyyüb ise Diyarbakır'ın hâkimi olmuşlardır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 252).

Eyyûbî melikleri kendi aralarında hâkimiyet sahalarını paylaşamadıkları için kavgalara tutuşmuşlardır. Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam'ın Humus ve Hama hâkimiyeti isteği kardeşleri Melik Kâmil ve El-Melikü'l Eşref tarafından kabul görmemiş ve tehditlere maruz kalmıştır. Melik Muazzam kardeşlerinden gelen bu tehditler karşısında 1226 yılında Celaleddin Harezmşah'a mektup yollayıp ona tâbi olmak istediğini bildirmiştir. Ardından sultanın gönderdiği hil'at'ı giymiştir (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 252; Aydın, 2024, s. 212).

Celaleddin Harezmşah bu esnada Erbil Emiri Muzafferüddin Gökbörü ile görüşerek onu itaati altına almıştır. Sultanın kurduğu bu üçlü ittifak; Ahlat'ı Celaleddin Harezmşah'ın, Hama ve Hıms'ı Melik Muazzam'ın, Musul'u ise Muzafferüddin Gökbörü'nün alması amacıyla kurulmuştur (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 253).

Celaleddin Harezmşah 1226 yılında Azerbaycan'a hareket etmiştir. Doğu Anadolu bölgesine giden Celaleddin buradaki en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Eyyûbî Hanedanından El-Melikü'l Eşref Muzeffereddin Musa'nın kontrolündeki Ahlat'ı muhasara etmiştir. Bu muhasara Eyyûbîler ve Türkiye Selçukluları oldukça endişelendirmiştir. Celaleddin Harezmşah, Halife Biemrillah ile arasını düzetme gayretindeyken yaptığı bu muhasara ile Eyyûbîler ve Türkiye Selçuklu ile ilişkilerini bozmaya başlamıştır. Celaleddin Harezmşah yaptığı bu muhasarada Ahlat valisi olan el-Hacib Hüsameddin Ali'nin savunması karşısında başarılı olamamış ve muhasarayı kaldırmıştır (Saylık, 2024, s. 94; Turan, 2024, s. 166).

Celaleddin Harezmşah Kirman'a gideceği esnada veziri Şerefü'l'Mülk'ü Tiflis'te bırakmıştır. Burada geçirdiği zamanda iaşesi azalan vezir, askerleri ile birlikte Erzurum'a gitmiş ve şehri yağmalamıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 418). Bu yağmada çok sayıda ganimet ele geçiren Şerefü'l-Mülk, Ahlat civarından geçerken bunu öğrenen El-Melikü'l Eşref Muzeffereddin Musa'nın Ahlat naibi olan el-Hacib Hüsameddin, ordusunu toplayıp Şerefü'l-Mülk'ün üzerine yürümüş ve ganimetleri ele geçirerek Ahlat'a dönmüştür (Keleş, 2008, s. 276; Turan, 2024, s. 165). Bunun üzerine Şerefü'l-Mülk durumu Kirman'da bulunan Celaleddin Harezmşah'a bildirmiş ve buraya gelmesi konusunda acele etmesini söylemiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 418; Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 253).

Celaleddin Harezmşah Tiflis fethinden sonra 1226 yılında Ahlat üzerine yürümüş fakat Kirman'daki naibi Barak Hacib'in kendisine tâbi olmaktan çıktığı haberini alınca muhasarayı kaldırmış ve Kirman'a gitmiştir. Bu sırada Barak Hacib bir kaleye çekilmiş ve Celaleddin'e tâbi olduğunu bildirmiştir. Burada daha fazla vakit kaybetmek istemeyen Celaleddin, Aras nehri kıyısındaki Sürmeli'ye gelmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 418; Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 253).

Celaleddin Harezmşah 1226 yılı Ağustos-Eylül aylarında Kirman'dan ayrılıp Tiflis'e geçmiş ve buradan Ani kalesini kuşatmak için hareket etmiştir. Ani kalesinde Gürcülerin ileri gelenleri ve komutanları İvani bulunmaktadır (İbn Vâsıl, 2026, s. 457). Celaleddin Harezmşah bu kaleyi kuşattığı esnada yine Gürcülerin elinde bulunan Kars'ı da kuşatma altına almıştır. Celaleddin Harezmşah ordugahından iki kuşatmayı da yürütmektedir. Gürcüler sağlam bir savunma oluşturmuşlardır. Ani ve Kars kalesi savunma durumuna geçmiş, mancınıklar hazırlamışlardır. Eylül ayı sonunda Celaleddin Harezmşah ordusunun bir bölümünü kuşatmaya devam etmeleri için burada bırakmış ve kendisi Tiflis'e geri dönmüştür. Daha sonra Tiflis'ten Abhaz illerini kuşatmaya yürümüş ve ganimetler elde edip esirler almıştır. Bu esnada Kars ve Ani'de bıraktığı ordusu da başarılı olmuş ve onları da tekrar kendisine katarak Tiflis'e geri dönmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 422; Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 248; Geyikoğlu, 2002, s. 1452)

Celaleddin Harezmşah bu muhasaralarda başarılı olmuş, askerleri şehirleri yağmalamıştır. Sultan devamında Tiflis'e geri dönmüş, fakat görevlendirdiği bir kısım kuvvetleri Smokhet, Kambecyan, Ior Kıyıları, Karthlie, Tıryaleth, Cavakhet, Samkiçe, Tao, Artan, Kari-Pora ve Ani'yi istila edip yağmalamışlardır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 249).

1226 yılı yaz aylarında Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad, Diyarbakır Emiri el-Melik Mes'ud'un üzerine yürümüş ve çok sayıda kaleleri ve şehirleri ele geçirmiştir**.** Diyarbakır emiri el-Melik Mes'ud, Dimaşk Emiri el-Melikü'l-Muazzam ve Celaleddin Harezmşah arasında el-Melikü'l-Eşref'e karşı bir ittifak anlaşması bulunmaktadır. El-Melikü'l-Eşref ise karşı karşıya olduğu bu ittifak karşısında Alaeddin Keykubad ile bir ittifak kurmuş ve ondan Diyarbakır üzerine yürümesini istemiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 459). Kendisi de bu esnada Mardin'i kuşatmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Alaeddin Keykubad kendi mülkü olan Malatya'ya gitmiş ve devamında Diyarbakır üzerine yürümüş ve kaleleri, şehirleri zapt etmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu hızlı fetihleri karşısında Diyarbakır Emiri el-Melik Mes'ud, El-Melikü'l Eşref'e haber göndererek içinde bulunduğu ittifaktan ayrıldığı bildirmiştir. Bu haber üzerine El-Melikü'l Eşref durumdan Sultan Alaeddin Keykubad'ı haberdar etmiş ve kuşatmalarını kaldırıp ele geçirdiği yerleri geri bırakmasını istemiş ancak Alaeddin Keykubad bu isteğe kulak asmamış ve şu

şekilde cevap vermiştir: "Ben el-Melik el-Eşref'in bir emredip bir yasak koyacağı naibi değilim (İbn Vâsıl, 2026, s. 459)."

Celaleddin Harezmşah'ın Abhaz illerine yaptığı kuşatmalar aslında düşmana karşı yapılmış bir aldatmacadır. El-Melikü'l Eşref'in Ahlat Naibi el-Hacib Hüsameddin Ali, Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat civarında olduğunu ve büyük bir tehdit oluşturduğunu bildiği için ciddi bir savunma hazırlamıştır. Celaleddin Harezmşah işte bu yüzden hedefi Ahlat değilmiş gibi göstermek için Abhaz illerini kuşatmıştır. Hedefi Ahlat olmadığı intibasını veren Celaleddin Harezmşah birden süratle Ahlat'a doğru yola çıkmıştır. El-Hacib Hüsameddin Ali, Celaleddin Harezmşah'ın üzerine geldiğini ancak Celaleddin varmadan iki gün önce öğrenebilmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 422). Bu süre Celaleddin Harezmşah karşısında savunma hazırlığı için oldukça yetersizdir.

Celaleddin Harezmşah 5 Kasım 1226 Günü Malazgirt civarına varmış, 7 Kasım 1226 Pazartesi günü ise Ahlat şehri önüne gelerek şiddetli bir kuşatma başlatmıştır. Celaleddin Harezmşah'ın ordusunun vurduğu bu ilk darbede Ahlat savunması büyük kayıplar vermiştir. Kuşatmanın ikinci safhasında da Harezmşah ordusu büyük darbeler vurmayı başarmış, Ahlat halkına büyük kayıplar verdirmiş, yağmalar yapıp kadınları esir almaya başlamışlardır (Karabulut, 2026, s. 119). Bu durum karşısında Ahlat halkı büyük bir cesaretle kenetlenmiş ve başarılı bir savunmayla Harezmşah ordusunu şehirden atmayı başarmışlardır (İbn Vâsıl, 2026, s. 457). Harezmşah ordusunun bu disiplinsiz tavırları başarılı bir kuşatmayı tersine çevirmiştir. 16 Aralık 1226 tarihine gelindiğinde Celaleddin Harezmşah kuşatmayı kaldırarak yoğun kış şartları ve kuşatma esnasında ülkesindeki Yıva Türkmenlerinin çıkardığı ayaklanmalar sebebiyle Ahlat'tan ayrılmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 423; Doygun, 2019, 544). İbn Vâsıl kuşatmanın kaldırılma tarihini 14 Aralık olarak nakletmektedir (İbn Vâsıl, 2026, s. 458).

Celaleddin Harezmşah Tiflis'i ele geçirdiğinde askerleri Tiflis halkına kötü davranmıştır. Tiflis halkı bu yüzden Gürcülere haber göndermiş şehri geri almak için gelecekleri takdirde direnmeyecekleri bildirmişlerdir. Bunun üzerine 1227 yılı şubat aylarında Gürcüler Tiflis'e girmişlerdir. Geldikleri vakit Harezmşah ordusundan kimseyle karşılaşmamışlardır çünkü Celaleddin Harezmşah Gürcülere vurduğu ağır darbeler sonrası onların böyle bir işe kalkışacak kudretleri olmayacağını düşünmüştür. Bu sebeple Tiflis'te asker bırakmamıştır. Gürcüler bu duruma şaşırmış

olsalar da kendilerini şehri almak için davet eden halkı katletmişler ve Harezmşah ordusu gelebilir korkusuyla tüm şehri ateşe vermişlerdir. Olan biten bu hadiseyi öğrenen Celaleddin Harezmşah süratle Tiflis'e hareket etmiş ancak Gürcüler çoktan şehri terk ettikleri için onları yakalayamamıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 431).

Celaleddin Harezmşah Tiflis'ten ayrılıp Ahlat'ı muhasara ettiği zamanda Yıva Türkmenleri onun boşluğunu fırsat bilerek Azerbaycan'da şehirlere saldırmış ve halkı haraca bağlamışlardır. Daha önce de bu gibi hareketlere kalkışan bu Türkmen gruplarını Celaleddin çok ciddiye almamış çünkü asıl hedeflerini daha önemli görmüştür. Ancak Urmiye'yi zapt etmeleri, Hoy halkını haraca bağlamış olmaları ve Erzurum'dan gelen tüccar kafilelerine saldırıp mallarına el koymaları Celaleddin Harezmşah'ı çok kızdırmış olmalı ki bu duruma daha fazla kayıtsız kalamamıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 423).

Celaleddin Harezmşah'ın Gürcülerle mücadelesini ve sonrasında Ahlat civarına yaklaştığı haberini alan Yıva Türkmenleri Azerbaycan civarında Urmiye'den Hoy'a kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlar ve halkı haraca bağlamışlardır. Ayrıca Tebriz yolu üzerindeki tüccar kafilelerinin önlerini kesip yağmalar yapmışlardır. Yıva Türkmenlerinin bu saldırılarını haber alıp çok sinirlenen Celaleddin Harezmşah Ahlat'tan ayrılarak Yıva Türkmenleri üzerine yürümüştür. Celaleddin Harezmşah'ın bu süratli saldırısı karşısında şaşkına dönen Yıva Türkmenleri savunma yapamamışlar ve sultan hepsini kılıçtan geçirmiştir. Yağmaladıkları mallara el koyulmuş ve hazineye dahil edilmiştir. Bu sorunu hızlıca halleden Celaleddin Harezmşah ardından Tebriz'e dönmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 424; Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 256).

Tebriz'den dönerken Moğolların Damegan ve Rey civarında olduğunu öğrenen Celaleddin Harezmşah, İsfahan'a hareket etmiştir. 1227 yılında 4 bin kişilik ordusunu Moğol kuvvetleri üzerine gönderen Celaleddin Harezmşah ordusunun sol kanadını kaybetmesine rağmen Moğolları mağlup etmiştir. Sonrasında Azerbaycan'a, ardından Ahlat'a hareket etmiş, fakat Erciş yakınlarında şiddetli kış şartları sebebiyle Tuğtab'a sığınmak zorunda kalmıştır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 256).

Celaleddin Harezmşah bu sırada Alaeddin Keykubad'dan Eyyûbîlerle savaşmayı kabul ederse yardım alacağına dair mektup almış, ancak cevapsız

bırakmıştır. Muş ovası, Harput ve Cebel-i Cur'da yağmalar yaptıktan sonra sert kış koşulları sebebiyle Tebriz'e dönmüştür (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 257).

Celaleddin Harezmşah, 1228 yılında İsfahan yakınlarında Moğollarla yaptığı muharebeyi kaybedince Hamedan'a, ardından Irak-ı Acem'e çekilmiştir. Aynı zamanda Tebriz'den ayrılan veziri Şerefü'l-Mülk de bu bölgeye gelmiştir. Bu sırada Atabeg Özbek'in adamları isyana kalkışmış ve oğlu Melik Hamuş'u hapisten çıkararak başa geçirme planı yapmışlardır. Şerefü'l-Mülk bu isyanı bastırmıştır (Geyikoğlu, 2002, s. 1453).

Celaleddin Harezmşah, Atabeg Özbek'in eşi Melike Hatun ile evlenmiş ve ona Hoy, Selmas ve Urmiye'yi vermiştir. Şerefü'l-Mülk, Melike Hatun'u Atabeg yanlılarını desteklemekle suçlamış ve Hoy'a yürümüştür. Melike Hatun Tala kalesine çekilmiş ve Eyyûbîlerin Ahlat valisi el-Hacib Hüsameddin Ali'den yardım istemiştir. El-Hacib Hüsameddin Ali Selmas, Hoy ve Urmiye'yi ele geçirmiştir. Şerefü'l-Mülk bu gelişmeler karşısında Tebriz'e dönmüştür (Geyikoğlu, 2002, s. 1454).

Şerefü'l-Mülk daha sonra Şemiran kalesini kuşatmıştır. Askerlerinin halka yönelik taşkınlıkları üzerine halk direnişe geçmiş ve askerleri öldürmüştür. Eyyûbîlerden ve Surmari Emiri Hüsameddin Hızır'ın askerlerinden oluşan bir süvari birliği Şerefü'l-Mülk'ün ordusunu dağıtmıştır. Ardından el-Hacib Hüsameddin Ali Hoy'u yağmalamış, Nahçivan ve Merend'i almıştır. Şerefü'l-Mülk buna karşılık verememiştir. Asker toplamak üzere Arran'a gitmiş, Celaleddin Harezmşah'tan destek alarak geri dönmüştür. El-Hacib Hüsameddin Ali'yi kuşatmak istemişse de ordusu dağılınca başaramamıştır. Celaleddin Harezmşah, el-Hacib Hüsameddin Ali'nin elindeki yerleri kuşatmış ve geri almıştır (Geyikoğlu, 2002, s. 1454).

1227 yılında İsmailliye mezhebinden olan bazı kişiler Celaleddin Harezmşah'ın Gence emirini katletmişlerdir. Celaleddin Harezmşah bu duruma aşırı öfkelenmiş ve üzülmüştür. Çünkü bahsi geçen bu emir onun en ileri gelen devlet adamlarından biridir. Ayrıca bu emir, ordunun bazı seferlerde yaptığı disiplinsizlikler ve yağmalar konusunda Celaleddin'i sürekli uyarmış olan, bu durumları hiç tasvip etmeyen bir kimsedir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 432).

Celaleddin Harezmşah ordusuyla beraber İsmailiyye mezhebine mensup olanların yaşadığı bölgeye intikal etmiş, Alamut sınırından Horasan'da bulunan Girdkuh'a kadar her yeri talan edip yakıp yıkmıştır. Bu mezhebe mensup kimi

bulduysa kılıçtan geçirmiş ve mallarına el koymuştur (İbnü'l-Esir, 1987, s. 432). İsmaililer, İran'ın dağlık bölgeleri ve Suriye civarında düşmanları olan Selçuklular, Abbasiler, Harezmşahlar ve Moğollarla mücadele etmişlerdir. Ulaşılması güç kalelere yerleşip, düzenli orduyla savaşmak yerine suikast ve baskınlar şeklinde savaşarak düşmanlarına karşı direnmişlerdir (Arayancan, 2024, s. 229).

İsmailiyye mezhebine mensup kişiler sayıca az olmalarına rağmen İslam dünyasına oldukça zararları dokunmuştur. Moğolların Anadolu'ya girmelerini fırsat olarak gören bu mezhep ufak çaplı isyanlarla halkı yeterince zarara uğratmışlardır. İbnü'l-Esir, Celaleddin Harezmşah'ın bu mezhebe karşı şiddetli infazını Allah'ın onlara verdiği bir ceza olarak yorumlamaktadır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 432).

1227 yılında Celaleddin Harezmşah'ın kardeşi Gıyaseddin Pirşah, Celaleddin'in Moğollarla olan mücadelesinden dolayı yoğunluğunu fırsat bilerek kaçmış ve Abbasi halifesinin toprağı olan Huzistan'a hareket etmiştir. Ancak halifenin Huzistan naibi bunun bir tür tuzak olabileceğini düşünmüş ve Gıyaseddin Pirşah'ı Huzistan'a kabul etmemiştir. Bir süre Huzistan sınırında bekleyen Gıyaseddin Pirşah, beraberindekilerle birlikte oradan ayrılmış İsmailiyye mezhebinin yanına doğru hareket ederek onlardan kendisini korumalarını talep etmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 437).

Celaleddin Harezmşah Tebriz'e döndüğü vakit kardeşinin kaçtığı haberini alınca süratle İsmailiyye topraklarına doğru hareket etmiştir. Buraya vardığı vakit İsmailiyye mezhebi liderine bir mektup yollamış ve derhal kardeşini teslim etmelerini, aksi halde tüm topraklarına saldıracağını bildirmiştir. Celaleddin Harezmşah mektupta şöyle söylemektedir: "Eğer kardeşimi bana teslim ederseniz kan dökülmez. Eğer bunu yapmazsanız beldelerinizi ve diğer yerleri tahrip ederim (İbn Nazîf, 2026, s. 204)." Ancak İsmailiyye liderinden kendisine cevap olarak gelen mektupta şunlar yazmaktadır:

> "Kardeşin gelip bize iltica etmiştir. O sultan oğlu sultandır. Onu böyle bize iltica etmişken teslim etmemiz caiz değildir, yakışık almaz. Onu yanımızda alıkoyacağız ve senin ülkene saldırmasını da engelleyeceğiz. Ayrıca bize gelip sığındığı için onu affetmeni diliyor ve bu hususdaki şefaatimizi kabul etmenizi diliyoruz. Biz de bu şefaate nail olduğumuz takdirde onu salmama hususunda verdiğimiz sözü mutlaka tutacağız. Senin hoşuna gitmeyecek bir davranışta bulunduğumuz taktirde bizim ülkemiz yine senin önündedir. Arzu ettiğin gün gelir saldırır, yağmanı yaparsın (İbnü'l-Esir, 1987, s. 437-438)."

Celaleddin Harezmşah bu mektupla ikna olmuş ve geri dönüp Ahlat'a yönelmiştir. 1227 yılının sonlarına doğru Cengiz Han'ın ordusundan kovduğu bir kumandan Horasan'a gelmiş, bu bölgenin harap bir vaziyette olduğunu görünce kuşatmaktan vazgeçmiş ve Rey'e yönelmiştir. Bunu öğrenen Celaleddin Harezmşah bu komutanın peşine düşmüş ve aralarında bir muharebe meydana gelmiştir. Celaleddin bu muharebede mağlup olmuş ve geri çekilmiştir. Bir süre sonra tekrar saldırıda bulunan Celaleddin yine mağlup olmuş ve İsfahan'a çekilmiştir. Burada konaklayan Celaleddin Harezmşah himayesinde bulunan tüm orduları toplamıştır. Celaleddin Harezmşah'ın ordusuna Atabeg Saad da katılmış, o da Moğollara karşı mücadele etmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 438).

Bu şekilde gücünü toplayan Celaleddin Harezmşah tekrar Moğollara saldırı gerçekleştirmiştir. Şiddetli geçen çatışmanın ortasında Celaleddin'in kardeşi Gıyaseddin Pirşah beraberindekilerle birlikte abisinin ordusundan ayrılıp kaçmışlardır. Bunu gören Moğollar Gıyaseddin'in kendilerini arkadan kuşatacaklarını sandıkları için endişe etmişler ve geri çekilmişlerdir. Moğolların geri çekildiğini gören Atabeg Saad ise onları takip etmeye başlamıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 439).

Tüm bu olup biten karşısında Celaleddin Harezmşah ise Moğolların çekilmelerini bir harp hilesi sanmış ve endişe ederek geri çekilmiştir. Celaleddin Harezmşah öyle endişe etmiştir ki Moğollar kendisini takip edip kuşatacak korkusuyla İsfahan yerine Sümeyrem'e çekilmiştir. Moğolları takipte olan Atabeg Saad ise Celaleddin Harezmşah ve Gıyaseddin Pirşah'ı yanında göremeyince Moğolları takip etmekten vazgeçmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 439).

Celaleddin Harezmşah'ın kardeşi Gıyaseddin Pirşah hakkında yukarıda bahsettiğimiz gibi pek çok farklı rivayet bulunmaktadır. Spuler'in aktardığına göre ağabeyine karşı bir suikast düzenlediği için infaz edilmiş, Cüveyni'ye göre Barak Hacib tarafından annesi ile beraber öldürülmüştür. Nesevi'ye göre ise iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre Barak Hacib Gıyaseddin Pirşah'ı hapse atmış daha sonra burada öldürmüştür. Diğer bir rivayete göre ise kaledeki kadınlar ona acımışlar ve kaleden kaçmasına yardım etmişler, kaçmayı başaran Gıyaseddin Pirşah İsfahan'a gitmiş ve burada ağabeyi Celaleddin Harezmşah tarafından infaz edilmiştir (Delibalta, 2026, s. 47). Tüm bu rivayetler ele alındığında kesin bir sonuca

varmak mümkün değildir. Her müellif farklı bir rivayet aktarmış ve aktarılan bu rivayetler birbirleri ile örtüşmemektedir.

Moğollar takip edilmediklerini, peşlerinde bir ordunun olmadığını anladıkları vakitte İsfahan'a yönelmişler ve şehri muhasara etmişlerdir. Halk bu durum karşısında paniklemiş ve Celaleddin Harezmşah'ın öldüğünü düşünmüştür. Olup bitenden haberdar olan Celaleddin Harezmşah şehre bir mektup yollamıştır. Mektupta şunlar yazmaktadır:

> "Ben askerlerimden dağılanları toplamak üzere bölgede dolaşıyorum. Ordularımı topladığım anda tekrar yanınıza gelecek ve birlikte Moğolları İsfahan kuşatmasından uzaklaştıracağız. Yanınıza varacağım, sizinle birlikte onları mağlup edecek ve buradan uzaklara süreceğiz (İbnü'l-Esir, 1987, s. 439)."

Celaleddin Harezmşah'ın mektubu karşısında halk, sultanları ölmediği için çok sevinmiş ve kendisine acele etmesi için bir mektup yazmıştır. Celaleddin nihayet ordularıyla İsfahan'a geldiği vakit halk Moğol kıskacını kırarak onları kendileri ve sultanın orduları arasında bırakmıştır. Moğollar bu durum karşısında ağır bir mağlubiyet almışlar ve geri çekilmişlerdir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 440). Celaleddin Harezmşah ise onları Rey'e kadar takip etmiş ve yakalayabildiklerini kılıçtan geçirmiştir. Celaleddin Moğolları bu şekilde Rey'den uzaklaştırdıktan sonra bir süre burada konaklamıştır. Celaleddin'in burada konakladığı sırada kendisine Cengiz Han'ın oğlundan şu şekilde bir mektup gelmiştir: "Sizinle savaşan bu kitleyi biz ülkemizden kovmuş ve yanımızdan uzaklaştırmış bulunuyoruz. Bunlar kesinlikle bizim adamlarımız değildir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 440)." Celaleddin bu mektup sonrası Cengiz Han'ın kendisine saldıracağından emin olmuş ve Azerbaycan'a geri dönmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 440).

İbnü'l Esir'in aktardığına göre Celaleddin Harezmşah 1227 yılında Ahlat üzerinden Muş ovasına geçip, Cebelcür[10] ve çevresini yağmalamış, direnen herkesi kılıçtan geçirmiş, kadın ve çocukları esir almış, sonrasından ülkesine geri dönmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 443).

Celaleddin Harezmşah'ın Cebelcür'e kadar ilerlediğini öğrenen el-Cezire bölgesinde bulunan şehirler paniğe kapılmışlardır. Kış mevsiminde olduklarından dolayı Celaleddin Harezmşah'ın kendi memleketleri gibi sıcak bir memlekete

[10] İbnü'l-Esir'in *El Kâmil Fi't-Tarih* adlı eserinde "*Cebelcür (?)"* şeklinde bir yer adı geçmektedir. Eserin çevirisi yapılırken yer adı tam transkribe edilememiş olabilir.

yöneleceğini düşünen bu halklar korkuyla şehirlerini terk ederek Şam'a hareket etmişlerdir. Şam'a ulaşmış olan bazı Serüclüler, Celaleddin Harezmşah'ın bölgeyi yağmaladıktan sonra geri döndüğünü öğrenmişler fakat yine de buradan ayrılmamışlardır. Celaleddin Harezmşah ise Ahlat civarına yağan yoğun kardan dolayı memleketine dönmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 444).

El-Melikü'l Eşref, önemli adamlarından biri olan İzzeddin Aybeg'i Ahlat'ta görevlendirmiş ve daha önce burada görevlendirmiş olduğu el-Hacib Hüsameddin Ali'yi tutuklamasını buyurmuştur (İbnü'l-Esir, 1987, s. 448). El-Hacib Hüsameddin Ali, Ahlat'ı Celaleddin Harezmşah karşısında iyi bir şekilde savunmuş hatta Celaleddin'in topraklarına ufak çaplı akınlar düzenlemiş bir devlet adamıdır. Öyle ki Ahlat halkı el-Melikü'l-Eşref için şöyle söylemektedir: "El-Melikü'l-Eşref'in kölelerinden birisi Harezmşah'a karşı koyabilmektedir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 448)."

İzzeddin Aybeg Ahlat'a varınca el-Hacib Hüsameddin Ali'yi tutuklamış ve öldürmüştür. Çünkü kendisi el-Hacib Hüsameddin Ali'yi hiç sevmemekte, düşmanlık beslemektedir. El-Hacib Hüsameddin Ali'nin ölümünden sonra yokluğu hemen hissedilmiş, Celaleddin Harezmşah onun öldürülmesinin peşine Ahlat'ı ele geçirmiştir. Celaleddin Harezmşah, İzzedin Aybeg ve ordusunu esir almış ancak el-Melikü'l-Eşref ile sulh anlaşması yapınca hepsini serbest bırakmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 449). Ancak İbnü'l-Esir, İzzeddin Aybeg'in öldürüldüğüne dair bir rivayet nakletmektedir. Rivayete göre el-Hacib Hüsameddin Ali'nin sadık adamlarından birisi onun ölümünden sonra Celaleddin Harezmşah'a sığınmıştır. Celaleddin Harezmşah Ahlat'ı alıp İzzeddin Aybeg'i esir ettiği vakit bu adam Celaleddin'e intikamını almak için İzzeddin Aybeg'i öldürmek istediğini söylemiştir. Celaleddin Harezmşah da kabul etmiş ve bu adam İzzeddin Aybeg'i öldürmüştür (İbnü'l-Esir, 1987, s. 449; İbn Vâsıl, 2026, s. 463-464).

Celaleddin Harezmşah 1228 yılında Moğollarla İsfahan yakınlarında yaptığı savaşta mağlup olmuş ve Hamedan'a çekilmiştir. Moğollar bu galibiyetten sonra İsfahan'ı kuşatmışlardır. Şehir halkı büyük bir direniş göstermiş, kadınlar dahi savunmaya katılmıştır. Uzun süren kuşatma sırasında Moğollar ciddi kayıplar vermiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 440).

Celaleddin Harezmşah, İsfahan'ın Moğollar tarafından kuşatıldığını öğrenince yeniden harekete geçmiş ve süratle şehrin yardımına koşmuştur. Şehrin yakınlarına vardığında Moğollarla tekrar savaşmış ve bu defa onları ağır bir

yenilgiye uğratmıştır. Moğollar büyük kayıplarla geri çekilmek zorunda kalmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 441).

Moğolların geri çekilmesinden sonra Celaleddin Harezmşah İsfahan'a girmiştir. Şehir halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Ancak şehir surlarının ve halkın büyük zarar görmüş olması, Moğol tehlikesinin hâlen devam etmesi Celaleddin Harezmşah'ı endişelendirmiştir. Bu sebeple uzun süre İsfahan'da kalmamış ve Azerbaycan taraflarına yönelmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 441).

Celaleddin Harezmşah Azerbaycan'a döndükten sonra Tebriz'e gelmiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra yeniden Ahlat üzerine yürümeyi planlamıştır. Ahlat'ın hem stratejik hem de ekonomik bakımdan önemli bir merkez olması Celaleddin'in bu şehri ele geçirme konusundaki ısrarını artırmıştır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 258).

1229 yılında Celaleddin Harezmşah Ahlat üzerine tekrar sefer düzenlemiştir. Bu muhasara, Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat'a düzenlediği beşinci muhasaradır (Köksal, 2019, s. 4). Ancak bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti, Eyyûbîler ve bölgedeki diğer güçler Celaleddin'e karşı temkinli bir siyaset izlemektedir. Ahlat halkı da önceki kuşatmaların verdiği yorgunluk ve zarar sebebiyle savunma yapmakta zorlanmıştır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 259).

Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat üzerine yürüdüğü haberini alan Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad gelişmeleri yakından takip etmiş ve bölgedeki dengeleri korumaya çalışmıştır. Celaleddin'in güçlenmesinin ileride Selçuklular için bir tehdit oluşturabileceği düşünülmüştür (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 260).

Celaleddin Harezmşah daha önceki kuşatmalarında başarı sağlayamamasına rağmen Ahlat şehrinden vazgeçmemiştir. Ahlat'ın hem ticari hem de askerî bakımdan önemli bir merkez olması, Celaleddin'in burayı ele geçirme arzusunu sürekli canlı tutmuştur (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 261).

Ordusunu Ahlat üzerine yollayan Celaleddin, kendisi hassa ordusu ile birlikte Nahçivan'a girmiştir. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Ahlat'a ulaşmadan ordusuna yetişmiştir. Celaleddin Harezmşah Ahlat'a yürümeden önce el-Melikü'l Eşref, İzzeddin Aybeg'i Ahlat Valisi olarak atamıştır. Celaleddin Harezmşah Ahlat önüne geldiğine muhasaraya başlamış, surların etrafına 20 adet mancınık yerleştirmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 527). Ayrıca ordusunu savunması ve kış şartlarından

koruması için muhasara evleri inşa ettirmiştir. Aylarca süren kuşatma sonucunda Ahlat'ta yiyecek sorunu başlamıştır. Harezmşah ordusu surları tahrip ederken halk açlıktan ve hastalıktan kırılmıştır (Geyikoğlu, 2002, s. 1455).

Celaleddin Harezmşah Ahlat'ı kuşattığında şehir Eyyûbîlerin elinde bulunmaktadır. Kuşatma sırasında Celaleddin'in askerleri çevredeki köyleri yağmalamış, halk büyük sıkıntılar yaşamıştır. Ahlat halkı daha önce yaşadığı kuşatmalar sebebiyle hem ekonomik hem de demografik olarak zayıflamış durumdadır. Kuşatma uzun sürmüş, Ahlat halkı büyük bir direniş göstermiştir. Ancak şehirdeki erzakın tükenmesi ve yardım gelmemesi Ahlat'ın savunmasını zayıflatmıştır. Celaleddin Harezmşah bu durumu fırsat bilerek kuşatmayı daha da şiddetlendirmiştir (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 262-263).

Nihayetinde Ahlat 14 Mayıs 1230 yılında Celaleddin Harezmşah tarafından ele geçirilmiştir (Merçil, 2013, s. 134). Şehrin düşmesinin ardından Celaleddin'in askerleri şehirde yağma yapmış, halk büyük zarar görmüştür. Bu durum Celaleddin Harezmşah'ın İslam dünyasındaki itibarını olumsuz etkilemiştir (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 264; İbnü'l-Esir, 1987, s. 451).

Ahlat'ın düştüğü vakit içinde bulunan emirler şehrin içlerine dağılmışlar, Celaleddin Harezmşah ise bu emirlerden yakaladığını öldürmüştür. Sultan, çok az sayıda kalan halkı kılıçtan geçirmiştir. Halkın az sayıda kalmış olmasının sebebi birçoğunun korku ve açlıktan dolayı kaçmış yahut ölmüş olmasıdır. Halk muhasara esnasında tüm çiftlik hayvanlarını tüketmiş, sonrasında açlıkla mücadele edebilmek için şehirdeki kedi ve köpekleri bile yemek zorunda kalmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 451; Ünal, 2024, s. 281).

Ahlat'ın düşmesi Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad başta olmak üzere bölgedeki diğer Müslüman hükümdarları endişelendirmiştir. Celaleddin Harezmşah'ın giderek güçlenmesi ve kontrolsüz hareketleri, ona karşı bir ittifakın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 265).

Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat muhasarası sonrası Sultan Alaeddin Keykubad yaklaşık 20 bin kişilik bir ordu toplayarak Malatya'ya gelmiştir. Ardından bu kalabalık ordunun yarısını Erzincan'a sevk etmiş ve 10 bin askeri kendi himayesinde tutmuştur. Malatya'da iken Celaleddin Harezmşah'a bir elçi yollamış şunları söylemiştir:

> "Siz sultan oğlu bir sultansınız. Gayri meşru bir hareket yapmak size yakışmaz. Allah şarkın Tatarlarını babanızın üzerine kafirliği yüzünden musallat etti. Bu Eyyûb oğlu hanedanı büyük ve mübarek bir hanedandır. Bunların kardeşleri, kardeş oğulları, amcazadeleri ve oğulları 2.000 atlı tutar. Beni onların düşmanı sanma. Bilakis şuna inan ki ben onların dostuyum ve onların lehinde harbederim. Çünkü aramızda yakınlık vardır. Sonra benim amcam onların hısımıdır. Sana yakışan da onlarla dost olmaktır. Ta ki biz ve onlar senin düşmanlarının düşmanı olalım (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 527)."

Celaleddin Harezmşah ise bu mektup karşısında şu şekilde keskin ve net bir cevap vermiştir: "Halat'ı bırakmağa imkân yoktur (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 527)."[11]

Abu'l Farac'ın aktardığına göre, Harezmşahlar Ahlat'ı Vanlıların ihaneti sayesinde teslim almışlardır. İhanet eden Vanlılar, Ahlat'ı kendileri Harezmşah ordusuna teslim etmişlerdir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 528). Bu sırada Ahlat'ta bulunan el-Melikü'l-Eşref'in kardeşleri kaçmayı başarmışlardır. Ahlat hâkimi İzzeddin Aybeg ve el-Melikü'l Eşref'in teyzesinin kocası olan Hüsameddin Kaimari ise Ahlat şehri içerisindeki kaleye sığınmışlar ve canlarını kurtarmışlardır. Daha sonra canları bağışlanacağına dair söz verilince kaleyi Harezmşah ordusuna teslim etmişlerdir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 528).

Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat'ı ele geçirmesinden sonra bölgedeki siyasi dengeler tamamen değişmiştir. Bu gelişme, kısa bir süre sonra Celaleddin Harezmşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti ile karşı karşıya gelmesinin de temel sebeplerinden biri olmuştur (Gökoğlu ve Eğilmez, 2024, s. 266).

Celaleddin Harezmşah Ahlat'ı yakıp yıkmış, halkı kılıçtan geçirmiştir. Sultan, Ahlat'ta bu denli esip gürlemiş olmasına rağmen civar şehirlerden hiçbirini ele geçirememiştir. Ahlat'ta esir olarak ele geçirilen kadın ve çocuklar köle olarak satılmış, kaçabilenler ise farklı coğrafyalara göç etmişlerdir. İbnü'l-Esir Celaleddin Harezmşah'ın üzerine gelen Moğolları Ahlat'taki bu acımasızlığından ötürü Allah'ın ona verdiği bir ceza olarak yorumlamaktadır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 451).

[11] Ahlat şehrine bu adı Türkler ve İranlılar vermiştir. Süryaniler Kelath, Ermeniler Şaliat, Araplar Hilat, Romalılar ise Hilyat şeklinde adlandırmışlardır. Bu adlandırmaların tamamı Hılat, Halat ve Ahlat seslerini vermektedir. Bu sebeple kaynaklarda Halat, Hılat yahut Ahlat olarak farklı biçimlerde görülebilmektedir (Karakoç, 2018, s. 26).

Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde Ahlat'ın fethinde yaşanan bir suikast girişimini aktarmaktadır. Cüveyni'nin naklettiklerine göre İzzeddin Aybeg, İbnü'l-Esir'in eserinde naklettiği tarihte ölmemiş, Ahlat fethini görmüştür. Celaleddin Harezmşah, Ahlat'ı fethedince el-Melikü'l Eşref'in sarayına girmiş ve bu sırada el-Melikü'l Eşref'in kardeşi Mucireddin ve İzzeddin Aybeg Sultan'ın yanına gelmişlerdir. Mucireddin, Celaleddin Harezmşah'a İzzeddin Aybeg'in af dilediğini söyleyince Celaleddin Harezmşah sinirlenmiş ve şunları söylemiştir: "Sen sultan unvanını taşıyorsun. Altınla satın alınmış bir kölenin elçiliğini yapmayı nasıl kendine yediriyorsun? Sen onun avukatı değilsin, bırak ne yaparsa yapsın (Cüveyni, 2022, s. 372)." Bu konuşma sonrasında durumdan haberdar olan İzzeddin Aybeg adamlarına giysilerinin içlerine hançer saklayarak Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna çıkıp kargaşa çıkartarak Sultan'ı öldürmelerini emretmiştir. Fakat Celaleddin Harezmşah'ın hususi muhafızları durumu fark ederek suikastçıları tutuklayıp İzzedin Aybeg'i yalnız olarak Sultan'ın huzuruna çıkarmışlardır (Cüveyni, 2022, s. 373). *Tarih-i Cihan Güşa*'da, Celaleddin Harezmşah'ın İzzeddin Aybeg'in bu girişimi sonrası onun akıbeti hakkında ne karar aldığı aktarılmamaktadır.

Adı geçen eserde aktarılan bir diğer ilginç bilgi de Celaleddin Harezmşah'ın, Ahlat fethi sonrasında el-Melikü'l Eşref'in hanımı Tamta ile geceyi birlikte geçirdiği bilgisidir. Cüveyni, el-Melikü'l Eşref'in Celaleddin Harezmşah'a ihanet etmesi sebebiyle Celaleddin'in ona karşı kin beslediğini ve bu yüzden böyle bir davranışta bulunduğunu aktarmaktadır (Cüveyni, 2022, s. 373). Bu bilgi, Celaleddin Harezmşah hakkında bilgi veren diğer müelliflerin aktardıkları ile örtüşmemektedir.

4.2.3. Yassıçemen Savaşı

"Sultan Alaü'd-devle Keykubad ve Sultan Celalü'd-din Harezmşah arasında muharebeler yapıldı ve zafer Alaü'd-devle'nin oldu (Kazvinî, 2015, s. 118)."

Celaleddin Harezmşah'ın Gürcistan fethi ve başarılı Ahlat Muhasarası sonrası devleti zenginleşmiş ve ordusu gücüne güç katmıştır. Celaleddin Harezmşah'ın Gürcistan fethinden sonra tüm dengeler değişmiş, Anadolu'daki yöneticiler onun saflarına geçmeye başlamış hatta Trabzon Rum Devleti de onun tarafında yerini almıştır. Trabzon Rum Devleti'nin Celaleddin Harezmşah'ın tarafında yer almasının sebebi, Sultan Alaeddin Keykubad'ın Karadeniz'deki toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmasıdır (Erdoğan, 2024, s. 179).

Bulunduğu coğrafyada giderek caydırıcı bir güç haline gelen Celaleddin Harezmşah karşısında, bölgedeki diğer hükümdar ve yöneticiler çekingen davranmaya başlamışlardır. Ahlat'ın fethi sonrasında Suriye ve Anadolu'daki melikler, tıpkı diğer İslam devletleri gibi Celaleddin Harezmşah'a bir dostluk nişanesi olarak hediyeler takdime etmişlerdir (Cüveyni, 2022, s. 376). Dönemin fazıllarından biri, Celaleddin Harezmşah ve devletinin bu gücü için şu rubaiyi dile getirmiştir: "Ey cihan padişahı! İşler, senin arzu ettiğin gibi olsun. Asi felek sana boyun eğsin. Dünyanın her yerinde sikkelerin senin adına basılması, her yerde hutbenin senin adına okunmasını beklemek konusunda sabırlı olacağım (Cüveyni, 2022, s. 376)."

Celaleddin Harezmşah Irak-ı Acem ve Azerbaycan'da olduğu vakitte Moğollar karşısında halife ve çevresindeki hükümdarlardan destek istemiş fakat bu talebi kabul görmemiştir. Sonrasında Meraga'da konakladığı vakit Sultan Alaeddin Keykubad'a elçi yollamış ve mektup göndermiştir. Celaleddin Harezmşah'ın elçisini törenle kabul eden Alaeddin Keykubad elçiden sultanın ülkesi ve Moğollar hakkında bilgiler edinmiştir. İyi ilişkiler kurmaya sıcak bakan Sultan Alaeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'a cevap maiyetinde bir mektup göndermiştir. Bu mektuplaşma süreci bir müddet devam etmiştir (Geyikoğlu, 2002, s. 1456). Bu süreç neticesinde iyice pekişen iyi ilişkiler Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat'a yaptığı muhasara ile son bulmuştur. Alaeddin Keykubad Ahlat muhasarası sırasında Celaleddin Harezmşah'ı vazgeçirmek için elçiler yollamış fakat sonuç alamayınca Eyyûbîler ile ittifak kurmaya yönelmiştir (Geyikoğlu, 2002, s. 1456). Sultan Alaeddin Keykubad'ın Ahlat'tan dönen elçileri, Sultanı Celaleddin Harezmşah'a karşı tedbir almakta ikna etmişlerdir. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Keykubad 10 bin kişilik bir kuvveti Erzincan tarafına yollamıştır. Ayrıca Eyyûbîler ile ittifak ilişkileri kurmuş ve Celaleddin'e karşı askeri yardım talep etmiştir. Eyyûbîler bu talebi kabul etmişlerdir. Sultan Alaeddin Keykubad ordusuyla birlikte Sivas'a doğru hareket etmiştir (Bingöl ve Çopur, 2025, s. 117). Eyyûbî Meliki eMelikü'l-Eşref de idaresindeki orduyla birlikte Sivas yakınlarında Sultan Alaeddin Keykubad'a dahil olmuşlardır. Devamında, birlikte Erzincan Akşehir'e gidip ordugâh kurmuşlardır. Celaleddin Harezmşah ise Ahlat civarından hareket ederek Anadolu'ya hareket etmiştir (Geyikoğlu, 2002, s. 1456).

Muzafferüddin Gökbörü, el-Melikü'l Muazzam ve Celaleddin Harezmşah bir ittifak içerisindedir. El-Melikü'l Muazzam öldüğünde Diyarbakır Emiri el-Melik

Mes'ud bu ittifaka dahil olmuştur. Ayrıca Sultan Alaeddin Keykubad'ın amcaoğlu olan, Erzurum sahibi Rükneddin Cihanşah da Celaleddin Harezmşah'ın tarafında yer almış hatta Ahlat muhasaralarında ona destekte bulunmuştur. Sultan Alaeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın Rum illerine yürümesinden ve amca oğlu Rükneddin Cihanşah'ın buraların bir kısmına hâkim olabileceğinden endişe duymuştur (İbn Vâsıl, 2026, s. 467). Bu sebeple el-Melikü'l Kâmil ve el-Melikü'l Eşref'ten yardım istemiştir. Bunun üzerine el-Melikü'l Eşref, Şam ve Cezire ordularını toparlayarak direkt Sivas'a hareket etmiştir. Burada Sultan Alaeddin Keykubad ile birleşmiş ve birlikte Ahlat'a hareket etmişlerdir. El-Melikü'l Eşref'in komutasında Dımaşk, Cezire, Hıms, Hama ve Halep'ten gelen yaklaşık 5 bin süvari bulunmaktadır. Sultan Alaeddin Keykubad'ın komutasında ise 20 bin asker bulunmaktadır. Ancak bunlar Sultan'ın askerleri el-Melikü'l Eşref'in askerleri kadar iyi değillerdir. Çünkü el-Melikü'l Eşref'in ordusu teçhizat bakımından iyi donanımlı, seçkin süvarilerden oluşmaktadır (İbn Vâsıl, 2026, s. 467). İbn Vâsıl eserinde aktardığı bu bilgilerde objektif davranmamış olabilir. Zira kendisi, bu bilgileri aktardığı *Müferricü'l-Kürûb* adlı eserinde asıl olarak Eyyubi tarihini işlemektedir. Bu sebepledir ki Eyyubi ordusunu yüceltmiş ve diğer ordulardan üstün kılmış olabilir. Nitekim İbn Bibi de *Selçukname*'sinde aynı mübalağayı Sultan Alaeddin Keykubad ve ordusu için yapmaktadır.

Sultan Alaeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat'ı muhasara edip kuşatmayı kaldırmamasından sonra 10 bin süvariden oluşan bir öncü birliği Harezmşah ordusunun taarruz ihtimaline karşı derbentleri tutmaları için görevlendirmiştir. Emir Kemaleddin Kamyar beraberinde Melik Kâmil ile Sultan Alaeddin Keykubad'ın emriyle el-Melikü'l Eşref'in yanına yardım istemek amacıyla gitmişlerdir. el-Melikü'l Eşref bu isteği cevapsız bırakınca Emir Kemaleddin Kamyar lafa girerek şunları demiştir: "Eğer bu yardım çağrısına uymazsanız, yarın Allah korusun, bir tehlike meydana gelir. Sultan'ın hareminin namahrem ellere düştüğünü görürseniz, o zaman pişmanlık duymanız ve hamiyet duygularınızın kabarması bir işe yaramaz (İbn Bibi, 2023, s. 382-383)." Kemaleddin Kamyar'ın bu sözleri Melik Kâmil ve el-Melikü'l Eşref'i etkilemiş olacak ki hemen kardeşleri ile toplanarak Celaleddin Harezmşah'a karşı savaşmak için karar alıp ordularını toplamışlardır. El-Melikü'l Eşref ve Melik Kâmil orduları ile birlikte Harran'a kadar gelmiş, burada 100 binden fazla Frenk süvarisinin ayaklanıp Müslümanlar üzerine yürüdüğü haberini almıştır. Melik Kâmil bu haberi alır almaz Sultan Alaeddin Keykubad'a bir mektup yazmış ve durumu bildirerek

Frenklerin üzerine yürümek üzere rotasını çevirmiştir. El-Melikü'l Eşref ise Harran'ı geçtikten sonra Sultan Alaeddin Keykubad'a haber yollamış, o da Kayseri'den Sivas'a doğru yola çıkmıştır. el-Melikü'l Eşref, Sultan Alaeddin Keykubad'ın harekete geçtiği haberini alınca onunla görüşebilmek için Fırat nehrini geçerek sultanın otağına doğru hareket etmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad bu haberi alınca emirlerini el-Melikü'l Eşref'i karşılamaları için görevlendirmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 383).

10 Ağustos 1230 yılında Celaleddin Harezmşah, Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l-Eşref ittifakı karşısında mağlubiyete uğramıştır. Sultan Alaeddin Keykubad'ın amcasının oğlu olan Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah, Celaleddin Harezmşah ile ittifak oluşturmuş ve birlikte Ahlat'ı kuşatmışlardır. Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu ittifak karşısında canı sıkılmış ve korkuya kapılmıştır. Bunun üzerine Eyyûbîlerin Harran Emiri el-Melikü'l-Kamil'e mektup yollayarak kardeşi Dimaşk Emiri el-Melikü'l-Eşref'i kendisine yollamasını istemiştir. El-Melikü'l-Eşref, el-Cezire ve Şam bölgesinden topladığı askerleri ile birlikte Alaeddin Keykubad'ın yanına ulaşmış ve iki ordu Sivas'ta birleşerek birlikte Ahlat üzerine yürümüşlerdir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 453).

El-Melikü'l Eşref, Sultan Alaeddin Keykubad'ın bargahına geldiğinde saygıdan atından inince Sultan Alaeddin Keykubad da atından inmiştir. Ardından el-Melikü'l Eşref alnını yere koyup toprağı öpmüştür. Sarılıp kucaklaştıktan sonra ikisi de atına binmiş ve Sultan Alaeddin Keykubad şunları söylemiştir:

> "Siz Melik, kendinize zahmet verdiniz. Bu yolculukta mübarek vücudunuz çok yoruldu. Sizin uğurlu ayağınız ve kutlu bayraklarınızın feyzi ve bereketiyle bargahımızın azametinin artacağını, makamımızın yükseleceğini, bargahımızın güçleneceğini, ülke düşmanlarının kahrolacağını ümit etmekteyim. O sayede rahatlayacağız ve saltanatımız sürüp gidecek (İbn Bibi, 2023, s. 384)."

Bu lafın üzerine el-Melikü'l Eşref atından inmiş ve tekrar yeri öpmüştür. Kemaleddin Kamyar, el-Melikü'l Eşref ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın konuşması sırasında tercümanlık yapmaktadır. El-Melikü'l Eşref yeri öpmesinin ardından şöyle söylemiştir: "Cihan padişahının gölgesine geldiğim için güneşe kafa tutuyor, Müşteri yıldızıyla alay ediyorum (İbn Bibi, 2023, s. 384)." Ardından el-Melikü'l Eşref'i karşılayan emirler onu otağına götürdüler. El-Melikü'l Eşref otağa girdiğinde kendisi için yapılan hazırlığa hayran kalmıştır. Yemek yiyip bir müddet dinlendikten sonra toplantı yapmak için

kardeşlerini çağırmıştır. Kardeşlerinin gelmesinin ardından Sultan Alaeddin Keykubad'ın şarabdarları el-Melikü'l Eşref ve kardeşlerine şarap ikram etmiştir. İlerleyen saatlerde şarabın verdiği uyku sebebiyle herkes otağına dağılmıştır (İbn Bibi, 2023, s. 385).

Sonraki gün el-Melikü'l Eşref ve kardeşleri Sultan Alaeddin Keykubad'ın otağının önünde atlarıyla dizilip Sultan'ı beklemişlerdir. Sultan Alaeddin Keykubad otağından bir süvari olarak harbe hazır şekilde çıkınca el-Melikü'l Eşref ve kardeşleri atlarının üzerlerinde eğilerek sultana saygı göstermişlerdir (İbn Bibi, 2023, s. 385). Sultan Alaeddin Keykubad, el-Melikü'l Eşref'e şu sözleri söylemiştir: "Siz Melik kendinize zahmet vererek dağlar ve ovalar aştınız. Burada size hizmette bir kusur edildiyse, sahip olduğumuz engin bağışlama duygusuyla onu bağışlayın (İbn Bibi, 2023, s. 385-386)." Bunun üzerine el-Melikü'l Eşref atından inerek yere kapanmış ve Sultan Alaeddin Keykubad'a övgüler yağdırmıştır. Ardından tekrar atına binen Melik sultana şu şiirle karşılık vermiştir:

> "Eğer kutlu padişah bir defa göğe bakarsa, Oradaki bütün yıldızlar uğurlu olur, lütfundan her yer aydınlanır. Ben, gördüğüm nimetten dolayı padişaha teşekkür etmekten çenem kapanmaz oldu. O muzaffer padişahtan gördüklerimi ne buluttan ne de güneşten gördüm. Nimetin beni öyle etkiledi ki tıpkı bir köle gibi kendine bağladı. Her zaman bu şekilde kölelerine iyilik eden olasın. Düşmanlarının kalbi avcunda rehin olarak erisin. (İbn Bibi, 2023, s. 386)."

El-Melikü'l Eşref'in bu methiyelerini dinleyen Sultan Alaeddin Keykubad ona hediye ve ikramlarda bulunmuştur. Civarda at ile yapılan bir gezintiden sonra Sultan otağına çekilmiş, Sultanın ardından el-Melikü'l Eşref ve kardeşleri de otağlarına çekilmişlerdir. Ertesi gün mevkib-i hümâyun'un[12] gelmesiyle birlikte nay-i zerrin[13] çalınmış ve Sultan Alaeddin Keykubad yiyecek ve ikramların bulunduğu çadıra yönelmiştir. El-Melikü'l Eşref ve kardeşleri de otağlarından çıkıp Sultan Alaeddin Keykubad ile birlikte ikram çadırına girmişlerdir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın emriyle orada bulunan herkese hazine-i amire'den ikramlar dağıtılmıştır. El-Melikü'l Eşref, kardeşleri ve orada bulunan diğer ileri gelen kişiler sultanın bu cömertliği karşısında hayran kalmışlardır. Bu hediye merasimi sonrasında

[12] Padişah alayı. Arapça kökenli olan "Mevkib" kelimesi tek başına büyük bir zatın yanında yürüyen veya refakat eden yaya/atlı topluluk anlamına gelmektedir (İbn Bibi, 2023, s. 386).
[13] Farsça kökenli bu kelime altından yapılmış ney yahut zurna anlamına gelmektedir. Edebi metinlerde kıymetli, altın renginde, sesi çok kaliteli çalgılar için kullanılmaktadır (İbn Bibi, 2023, s. 386).

Sultan Alaeddin Keykubad'ın emriyle büyük bir bezm düzenlenmiş ve Sultan, el-Melikü'l Eşref'i karşısına alıp oturmuştur (İbn Bibi, 2023, s. 386).

Eğlence devam ederken içilen şarapların sersemletici etkisi sebebiyle Sultan Alaeddin Keykubad otağına çekilmiştir. Sultan, otağına giderken vezirine el-Melikü'l Eşref'in ve kardeşlerinin otağının en değerli eğlence aletleriyle ve hediyelerle donatılmasını buyurmuştur. Ertesi gün Sultan Alaeddin Keykubad şehre doğru hareket etmiş, kale kapısına geldiğinde el-Melikü'l Eşref atından inmiş ve Sultanın atını dizginlemiştir. El-Melikü'l Eşref'in atından indiğini gören kardeşleri ve diğer Şam Melikleri de atlarından inmişlerdir (İbn Bibi, 2023, s. 387).

Sultan Alaeddin Keykubad şehirde çevgan[14] oynamak istemiş ve atını meydana sürmüştür. Sultan çevganını düşürdüğü vakit el-Melikü'l Eşref atından inerek önce çevganı temizliyor, tekrar sultana veriyor verip ardından atına biniyordu. Bu eğlencenin ardından Sultan Alaeddin Keykubad otağına çekilmiş, ardından toplantı düzenlenmiştir. Sultan, toplantıda sürekli el-Melikü'l Eşref'e övgü ve iltifatlarda bulunup onun itibarını artırmıştır (İbn Bibi, 2023, s. 387).

Ertesi gün sabahın ilk ışıklarıyla Sultan Alaeddin Keykubad'ın ordusu davullar eşliğinde harekete geçmiştir. Sultan'ın ordusu büyük çoğunluğu Türkler olmak üzere, Frenk, Gürcü, Rus, Rum ve Arap askerlerden oluşmaktadır. Bu büyük ordu bir hafta gibi kısa bir sürede Erzincan/Akşehir'e varmıştır (İbn Bibi, 2023, s. 388).

Celaleddin Harezmşah, Ahlat'tan Malazgirt'e geçmiş ve oradan da Harput'a gelirken biraz rahatsızlanmıştır. Bu esnada, Ahlat muhasarasında yardımda bulunarak Celaleddin Harezmşah'ın güvenini kazana Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah yanına gelmiş ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın Halep ve Suriye melikleriyle ittifak yapıp ordu topladıklarını haber vermiştir. Ayrıca bu ittifakın kendisine söylediği şu sözleri de Celaleddin Harezmşah'a aktarmıştır: "Eğer sen Erzurum'u bırakıp Ahlat'a Sultan'a yardıma gitmeseydin, o burada tutunamazdı (Cüveyni, 2022, s. 376)." Celaleddin Harezmşah, Rükneddin Cihanşah'ın bu korkmuş halini görünce onu huzurunda kovmuştur. Ardından Muş ovasına hareket eden Celaleddin Harezmşah, Sultan

[14] Çevgan Türkistan kökenli bir atlı takım sporudur. Başlarda savaş talimi olarak geliştirilmiş, sonradan spor haline gelmiştir. At üstünde çevgan adı verilen ucu bükülmüş sopalarla, gûy adı verilen ahşap yahut deriden üretilen top kaleye sokmaya çalışılır (https://islamansiklopedisi.org.tr/cevgan--oyun Erişim Tarihi: 06.05.2026).

Alaeddin Keykubad'ın ittifakından doğan, Suriye'ye yardım için hareket eden 6 bin kişilik bir orduyu kılıçtan geçirip yok etmiştir (Cüveyni, 2022, s. 376).

Sultan Alaeddin Keykubad'ın amcaoğlu olan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah, Celaleddin Harezmşah'ın tarafında yer almıştır. Rükneddin Cihanşah, Celaleddin Harezmşah Ahlat'tayken ziyarete gitmiş ve onu amcasının oğlu olan Sultan Alaeddin Keykubad'a karşı kışkırtmıştır. Daha sonrasında harp hazırlıklarını tamamlayan Cihanşah Harput'ta Celaleddin Harezmşah ile buluşmuştur. Celaleddin Harezmşah iktalarındaki askerlerin yanına gelmesini beklemeden beraberindeki Cihanşah'la Sivas'a hareket etmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın Eyyûbîlerle ittifakını ve birlikte Akşehir'de ordugâh kurduklarını haberini alan Celaleddin Harezmşah oldukça öfkelenmiştir. Bunun üzerine Rükneddin Cihanşah'la birlikte Yassıçemen ovasına gelerek çevreyi kontrol altına almak amacıyla ordugâh kurmuşlardır (Geyikoğlu, 2002, s. 1456). Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen'de olduğu haberini alan Sultan Alaeddin Keykubad, Erzincan'a yollamış olduğu 10 bin kişilik kuvvetini ordusuna dahil olması için yanına çağırmıştır. Bu kuvvetin geri çekildiğini öğrenen Celaleddin Harezmşah üzerlerine bir kuvvet yollamış ve mağlup edip dağıtmıştır. Böylece savaşın ilk muharebesi gerçekleşmiştir. Alaeddin Keykubad'ın aldığı bu mağlubiyet karşısında cesareti kırılmış, hatta geriye çekilerek geçitlerde kademe kademe savunma yapmayı düşünmüştür (Geyikoğlu, 2002, s. 1457).

Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili kaynaklarda ve Celaleddin Harezmşah'ın biyografisini anlatan kaynaklar bu savaşın Yassıçemen'de gerçekleştiği konusunda hemfikirdirler. Ancak hiçbir kaynakta Yassıçemen'in nerede olduğu ile ilgili ayrıntılı bir bilgi aktarılmamıştır (Kaya, 2024a, s. 259). Tuncer Baykara bu hususla ilgili yaptığı bir çalışmada Erzincan paftalarını incelerken Erzincan ovasının kuzey kesiminde Yassıçemen adında bir bölge gördüğünü aktarmıştır. Baykara, Yassıçemen ile Kösedağ savaşlarının aynı yerde gerçekleştiği görüşünü ileri sürmektedir. Nitekim onun tespitlerine göre bu mevki yüzyıllar boyunca kullanılmış olan askeri bir rotadır. 16 ve 17. yüzyıllarda bile bu mevki Osmanlı orduları tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Yassıçemen adı Matrakçı Nasuh'un Erzincan ovası minyatüründe de görülmektedir (bkz. Ek V). Kısacası Yassıçemen günümüzde Erzincan ovasının kuzeyinde, ovaya paralel bir yaya yolu üzerinde yer almaktadır (Baykara, 2017, s. 12-14).

Celaleddin Harezmşah, Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu denli kalabalık bir orduyla Erzincan'a ulaştığı haberini alınca Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ı çağırtmıştır. Rükneddin Cihanşah, Celaleddin Harezmşah'a şu tavsiyeleri vermiştir:

> "O topluluk Yassıçemen'e gelip çadırlarını otlaklara ve nehir kenarlarına kurmadan önce siz Sultan'ın atını hızlandırarak orayı tutması gerekir. Çünkü orayı ele geçirdiğiniz zaman zafer ve başarı yüce bargâhınızın eşiğine gelir. Bütün dünya sizin hüküm kabzanızın ve irade mührünüzün altına girer (İbn Bibi, 2023, s. 388)"

Rükneddin Cihanşah'ın tavsiyesini ciddiye alan Celaleddin Harezmşah, ordusu ile birlikte hızla hareket etmiş ve Yassıçemen'e varmıştır. Nehir kenarları ve otlakları kontrol altına alıp bölgeye yerleşmişlerdir (İbn Bibi, 2023, s. 388).

Yassıçemen Savaşı öncesinde Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref'in orduları Erzincan'a gelmişlerdir. Bu sırada Celaleddin Harezmşah ise adını savaşa veren Yassıçemen ovasına ulaşmış ve burada ordugahını kurmuştur. Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref'in ordularının buraya yürüdüğü haberini alan Celaleddin Harezmşah, Selçuklu-Eyyûbî ittifakını karşılamak için 700 kişilik bir öncü birlik çıkarmıştır (İbn Nazîf, 2026, s. 230).

Sultan Alaeddin Keykubad Erzincan'a gelince, daha önce derbentleri tutmaları için gönderdiği askerleri Sultan'ın yanına hareket etmiştir. Sultan'ın otağında yapılan bir toplantı sonrası yaklaşık 1000 askerden oluşan bir öncü birliği çıkarmaya karar verilmiştir. Tüm gece hareket halinde olan öncü birlik Kaf kalesine varmıştır. Bu öncü birlik Harezmşah ordusu ile çarpışmış ve mağlup olmuştur (İbn Bibi, 2023, s. 389).

İbn Bibi, bu hadiseyi *Selçuknâme*'sinde bir şiirle anlatmıştır (Bkz. Ek VI). Şiiri incelediğimizde Yassıçemen öncesinde yaşanan muharebelerin dahi ne derece şiddetli olduğu belli olmaktadır. Ancak eserin bu anlatıları barındıran ilgili kısımlarının edebi bir dille yazılmış olduğu göz ardı edilmemelidir. İbn Bibi'nin tarihsel bir olayı aktarırken tercih ettiği bu şiirsel anlatım tarzı dönemin Fars edebiyatından izler barındırmaktadır. Şiirde en dikkat çekici noktalardan biri, Selçuklu öncü kuvvetlerinin çok küçük bir birlik olarak gösterilip, Harezmşah öncü birliklerinin ise devasa bir birlik olarak gösterilmesidir. Bu mübalağalı aktarım Selçuklu ordusunun zaferlerini daha da yüceltmektedir. Şiirde aktarılan, Celaleddin Harezmşah'ın esir alınan Selçuklu emirlerinden bir tanesine "Görmedin mi o bin kişi sayısı sayısız olan orduya karşı neler yaptı? Askerlerimizden binlercesini dar mezara yolcu ettiler (İbn

Bibi, 2023, s. 390).” şeklindeki sözler, galip gelmiş olan bir sultanın söylemesinin pek anlamlı olacağı sözler değildir. Aktarılan bu ifade, Selçuklu ordusunun gücünün bir yansıması olarak kabul edilebilir. Şiirde geçen, otlak ve sulak arazinin kontrolünü ele alma çabası, düşmanın açlık ve susuzluğa karşı direncinin ne kadar sürebileceği hakkındaki tahminler harpte lojistik ve doğru stratejinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ortaçağda su ve erzak kaynaklarına hâkimiyet, harpleri kazandıran ana unsurların başında gelmektedir. Celaleddin Harezmşah, ikmal avantajlarıyla ordusunu üstün kılmaktadır. Bir diğer kritik husus ise istihbarat ve ordunun komutasıdır. Selçuklu ordusunun, kendi öncü birliklerinden ancak akşam vakti haber alabilmesi istihbarat ve muhabere altyapısının Harezmşah ordusu karşısında zayıf kaldığını göstermektedir. Harzemşah ordusunun ele geçirdiği esirleri sorgulayarak düşman hakkında bilgi edinmesi ise ordunun istihbarat anlayışının gelişmişliğine somut bir örnektir. Sonuç olarak İbn Bibi’nin bu şiirsel anlatımı değerlendirilip diğer müelliflerin aktardığı bilgiler ile kıyaslandığında, müellifin edebi kurgu ve mübalağalı anlatım tarzına rağmen tarihsel gerçekliği koruduğu ancak objektif bir anlatımdan uzak kaldığı söylenebilir.

İbn Bibi Yassıçemen Savaşını ve öncesindeki öncü birliklerin muharebelerinin tamamını şiir şeklinde, edebi bir anlatım tarzıyla aktarmıştır. Selçuklu öncü birlikleri ile Harezmşah öncü birliklerinin ilk karşılaşmalarında Harezmşah öncü birlikleri galip gelmiştir. Ancak bu iki ordunun öncü birliklerinin ikinci kez karşılaşmasında galip gelen taraf Selçuklu ordusu olmuştur. İbn Bibi Harezm öncü birliklerinin mağlubiyetini şu şiiri ile nakletmiştir (Bkz. Ek VII). İbn Bibi’nin bu şiirine bakıldığında, Harezmşah öncü birliklerinin ilk muharebeyi kazanmalarına rağmen ikinci karşılaşmada neden mağlup olduklarının sebepleri görülmektedir. Bu yenilginin sebebi muharebedeki beceriksizlik yahut yetersizlik değil, istihbarat ve ordu komutasındaki eksikliklerdir. Şiirde Harezmşah kuvvetlerinin nehir kenarında dinlenirken, Selçuklu kuvvetleri tarafından ani bir baskına uğradıkları anlatılmaktadır. Bu gafil avlanmanın sebebi güvenlik, disiplin ve istihbarat zafiyetidir. Şayet Harezmşah kuvvetleri düşman unsurların kendilerine yakın olduklarından bihaberdirler. Öncü birliklerin ilk çarpışmasında, Selçuklu kuvvetlerinde görülen istihbarat açığı bu kez Harezmşah kuvvetlerinde görülmektedir. Selçuklu kuvvetleri, Harezmşahları uğrattıkları bu bozgunda aynı zamanda sulak ve otlakların kontrolünü eline geçirmiştir. Şiirde dikkat çekici bir

diğer nokta, Celaleddin Harezmşah'ın "Ben bu kilidin nasıl açılacağını bilmiyorum (İbn Bibi, 2023, s. 393)." şeklindeki ifadesi, yaşadığı hayal kırıklığını ve orduyu komuta etme otoritesini kaybettiğinin somut bir örneğidir. Şiirin devamında görülen, Celaleddin Harezmşah'ın Selçuklu ordusunun mızrak ve gürz bakımından kendi ordusundan üstün olduğunu dile getirmesi ancak okçuluk üstünlüğünün kendi ordusunda olduğunu belirtmesi onun yeni bir taktik düşündüğünü, harp sahasını okumayı iyi bildiğini göstermektedir.

İbn Bibi, eserin devamında iki ordunun öncü birliklerinin tekrar karşı karşıya geldiğini ve Harezmşah kuvvetlerinin bu muharebeyi de kaybettiğini nakletmektedir (Bkz. Ek VIII). Şiir incelendiğinde görülmektedir ki Selçuklu ordusundan bir keşif birliği gece vakti hareket ederek Harezmşah ordusuna baskın düzenlemiştir. Harezmşah ordusunun peş peşe yaşamış olduğu bu baskınlar ciddi bir istihbarat açığının ve orduda erken reaksiyon alma becerisinin zayıflığını göstermektedir. Ayrıca şiirde yapılan mübalağalarla, Harezmşah ordusunun aksine Selçuklu ordusunun keşif ve baskın kabiliyetlerinin ne kadar gelişmiş olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca şiirde geçen "Türkler oktan ve yaydan mahrum kalınca erkekliklerinden eser kalmadı (İbn Bibi, 2023, s. 394)." İfadesi Harezmşah ordusunun savaş kabiliyetinin yakın muharebede zayıf kaldığına, onların daha çok düşmanı uzaktan ok ile avlamakta başarılı olduğuna yorumlanabilir. Nitekim Celaleddin Harezmşah'ın "Bizim okçularımız nacakla kartalın gözünü dikerler (İbn Bibi, 2023, s. 393)." sözü bu yorumu doğrulamaktadır. Bu durumda Selçuklu ordusu, yakın muharebedeki üstünlüğünü kullanmak için savaşın seyrini değiştirmiş ve Harezmşah ordusunu bozguna uğratmıştır. İbn Bibi'nin bu şiirinde diğer şiirlerinden farklı olarak, aktardığı en dikkat çekici husus Celaleddin Harezmşah'ın yaklaşık 700 küsür esiri katletmesidir. Rükneddin Cihanşah'ın fitnesine inanan Celaleddin Harezmşah, başta iyi davranılmasını buyurarak esir tuttuğu Selçuklu askerlerini kılıçtan geçirtmiştir. Rükneddin Cihanşah'a göre düşmanı yıldıracak olan bu acımasız hamle, tam tersi etki göstererek Selçuklu ile müzakere yollarını kapatmış, halkın desteğini almayı imkânsız kılmış, ordunun *"onurlu savaşmak"* anlayışını zedelemiş ve en önemlisi Sultan Alaeddin Keykubad'ı daha da hiddetlendirmiştir. Celaleddin Harezmşah'ın "Gayret edip savaşa girelim, şan ve şeref peşinde koşalım (İbn Bibi, 2023, s. 395)." şeklindeki ifadesinin hemen ardından Rükneddin Cihanşah'a uyarak kendisi ile çelişen bu davranışta bulunması, onun karar mekanizmasının hasar aldığının bir göstergesidir.

İbn Bibi bu konunun üzerinde durmuş ve Celaleddin Harezmşah'ın karar alma konusundaki mutlak otoritesinin sarsıldığını vurgulamıştır. İbn Bibi'nin aktarımları genel olarak incelendiğinde görülmektedir ki Harezmşah ordularının mağlup olması yalnızca muharebe konusundaki eksiklik ve hatalardan kaynaklı değil, yanlış işleyen bir sistemin sonucudur. Bu yanlış işleyen sistemin halkalarını istihbarat ve güvenlik ihmali, karar alma otoritesinin sarsılması, lojistik kontrolünün ve inisiyatif almanın kaybı oluşturmaktadır. Celaleddin Harezmşah'ın "Şimdi kendimi Çin denizine düşmüş gibi hissediyorum. Böyle derin bir denizden kim sağ çıkabilir? (İbn Bibi, 2023, s. 394)." ifadesi, içinde bulunduğu çaresizliğin ve çöküş durumunun farkında olduğunun bir göstergesidir.

Sultan Alaeddin Keykubad ve Celaleddin Harezmşah'ın ordularının öncü birlikleri Yassıçemen öncesinde bir kez daha karşı karşıya gelmişlerdir. Bu çarpışma da Harezmşah öncü birliklerinin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. İbn Bibi bu hadiseyi de şiir ile nakletmiştir (Bkz. Ek IX). Şiirde bahsedilen susuzluk konusu, başta anlatımı süsleyen edebi bir motif gibi görünse de aslında harpteki somut gerçekliklerden bir tanesidir: "O sırada ordunun bütün mensupları susuzluktan perişan oldu, çeşme aramaya koyuldu (İbn Bibi, 2023, s. 396)." ifadesi, Selçuklu ordusunun ikmal konusunda sıkıntı yaşamış olduğunu yansıtmaktadır. Önceki öncü birlik muharebelerinde Harezmşah ordusunun yaşadığı sıkıntıyı bu şiirde Selçuklu ordusunun da yaşadığı görülmektedir. Nitekim bu durum, Harp tarihinde su kaynaklarının ve lojistiğinin ne kadar kritik önem arz ettiğini göstermektedir. Şiirde öncü birliklerin muharebesi anlatılırken dikkat çekici bir sahne aktarılmaktadır. Sultan Alaeddin Keykubad'ın, dağın eteklerinde siyah çetrinin[15] altından muharebeyi seyrederek bizzat komuta etmesidir. Harp tarihinde, hükümdarın muharebe sahasında bulunması ve orduyu bizzat komuta etmesi onun büyüklüğünün bir göstergesidir. Şiirde geçen "Aydınlık ruhlu güneşin gök kubbede taht kurduğu vakitten uyku yerine gitmesine kadar iki taraf askerleri savaşa devam ettiler (İbn Bibi, 2023, s. 396)." ifadesi muharebenin tek bir baskından ibaret olmadığını ve iki ordunun da üzün süre direndiğini işaret etmektedir. İbn bibi, şiirlerinde Selçuklu ordusunun fiziksel dayanıklılık ve uzun soluklu muharebe yeteneğini betimleyerek üstün olan ordunun Selçuklu ordusu olduğunu vurgulamıştır. Şiirin son dizelerinde yer alan, Sultan Alaeddin Keykubad'ın

[15] "Çetr" Farsça kökenli bir kelimedir. Hükümdarın üzerine tutulan büyük güneşlik anlamına gelir. Ayrıca hükümdarlık ve saltanat sembolüdür. Çetr altında orduyu komuta etmek, taht ve tuğ gibi hükümdarlık sıfatını temsil etmektedir (https://islamansiklopedisi.org.tr/cetr Erişim Tarihi: 07.05.2026).

"Bana bağışladığın bu çetri koru. Bu savaş alanına başı dik olarak geldim. Bundan sonra senin yardımına ihtiyacım var (İbn Bibi, 2023, s. 397)" şeklindeki duası salt bir dini betimleme olarak görülmemelidir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu yakarışı, İslamiyet'teki ilahî teslimiyeti, sultanın inanç biçimini ve içinde bulunduğu psikolojik durumu yansıtmaktadır. Öncü birliklerinin üst üste kazandığı zaferler karşısında dahi ilahi yardıma başvuran bir hükümdar, savaşın henüz bir sonuca ulaşmadığının ve düşmanın hala direncinin olabileceği bilincinde olan, öngörüsü yüksek bir hükümdar profilini yansıtmaktadır.

Ariflerin Menkıbeleri'nde Sultan Alaeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harezmşah'ın ordusuyla Yassıçemen'e doğru geldiğini öğrenince Baha Veled'in türbesine giderek dualar edip himmet dilediği aktarılır (Eflâkî, 1973, s. 138). Yine bu eserde aktarılan ilginç bir rivayet vardır: Celaleddin Harezmşah'ın ordusu Erzurum'a yaklaşınca, öncü birlikleri sayesinde onları fark eden ve büyük bir ordu olmaları sebebiyle paniğe kapılan Sultan Alaeddin Keykubad kılık değiştirerek Harezmşah ordusuna sızmaya karar verir. Gece vakti Harezmşah ordusuna sızan Sultan Alaeddin Keykubad'dan kimse şüphelenmez ve onu sofraya buyur ederler. Ancak Celaleddin Harezmşah bu durumdan şüphelenir ve teftiş için emirlerini görevlendirir. Sultan Alaeddin Keykubad o gece Harezmşah ordusunun arasındayken bir rüya görür ve rüyasında Baha Veled ona "Ne uyuyorsun?" der. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Keykubad gece vakti uyanır ve ortalıktan kaybolur. Sabah olduğunda ise Harezmşah ordusu takip için birlik çıkarır ancak yetişemezler (Eflâkî, 1973, s. 139). Ahmet Eflâkî'nin bu anlatısı edebi bir anlatıdır ve başka kaynaklarda bu bilgi bulunmamaktadır. Zira bu olay gerçekçi bir bakış açısı ile yorumlandığında da imkânsız bir durumdur. Ahmet Eflâkî, bu anlatısının devamında Yassıçemen Savaşını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Erzincan'ın Yassı Çemen mevkiinde askerlerini yerleştirdi. Harizmşah'la birkaç gün muharebe yaptılar. Beşinci gün birdenbire Tanrı erlerinin kuvvetli nefeslerinden bir yardım ve zafer rüzgârı esti, Rum askerleri tarafındaki toz ve toprağı havaya kaldırarak Harizm askeri üzerine saçtı (Eflâkî, 1973, s. 139)."

Ahmet Eflâkî, Harzemşah ordusunun savaşı üzerine gelen bir fırtına ile kaybetmesini, Selçuklu ordusunun bu şekilde kazanmasını Baha Veled'in Sultan Alaeddin Keykubad'a olan himmetine bağlamaktadır. Savaşın sonucunu kum fırtınasının belirlemesi söylemi *Tarih-i Cihangüşa*'da da görülmektedir. Alaeddin Ata

Melik Cüveyni'nin anlatımında da Harezmşah ordusu kum fırtınası sebebiyle haberleşmeyi kaybetmiş ve savaş başlamadan dağılmıştır.

10 Ağustos 1230 tarihinde Celaleddin Harezmşah'ın Erzincan yakınlarına, Yassıçemen Ovasına yaklaştığını öğrenen Sultan Alaeddin Keykubad ve El-Melikü'l Eşref bir tepenin üzerine yerleşip piyade ve süvari hattının önüne siperler kazıp buraları neft ve ok çarkları ile doldurarak savaş düzeni almışlardır. Celaleddin Harezmşah savaşın gerçekleşeceği bölgeye gelmiş ve otağını kurmuştur. Otağından çıkıp atına binen Celaleddin Harezmşah, halsiz düşüp atını dizginlemeye gücü yetmeyince inmiş ve sendelemiştir. Sultan'ın bu durumu gören vezir ve kurmayları bir müddet dinlenmesini tavsiye etmişlerdir (Cüveyni, 2022, s. 377). Bunun üzerine Harezmşah ordusunun merkez kuvvetleri sultanla birlikte çekilince, ordunun sağ ve sol kanadı merkez kuvvetin saldırıya uğrayıp yenildiğini ve Sultanla birlikte geri çekildiğini düşünerek onlar da geri çekilmişlerdir. Harezmşah ordusunun kademeli olarak geri çekilişini seyreden Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref bunun bir aldatmaca düşünerek ordularını hareket ettirmemişlerdir. Ordusunun bir yanlış anlaşılma sonucu dağıldığını gören Celaleddin Harezmşah, durumu toparlayamamış ve Ahlat'a çekilmek zorunda kalmıştır. Ahlat'a varan Celaleddin Harezmşah burada bırakmış olduğu askerlerini de alarak Hoy'a çekilmiştir (Cüveyni, 2022, s. 377). Burada bulunan El-Melikü'l Eşref'in kardeşlerinden olan Mucireddin'i hediyelerle geri göndermiş ve sonradan Eyyûbîlerin Halep Valisi olacak olan Hüsameddin Kaymari kaçınca el Melikü'l Eşref'in eşini korumuş ve hediyelerle birlikte onu da geri yollamıştır. Bu esnada İzzeddin Aybeg Merend'in doğusundan bulunan Dizmar kalesinde hayatını kaybetmiştir (Cüveyni, 2022, s. 377).

İbn Vâsıl'ın naklettiklerine göre Celaleddin Harezmşah, Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref'in ordularıyla birlikte hareket ettiğini öğrenince hızlı bir şekilde yola çıkıp Yassıçemen Ovasında onları karşılamıştır. El-Melikü'l Eşref'in muazzam ordusunu gören Celaleddin Harezmşah dehşete düşmüş ancak buna rağmen savaşa tutuşmuştur (İbn Vâsıl, 2026, s. 468). İki ordunun savaşa girmesi üzerinden çok geçmeden Celaleddin Harezmşah meydanı terk etmiş, ordusu dağılmıştır. Savaş son bulunca el-Melikü'l Eşref harap halde bulunan Ahlat'a dönmüştür. Celaleddin Harezmşah ise yanında kalan birkaç askerle birlikte Azerbaycan'a hareket etmiştir. Bu haberi alan Moğollar ise süratle Celaleddin Harezmşah'ın peşine düşmüşlerdir. İbn Vâsıl'a göre Celaleddin Harezmşah'ın ordusunun yenilgisinin asıl sebebi, savaş

esnasında ordusunun yüzüne fırtına benzeri rüzgarların esmesidir (İbn Vâsıl, 2026, s. 468). İbn Vâsıl bu bilgileri *Müferricü'l Kürûb* adlı Eyyûbî tarihini merkez alan eserinde naklettiği için, olaylara Eyyûbî Melikleri tarafından baktığı görülmektir. Nitekim Celaleddin Harezmşah'ın, el-Melikü'l Eşref'in ordusu karşısında dehşete düştüğü söylemi yalnızca bu eserde geçen, diğer müelliflerin naklettikleriyle örtüşmeyen bir mübalağadır. Bir diğer mübalağa ise Sultan Alaeddin Keykubad'ın ordusunun el-Melikü'l Eşref'in ordusundan geri kalmış, güçsüz olduğu söylemidir.

Sultan Alaeddin Keykubad'ın ordusunun kanat kuvvetlerinde Türkmen, Frenk, Ermeni ve Şam birlikleri bulunmakta, ordunun merkezini ise bizzat sultanın kendisi yönetmektedir. Celaleddin Harezmşah ise ordusunu vadilere gizleyerek bir savunma hattı oluşturmuş, kendisi ise dağın tepesine konuşlanmıştır. İbn Nazîf, Celaleddin Harezmşah'ın Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref karşısında korktuğunu aktarsa da onun ne kadar kararlı ve cesaretli bir duruş sergilediğini de söylemektedir (İbn Nazîf, 2026, s. 231).

700 kişilik Harezmşah öncü birliği, Selçuklu öncü birlikleri ile çarpışmalarında yaklaşık 3 bin Selçuklu süvarisini öldürmüş ve bir kısmını da esir almıştır. Ardından 10 Ağustos 1230 gününde Yassıçemen ovasında büyük savaş gerçekleşmiştir (İbn Nazîf, 2026, s. 230-231). Harezmşah ordusu, Selçuklu-Eyyûbî ordularının sistemli saldırıları sonrası mağlubiyete uğramış ve dağılmıştır. Celaleddin Harezmşah savaş meydanından çekilmiş, kaçmakta olan Harezmşah askerleri ise vadilere sıkışıp, derin derelerin akıntılarına kapılarak kayıplar vermiştir. Celaleddin Harezmşah'ın geri çekilmesi sonrası Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah esir alınmış ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna getirilmiştir (İbn Nazîf, 2026, s. 232).

Sultan Alaeddin Keykubad ordusuyla birlikte Akşehir'e gelmiştir. Celaleddin Harezmşah yaklaşık 40 bin kişilik ordusuyla Keykubad'ı karşılamak üzere hareket etmiştir. İki ordu 1230 yılı Ağustos ayında karşılaşmış ve harbe girişmiştir. Cumartesi gecesi dahi devam eden harpte Harezmşah ordusu büyük bozguna uğramıştır. Ordunun bir kısmı esir düşmüş bir kısmı ise Trabzon'a yahut İbaryalıların ülkesine kaçmayı başarmıştır. Erzurum Emiri, Alaeddin Keykubad'a ihanet edip Celaleddin Harezmşah'ın safında yer aldığı için esir edilmiştir (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 528).

İbnü'l-Esir'in aktardığına göre Celaleddin Harezmşah'ın karşısında Alaeddin Keykubad komutasında 20 bin, El-Melikü'l-Eşref komutasında 15 bin olmak üzere toplam 35 bin iyi donanımlı, savaş tecrübesi olan, atlı askerler vardır. Ayrıca bu orduya Halep askerlerinden İzzeddin Ömer b. Ali adlı cesur ve iyi bir asker komutanlık yapmaktadır. Karşısında bu kadar büyük ve donanımlı bir ordu gören Celaleddin Harezmşah paniğe kapılmıştır. Bilhassa Suriye'den gelen bu iyi teçhizatlı, donamlı askerler sultanı hayrete düşürmüştür. İlk hamle karşı taraftan gelmiş ancak Celaleddin'in ordusu bu saldırıyı püskürtememiş ve Celaleddin ordusuyla birlikte geri çekilmiştir. Sultan devamında Ahlat üzerinden Azerbaycan'a geçmiş ve Hoy şehrine sığınmıştır. El-Melikü'l-Eşref Celaleddin Harezmşah'ın peşinden Ahlat'a gelmiş ancak bomboş, harabe bir şehirle karşılaşmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 454).

Akşama kadar sürmüş olan savaşın sonunda Harezmşahlar ordusu dağılmıştır. Dağılmış olan Harezmşah askerlerinin bir kısmı kaçmaya çalışırken uçurumlardan düşmüşlerdir. Bu mağlubiyeti gören Celaleddin Harezmşah sancaklarını alarak kaçmıştır (Taşçı, 2021, s. 3). Rükneddin Cihanşah ve birçok Harezmşah emiri ise esir düşmüştür. Celaleddin Harezmşah beraberindeki az sayıda askeriyle kaçmayı başarmış ve Harput üzerinden Tebriz'e geçmiştir (Geyikoğlu, 2002, s. 1457).

İbn Bibi'nin şiirsel anlatılarının son kısmı, son şiiri Yassıçemen Savaşı'nı nakletmektedir (Bkz. Ek X). Şiir incelendiğinde görülmektedir ki, Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen Savaşı'ndaki mağlubiyeti yalnızca askeri bir hüsran değil, aynı zamanda bir hükümdarın sonu ve bir devletin tarih sahnesinden silinişidir. Şiirin ilk dizeleri Selçuklu ordusunun harp nizamına geçişi ve ordunun kusursuz sistemini aktarmaktadır. Yine şiirde yer alan, el-Melikü'l Eşref'in Sultan Alaeddin Keykubad'a atından inip katıra binmesini söylemesi ve Sultan'ın bunu sorgulamadan yerine getirmesi askeri açıdan bir anlam ifade etmektedir. Harp geleneğinde hükümdarın bineğini değiştirmesi orduya moral vermenin yollarından biridir. Nitekim şiirin devamındaki "Bütün ordu aslan gibi kükreyerek gayrete gelip yiğitlik gösterdi (İbn Bibi, 2023, s. 398)." dizeleri bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ayrıca Sultan Alaeddin Keykubad'ın bu hareketi, Celaleddin Harezmşah'ın Rükneddin Cihanşah'ın tavsiyesi ile esirleri katletmesiyle kıyaslandığında iki hükümdar arasındaki temel farkları ortaya koymaktadır. Bir hükümdar tavsiye ile otoritesini artırıp gücüne güç eklerken, diğer hükümdar tavsiye ile kendi güvenilirliğini zedelemiş ve diplomasi yollarını kapatmıştır. Şiirde Selçuklu ordusunun sistematik bir ordu düzenine hâkim olduğu ve

muharebe boyunca bu düzeni koruduğu anlatılmaktadır. Sol cenahın sağ cenaha doğru kaydırıldığı ve ardından sağ cenahta birleştirildiğini aktaran şiir, bu emrin sadece ilerlemek için değil savaşın seyrine göre alınan taktik bir karar olduğunu savunmaktadır. Nitekim Melik Kâmil ve Emir Kemaleddin Kamyar'ın Harezmşah ordusunun sol cenahına saldırıp başarılı olması bu taktiksel tutumların bir sonucudur. Selçuklu ordusunun bu başarılarına karşın, Harezmşah ordusunun geri dönülemez bir çöküşe girdiği görülmektedir. Ordunun kanatları dağılmış ve emir-komuta zinciri kopmuştur. Ayrıca Celaleddin Harezmşah'ın, tepeden Selçuklu ordusunu seyrederken "Eğer bu ordu benim olsaydı... (İbn Bibi, 2023, s. 398)." şeklinde hayıflanması onun artık kendine ve ordusuna güveninin kalmadığını, zafere inancını yitirdiğini göstermektedir. İbn Bibi'nin yukarıda bahsedilen şiirlerinde de var olan, Celaleddin Harezmşah'ın ağzından aktardığı tüm bu hayıflanmalar onun iradesinin aslında bu savaşın en başında kırıldığını göstermektedir. Savaşın sonunda Celaleddin Harezmşah'ın savaş alanını terk etmesi bu çöküşün fiili sonucudur. Celaleddin Harezmşah'ın bayrak ve sancağını yanına alarak gece vakti çekilmesi, sadece mağlup bir hükümdarın savaş meydanını terk etmesi olarak yorumlanmamalıdır. Nitekim bayrak ve sancak ordunun bütünlüğünün ve orduya komutanlık etmenin en önemli simgesidir. Bu simgelerin savaş meydanından bilinçli olarak çıkarılması ordunun terk edildiği ve komutanlığın fiili olarak son bulduğu anlamına gelmektedir. Şiirin son dizelerinde aktarılan, savaş son bulduktan sonra Sultan Alaeddin Keykubad'ın, Rükneddin Cihanşah'a karşı tutumu onun liderlik vasfındaki olgunluğunu yansıtmaktadır. "Aslan tilkiye kin beslemez (İbn Bibi, 2023, s.399)." şeklindeki ifadesiyle Rükneddin Cihanşah'ı affeden Sultan Alaeddin Keykubad, bu betimlemeyle kendisini kudretli, diğerlerini ise aciz olarak görmektedir.

İbn Bibi'nin *Selçuknâme*'sinde Yassıçemen Savaşı'nı ve öncesini aktardığı beş şiirden oluşan anlatısı genel olarak değerlendirildiğinde görülmektedir ki Selçuklu yanlısı bir bakış açısı hâkimdir. Bu taraflı bakış açısının en belirgin örneği, şiirler boyunca Selçuklu ordusu disiplinli, yüce ve ilahi bir güç olarak nakledilirken Harezmşah ordusunun en başından beri bir çöküş içinde olduğu tasviridir. Celaleddin Harezmşah'ın mağlubiyeti, İbn Bibi'ye göre sadece askeri bir başarısızlık değil, meşruiyetsiz bir iktidarın mutlak sonudur.

Harezmşah ordusundan geri kalan askerlerin kaçışı büyük bir felakete dönüşmüştür. İbn Nazîf'in aktardığına göre Trabzon'a giden bir vadide yaklaşık 1500

Harezmşah askeri kervanlarıyla birlikte uçurumdan yuvarlanmışlardır. Celaleddin Harezmşah ise Harput'a ulaşmıştır. Burada bir gece konakladıktan sonra Ahlat'a hareket etmiş ve burada veziri Hâce Cihan ile buluşmuştur. Hâce Cihan o sırada Malazgirt'i kuşatmış ve zafere çok yaklaşmış bulunmaktadır. Fakat Celaleddin Harezmşah'ın mağlubiyetini öğrenince kuşatmayı kaldırmıştır. Celaleddin Harezmşah ise ailesi ve hazinesini alarak Acem illerine doğru hareket etmiştir. Halk Celaleddin Harezmşah'ın savaşmadan mağlup olmasını bir savaş hilesi sanmış ancak ordunun dağıldığını görünce kesin olarak mağlup olduğunu kabul etmiştir (İbn Nazîf, 2026, s. 233).

Bu çetin savaşın ertesi günü Sultan Alaeddin Keykubad, beraberinde el-Melikü'l Eşref ve onun kardeşleri ile birlikte Erzurum'a hareket etmiştir. Yolda giderken bir köylü Sultan Alaeddin Keykubad'a şunları söylemiştir:

> "Dün havanın yüzü, yiğit askerlerin atlarının nalından kalkan tozla kaplanınca savaştan kaçan Harezm ordusundan bir grup derin bir dereye vardılar. Saldırı rüzgarından ve can korkusundan hepsi atları ve silahlarıyla birlikte dereye yuvarlandı. Dere at ve adamla doldu (İbn Bibi, 2023, s. 400)."

Bu sözleri işiten Sultan Alaeddin Keykubad, ordudan bir birlik yollayarak durumun tektik edilmesini buyurmuştur. Birlik bahsedilen dereye vardığında Harezm askerlerinin hepsinin can verdiklerini görmüş ve onlardan geriye kalan ganimetleri ve silahları yağmalamışlardır (İbn Bibi, 2023, s. 400).

Şam melikleri 19 Ağustos 1230 bayram sabahı Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna gelmişlerdir. Melikleri huzuruna kabul eden Sultan Alaeddin Keykubad, el-Melikü'l Eşref'i kendi tahtının yanına yaptırdığı özel bir kürsüye oturtmuştur. Daha sonra bayram namazı kılınmış, sadakalar dağıtılmış ve Sultan Alaeddin Keykubad'ın cömert sofrasında yemekler yenilmiştir. İkindi namazı vaktinde Sultan Alaeddin Keykubad, el-Melikü'l Eşref ve kardeşlerine hil'at ve atlar göndererek onları düzenlediği bezme çağırmıştır. Gece yarısına kadar şarap içmekle, çeng ve barbut sesleri dinlemekle meşgul olmuşlar ve Şam melikleri uykuları gelip otağlarına çekilince Sultan Alaeddin Keykubad da dinlenmeye çekilmiştir (İbn Bibi, 2023, s. 401). Daha sonra Erzurum'a hareket etmişler ve vardıkları vakit şehirde bulunanlar şehrin kapısını Sultan Alaeddin Keykubad'a açmayıp savunmaya geçmişlerdir. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Keykubad adamlarından birini, Rükneddin Cihanşah'ın yanındakilerden birini yanına alarak şehre gitmekle görevlendirmiştir

(İbn Bibi, 2023, s. 402). Şehre gidip Rükneddin Cihanşah'ın ağzıyla konuşarak halkı ikna etmelerini aksi halde gazaba uğrayacaklarını bildirmelerini emretmiştir. Erzurum halkının ileri gelenleri ve emirler, Rükneddin Cihanşah ve kardeşlerinin affedilmesi, eskide kalan hiçbir olaydan dolayı cezalandırılmamak şartıyla Sultan Alaeddin Keykubad'a tabi olmayı kabul etmişlerdir. Hatta tüm bunları yazılı bir ahitname haline getirmişlerdir. Candar Hüsameddin ve diğer ileri gelenler, Sultan Alaeddin Keykubad'ın huzuruna gelerek el öpmüşler ve sultanın sancağını şehre götürmüşlerdir (İbn Bibi, 2023, s. 402). Bu hadise ile, 1202 yılında Süleyman Şah tarafından fethedilip ardından kardeşi Tuğrul Şah'a devredilen ve son olarak onun oğlu Rükneddin Cihanşah'ın himayesinde bulunan Erzurum şehri bir daha ayrılmamak üzere Türkiye Selçukluları himayesine girmiştir (Turan, 2017a, s. 374).

Ertesi gün olunca Sultan Alaeddin Keykubad, beraberinde el-Melikü'l Eşref ve kardeşleriyle birlikte Rükneddin Cihanşah'ın otağına gitmişlerdir. Sultan Alaeddin Keykubad sofanın kenarına oturmuş ancak el-Melikü'l Eşref ve kardeşleri ayakta beklemişlerdir. Ancak Sultan Alaeddin Keykubad onu yanına oturtmuştur. Sonrasında el-Melikü'l Eşref, Rükneddin Cihanşah için Sultan Alaeddin Keykubad'dan aman dilemiş ve kardeşleri de ona uymuşlardır. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Keykubad Rükneddin Cihanşah'ı affettiğini göstermek için ona bir aman yüzüğü vermiş ve beraberinde hil'atla birlikte hediyeler yollamıştır (İbn Bibi, 2023, s. 403).

Yassıçemen'de Harezm ordusu mağlup edildikten sonra el-Melikü'l-Eşref harap halde olan Ahlat'a gitmiş ve şehri yeniden imar ettirmiştir. Alaeddin Keykubad da ona asker ve maddi destek sağlamıştır. Alaeddin Keykubad Yassıçemen sonrası kendi topraklarına geri dönmüştür. Celaleddin Harezmşah ise Azerbaycan'a dönüp Hoy şehrine sığınmıştır. Celaleddin Harezmşah, esiri olan el-Melikü'l Eşref'in kardeşi Takiyyüddin'i Bağdat halifesine zincirler içinde bir hediye olarak yollamıştır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 529). Bağdat halifesi ise Takiyyüddin'i serbest bırakmış ve ağabeyine yollamıştır. Bunun üzerine El-Melikü'l-Eşref Celaleddin Harezmşah'a bir elçi yollamış ve şunları bildirmiştir:

> "Sen geldin ve memleketimizi harab ettin. Öldürüyor ve yağma ediyorsun. Yoksa bizim sana karşı hiçbir kabahatimiz yoktur. Şayet sizin memleketinizin bir parçasını tahrip eden Hacib Ali yüzünden intikam almak istiyorsan bil ki bu adam muharebede maktul düştü ve yaptıklarının cezasını buldu. Sizden talebimiz nahak yere

almış olduğun memleketimizi bırakıp giderek bizimle sulh yapmandır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 529)."

Celaleddin Harezmşah, Yassıçemen'de aldığı mağlubiyet sonrası Azerbaycan'a gittiğinde Hoy şehrine yerleşmiştir. Burada bulunduğu vakitte Sultan Alaeddin Keykubad ve el-Melikü'l Eşref'le aralarında sulh sağlanabilmesi için elçiler sürekli gidip gelmişlerdir (Güneş, 2024, s. 129). Bu elçilik ilişkilerinin sonucunda herkesin o an elinde bulunan topraklarla yetineceğine, birbirlerinin topraklarına saldırmayacaklarına dair bir anlaşmaya varılmıştır böylece düşmanlık suları durulmuş, sulh ortamı oluşmuştur (İbn Vâsıl, 2026, s. 469; İbnü'l-Esir, 1987, s. 455).

El-Melikü'l Eşref, Yassıçemen Savaşı sonrası Celaleddin Harezmşah'a yetişmek için Acem tarafına hareket etmeyi düşünmüştür ancak kararsız kalmış ve vazgeçmiştir. Daha sonra Cütur Han adında Harezmli bir esiri yanına getirtmiş ve onu bağışlayarak Celaleddin Harezmşah'a elçi olarak yollamıştır. El-Melikü'l Eşref tayin ettiği bu elçiye Celaleddin Harezmşah'a iletmesi için şunları söylemiştir: "Celaleddin'e git ve ona sizden yanımızda bulunan esirlere karşı ihsanlarımızı ona bildir. Size tanınan maaş, nafaka ve saygı onun yanında bizden olan kimselere aynı şekilde davranması içindir (İbn Nazif, 2026, s. 236)." Cütur Han, Celaleddin Harezmşah'a ulaşmış ve onunla görüştükten sonra geri dönerek, Celaleddin Harezmşah'ın söylediklerini el-Melikü'l Eşref'e iletmiştir. Cütur Han, Celaleddin Harezmşah'ın, el-Melikü'l Eşref'ten bir elçi istediğini söyleyince el-Melikü'l Eşref şu cevabı vermiştir: "Bizim yanımızda senin gibi bir kimse yoktur. Sen bizim vekilimizsin ve ne söylersen onu dinleyeceğiz (İbn Nazif, 2026, s. 236)." Cütur Han, Celaleddin Harezmşah'ın yanına geri dönmüş ve olanları anlatmıştır. Celaleddin Harezmşah ise, el-Melikü'l Eşref'e iletmesi için Cütur Han'a şunları söylemiştir:

"Ey Hond! Başlangıçta ben sana kötülük etmedim. Şüphesiz ki Kâdıyü'l-Memâlik-Mücir'i sana gönderdim. Ancak o elçiliği beceremedi. Aramıza fesat soktu. Her şeye rağmen size talepte bulundum. Ama buna icabet etmediniz. Hacib memleketime girdi ve burasını tahrip etti. Haremimi aldı. Sizin de bildiğiniz şeyleri gerçekleştirdi. Barış istedim ama bunu yapmadı. Ondan sonra yerine Aybeg tayin edildi. Ona da sulh talep edildi. Fakat kabul etmedi. Akabinde ise Allah'ın takdir ettiği kazası

gerçekleşti. Şimdi ise benim yanımda melikler senin yanında ise memlûkler[16] vardır. Eğer gerçeği seçtiyseniz o halde bismillah... (İbn Nazîf, 2026, s. 236)."

Bu sözleri işiten el-Melikü'l Eşref, cevap olarak Cütur Han'a şunları söylemiş ve tekrar Celaleddin Harezmşah'a göndermiştir:

"Ey Hond! Sen ki sultan oğlu sultansın. Ben sana kötülük yapmak istemedim. Ancak sen memleketimizde yaptığın yıkım, yağma ve katliamda aşırı davrandın. Senin ülkene kast eden kişi iddia ettiğin gibidir. Bizde onun yaptıklarına karşılık cezasını verdik. Peki sen neden kötü davranmayı ve kan dökmeyi bırakmadın? Memleketimiz harap olmuştur. Şimdi hangi şey üzerine sulh yapacağız. Eğer ki bunu istiyorsan bizim harap olanı mamur kılmamız için sana ya da babana ait olmayan bu memleketten çık. Üstelik biz sana zarar vermeyi istemedik. Çünkü arkandaki düşmanların çoktur ve erkek evladın yoktur. Bu da bizim sana acıyıp bağışlamamızı icap ettiriyor. "Senin yanında melikler bizim yanımızda ise memlûkler vardır." Sözüne gelince bil ki senin yanındakiler de memlûktür. Kardeşim Mucireddin'in öldüğünü varsayıyorum. Fakat yine de benim birçok kardeşim vardır. Onların erkek evlatları mevcuttur. Sadece hanemiz içinden yaklaşık 2 bin süvari çıkar benim arkamda bana kefil olacak, işlerimi üstlenecek ve beni koruyacak kimseler vardır. Senin ise hiç kimsen yoktur (İbn Nazîf, 2026, s. 236-237)."

Celaleddin Harezmşah ve el-Melikü'l Eşref arasındaki bu mektuplaşmaya bakıldığında, bunun geçmişin bir hesaplaşması olduğu söylenebilir. Zira Celaleddin Harezmşah, el-Melikü'l Eşref'in neden kendisiyle savaştığını sorgulamış el-Melikü'l Eşref ise tüm bunlara sebep olanın aslında kendisi olduğunu ona anlatmak istemiştir.

4.2.4. Celaleddin Harezmşah'ın Ölümü ve Sonrasında Anadolu

Celaleddin Harezmşah Ahlat'ı kuşattığı zaman Erzen Emiri Hüsameddin'i esir almıştır. Ancak daha sonra serbest bırakmış, Erzen'e saldırmayacağına dair söz vermiş ve ona kendisine saldırmayacağına dair yemin ettirmiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 455). Erzen Emiri Hüsameddin, El-Melikü'l-Eşref ile dosttur. Bu dostluğa rağmen Yassıçemen'de Celaleddin Harezmşah'a karşı savaşmamıştır. Celaleddin Harezmşah

[16] "Memlûk" kelimesi burada bir devlet adı olarak değil, Arapça kökenli "sahibine itaat eden köle" anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Memlûkler Devleti, kaynaklarda "Kölemen Devleti" veya "ed-Devletü't-Türkiyye" olarak da anılır. Bu adlandırmaların temelinde, Memlûk sultanlarından Baybars'ın Kıpçak Türkü bir köle olarak bölgeye gelip zamanla yükselerek devletin kurucu unsurlarından biri haline gelmesi yatmaktadır (https://islamansiklopedisi.org.tr/memluk Erişim Tarihi: 07.05.2026).

aldığı mağlubiyetten sonra Hoy'a çekilince Meyyafarikin ve Hani sahibi El-Melikü'l Eşref'in kardeşi olan Şehabeddin Gazi Erzen'i kuşatmış ve şehri ele geçirmiştir. Erzen Emiri Hüsameddin'i ise Diyarbakır'ın Hani ilçesine göndermiş ve bu ilçeyi ona vermiştir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 456).

Celaleddin Harezmşah Azerbaycan'dayken dönemin en önemli ve alınması en zor kalelerinden biri olan Revandiz kalesini kuşatmıştır. Bu kuşatma o kadar uzun sürmüştür ki en sonunda kale halkı daha fazla direnememiş ve teslim olmuştur. Bunun üzerine sultan güvendiği emirlerinden birini kaleyi teslim almakla görevlendirmiş ve kale halkına dağıtması için ganimetler vermiştir. Bu emir kaleyi teslim almış ancak ganimetlerin tamamını dağıtmamış kendisine saklamıştır. Bu durumu fark eden kale halkı Sunaç Kaşyalu'ya[17] mektup yollayarak gelip kaleyi kuşatırsa direnmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu fırsatı kaçırmayan Sunaç Kaşyalu derhal Revandiz'e gelmiş ve kaleyi teslim almıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 457).

Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen'de yaşadığı yenilginin ardından İsmailiyye tarikatı onun bu yenilgisin Moğollara haber vermiştir. Böylece Moğolların ağır bir yenilgiyi yaşamış olan Celaleddin'in üzerine gelerek onu yok edeceklerini düşünmüşlerdir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 458; Gürbüz, 2012, s. 36).

Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen'de kaybedip ordusunun dağılmasını fırsat bilen Moğollar, Maveraünnehir'den çıkarak Azerbaycan'a akın ederek Celaleddin Harezmşah'ın peşine düşmüşlerdir. Maveraünnehir beldeleri, tıpkı Semerkand ve Buhara gibi Moğollar tarafından harap edilmiştir. Ancak buralar ve Harezm şehri eskisine yakın şekilde imar edilmiştir. Horasan tarafları ıssız ve harap kaldığı için hiçbir Müslüman halk buraya yerleşmek istememiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 470). 1230-1231 yıllarında, Alamut ve Girdkuh kalelerinin sahibi İsmailiyye mezhebi lideri Moğollara haber yollamış ve Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen mağlubiyetinde zayıfladığını söyleyerek Moğolları kışkırtmıştır (İbn Vâsıl, 2026, s. 471). Moğollar bunun üzerine Rey ve Hamedan'a yağmalamışlar ancak Isfahan'a girememişlerdir. Isfahan'ı Celaleddin Harezmşah'ın ölümünden sonra halk arasında çıkan anlaşmazlığı fırsat bilerek ele geçireceklerdir. Yağmalara devam eden Moğollar, Azerbaycan'ın içine kadar ilerlemişlerdir. Celaleddin Harezmşah ise

[17] *Sunaç Kaşyalu (?)* isimli şahıs "Şemseddin" lakaplı, Kaşyalu kabilesinden bir Türkmen Emiridir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 456).

Moğollara karşı koyabilecek bir gücü olmadığı için Azerbaycan'dan ayrılmıştır. Moğollar Azerbaycan'ın en büyük şehirlerinden biri olan Meraga'yı kuşatmışlar ve halkın direnmesine rağmen hepsini kılıçtan geçirip şehri yağmalamışlardır. Devamında Meraga şehrine kendilerine bağlı bir vali atamışlardır (İbn Vâsıl, 2026, s. 472).

Moğol ordusunun Serab'a ulaştığını öğrenen Celaleddin Harezmşah, Miskin'e hareket etmiştir. Burada gördüğü alaycı muamele karşısında gücünü ve otoritesini kaybettiğini anlayan Celaleddin Harezmşah, olaylar karşısında doğru kararlar almakta zorlanıyordu. Ertesi gün Miskin'den Mugan'a hareket eden Celaleddin Harezmşah, Moğol ordusunun yaklaştığını haber alınca burayı da terk ederek Kaban dağlarına çıkmıştır. Mugan şehrine gelen Moğollar, Celaleddin Harezmşah'ı bulamayınca hemen peşine düşmüşlerdir (Cüveyni, 2022, s. 379).

Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat muhasarası ve ardından Yassıçemen Savaşı ile uğraştığı sıralarda, Celaleddin'i yok etmek ve Anadolu'yu işgal etmek isteyen Moğollar Irak-ı Acem'e gelmişlerdir. Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen mağlubiyeti sonrasında Tebriz'e döndüğü haberini alan Moğollar sultanı takip etmeye başlamışlardır. Celaleddin Harezmşah Moğolların süratle Tebriz'e varmalarına bir hayli şaşırmıştır. Beraberindeki haremini Tebriz'de bırakan Celaleddin Harezmşah, henüz iktalarında dağınık halde bulunan ordularını toplamak amacıyla Mugan'a hareket etmiştir. Mugan'a vardığında askerlerini toplayamadan Moğol saldırılarına maruz kalan Celaleddin Harezmşah Şirkebut kalesi civarındayken Moğol baskınına uğramış ve zor kurtulmuştur. Ardından 1231 yılında Mahan'a giden Sultan kışı burada geçirmiştir. Moğolların takibe devam ediyor olmaları üzerine Arran'a geçmiş ve burada askerlerini toplamaya çalışmıştır (Geyikoğlu, 2002, s. 1457). Celaleddin Harezmşah, kendisini takip eden Moğol komutanı Curmagun Noyan'ın yaklaşık 40 bin kişilik bir kuvvete sahip olduğunu öğrenince Halifeliğe, Eyyûbî meliklerine ve Selçuklulara yardım talep ettiği mektuplar yollamıştır. Çünkü ordusunu toplayamamış, güçsüz ve yalnız kalmıştır. Ancak Sultanın yardım istekleri cevapsız kalmış çünkü hiçbir güvenirliği kalmamıştır (Geyikoğlu, 2002, 1457; Oktay, 2024, s. 220).

Moğollar bu haberi alır almaz Celaleddin'in peşine düşmesi için bir ordu çıkarmışlardır. Bu ordu Rey ve Hemedan'ı kuşatıp yağmalamış ardından

Azerbaycan'a hareket etmiştir. Celaleddin Harezmşah'ın onlara karşı savaşacak gücü kalmamıştır. Ayrıca vezirlerinden bir tanesi de dağılmış halde bulunan ordunun kendisine tabi olan kısmını peşine takarak Celaleddin Harezmşah'ın komutasından ayrılmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 459).

Celaleddin Harezmşah Moğolların kendisinin üzerine geldiğini ve onların gücü karşısında çaresinin kalmadığını nihayet fark etmiş ve Azerbaycan'dan ayrılmıştır. Ahlat'a doğru hareket eden sultan buraya vardığında el-Melikü'l Eşref'in Ahlat naibine şu mesajı yollamıştır: "Biz sizinle ne savaşmaya ne de size eziyet etmeye geldik. Biz maalesef şu şehirlerimize giren, bize doğru gelmekte olan büyük düşmandan korkumuzdan dolayı buralara gelmiş bulunuyoruz (İbnü'l-Esir, 1987, s. 461)." Celaleddin Harezmşah'ın gayesi önce Diyarbakır bölgesine oradan da Bağdat'a geçip Halife el-Mustansır-Billah ile temas kurmak ve tüm İslam alemini Moğollar karşısında birleştirmektir. Ancak Ahlat'ta iken Moğolların izini takip ettiğini ve ona çok yaklaştığı haberini almıştır. Bunun üzerine Diyarbakır bölgesine doğru hareket etmiş ancak gece ani bir baskın yiyebileceği endişesiyle Elizek[18], bazı riskli bölgelerde önlemler almıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 461; İbn Vâsıl, 2026, s. 473).

Celaleddin Harezmşah 1230 yılının sonlarını Urmiye'de ve Uşnu'da geçirmiştir. Bu esnada Gilan kalesini ve orada bulunan haremini koruması için görevlendirdiği veziri Şemseddin Yulduzcu'nun, haremine ve hazinesine dokunduğunu işiten Celaleddin Harezmşah derhal kaleye hareket etmiştir. Sultan'ın kaleye vardığını gören vezir Şemseddin Yulduzcu, hakkındaki suçlamanın korkusundan dolayı Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna çıkamamış, anlaşma isteğinde bulunmuştur (Cüveyni, 2022, s. 379). Bunun üzerine Celaleddin Harezmşah, Şemseddin Yulduzcu'yu huzuruna getirmeye ikna etmesi için Buku Han'ı görevlendirmiştir. Buku Han Yulduzcu'nun yanına gidince, Yulduzcu'nun tüm adamları onu terk etmiştir. Buku Han, Şemseddin Yulduzcu'yu Celaleddin Harezmşah'ın huzuruna getirmiştir. Celaleddin Harezmşah huzuruna gelen Şemseddin Yulduzcu'ya şu sözleri söylemiştir: "Seni yerin dibinden alıp göğün tavanına yükselttim. Benim bütün bu iyiliklerime karşılık bana bunu reva gördün (Cüveyni, 2022, s. 379)." Ardından Yulduzcu zindana atılmış ve malları yağmalanmıştır. Bir müddet zindanda yaşayan Şemseddin Yulduzcu burada hayatını kaybetmiştir. Şemseddin Yulduzcu'nun

[18] Elizek'in kim olduğu bilinmemektedir. İbnü'l esir bu ismi eserinde *"Elizek(?)"* şeklinde kaydetmiş ancak hiçbir açıklamada bulunmamıştır.

aslında masum olduğunu sonradan öğrenen Celaleddin Harezmşah, ömrü boyunca vicdan azabı yaşamıştır (Cüveyni, 2022, s. 379).

Celaleddin Harezmşah Gilan kalesinden ayrılmış ve Diyarbakır'a hareket etmiştir. Curmagun Noyan, zayıf düşmüş, gücünü kaybetmiş bir sultanı yakalamak için bu kadar zahmeti gerekli görmemiş, Celaleddin Harezmşah'ın gidebileceği muhtemel yerleri tuzaklayarak onu yakalamaya karar vermiştir. Curmagun Noyan bu iş için Türklerden oluşan bir birliği görevlendirmiştir (Cüveyni, 2022, s. 380). Bu esnada Celaleddin Harzemşah, Moğollar hakkında bilgi alması için Buku Han komutasında küçük bir birlik görevlendirmiştir. Azerbaycan'a varan Buku Han, Moğolların buraya hiç gelmediğini öğrenince aceleyle Celaleddin Harezmşah'a varıp Moğolların çok uzakta olduğunu söylemiştir. Bu yanlış müjde sonucunda Celaleddin Harezmşah sevinmiş ve bir bezm düzenletmiştir. Bu eğlence esnasında Celaleddin Harezmşah, vezirler, askerler sarhoşlukla olası tehlikeleri unutup savunmalarını ihlal etmişlerdir.

> "Erkelerin yanına kadınların yanını, aygırların ince beline kadınların ince belini tercih ettiler. Sürahinin içinde kaynayan kanı şarap sanıp, çengin tellerinden çıkan ağlama ve inleme seslerini bam ve pes bildiler. Daha önce atın eyerini taht, keçeyi yatak, zırhı elbise, miğferi taç yapmış olan padişah, savaş ve er meydanlarına eğlence ve işret meclislerini tercih etmiş, feleğin açtığı yaralardan kendine merhem yapmış, dostlarla içtiği şarap ona düşmanlarının açtığı yaraları unutturmuş, sazın sesini er meydanın sesine değişmiş, al atın yerine şarabı almıştı (Cüveyni, 2022, s. 380-381)."

Cüveyni'nin bu sözleri Celaleddin Harezmşah'ın nasıl bir buhran içerisinde olduğunu çok iyi özetlemiştir. Moğol Hanı Ögeday, Celaleddin Harezmşah'ı yakalama görevini başta Curmagun Noyan'a vermiş olsa da sonradan bu görevi Taymas'a vermiştir (Akkuş, 2011, s. 19). Taymas ordusu ile birlikte, Celaleddin Harezmşah ve beraberindekilerin düzenledikleri bezm ile sarhoş olup tüm tehlikeleri unuttukları bir gecede onları bulmuştur. Moğolların geldiklerini gören Orhan adında bir asker hemen Celaleddin Harezmşah'a haber vermek için koşmuş ve derin bir uykuda olan sultanı başına su dökerek güç bela uyandırmıştır (Cüveyni, 2022, s. 381). Sarhoşluk uykusundan uyanan Celaleddin Harezmşah az sayıda askerle beraber kaçmayı başarmıştır. Yola çıkmadan önce Orhan'ı düşmana karşı koyması için orada bırakmış, Orhan bir müddet savaştıktan sonra Moğollar onu sultan sandıkları için kaçmaya başlamıştır. Moğollar kaçan kişileri yakalayamayacaklarını anladıkları için

sultanın kamp alanına geri dönmüşler ve orada bulunan herkesi katletmişlerdir (Cüveyni, 2022, s. 382).

Celaleddin Harezmşah'ın ölümü hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayet odur ki Celaleddin Harezmşah Moğollardan kaçıp Diyarbakır'a gelmiş ve geceyi dağlarda geçirirken bir grup eşkıya tarafından eşyaları gasp edilmek için hançerlenerek öldürülmüştür. Bu eşkıyalar sultanın eşyaları ile şehre inince sultanı tanıyanlar durumu Diyarbakır yöneticisine haber vermiş ve eşkıyalar yakalanıp idam edilmiştir. Sonrasında orada buldukları katledilmiş bir adamı getirip Celaleddin Harezmşah için yaptırılan türbeye defnetmişlerdir. Bir başka rivayet ise Celaleddin Harezmşah, kıyafetlerini bir askere giydirip kendisi farklı bir elbise kaçıp uzun yıllar yaşamış ve sonrasında eceliyle ölmüştür. Celaleddin Harezmşah'ın ölümünden yıllar sonra onun bir yerlerde görüldüğü dedikoduları çoğalmıştır. Irak veziri Şerefeddin Ali Tefrişî, bu dedikoduları araştırsa da bir sonuç çıkmamış ancak dedikodular giderek artmıştır. 1254/1255 yıllarında Ceyhun nehrini geçen bir gemide bulunan tüccarlardan bir tanesi "Ben Sultan Celaleddin'im" demiş ve yakalanıp sorgulanmıştır. Ancak adam bu sözünde ısrar edince idam edilmiştir (Cüveyni, 2022, s. 383-384). Spuler'in aktardığı bir rivayette ise Celaleddin Harezmşah Şirkebut'ta Moğollar'a karşı yenilmiş ve Gence'ye kaçıp burayı zapt etmiştir. Fakat Moğollar peşinden geldiği için Diyarbakır dağlarına kaçmak zorunda kalmış ve 1231 yılında bu dağlarda bir kürt tarafından hançerlenmiştir. Ölümü sonrasında birçok "yalancı Celaleddin" çıkmış ancak hepsi Amu-Derya Nehri kıyısında asılmışlardır (Spuler, 2011, s. 42). Abu'l Farac ise şu rivayeti aktarmaktadır: 1231 yılında Moğollar Celaleddin Harezmşah'ı takip etmişler ve Celaleddin Suriye'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak Moğollar Diyarbakır ovasında sultana yetişmiş ve beraberindeki ordusunu yok etmişlerdir. Celaleddin Harezmşah sağ kurtulmayı başarmış ve Sufnaya dağlarına kaçmıştır. Buradaki Kürtler sultanı tanımamış ve öldürmüşlerdir (Barutçu, 2024, s. 403). Bazılarına göre ise sultanı değil, onun esvapçısı öldürülmüştür. Sultan ise esvapçısının eşyalarını giyerek kurtulmuş ve bir süre daha yaşamıştır (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 529). Faruk Sümer'in tespiti ise ordusu dağılmış olan Celaleddin Harezmşah'ın sığındığı Diyarbakır dağlarında baskına uğrayıp buradan Meyyafarikin dağlarına geçtiği ve burada 1231 yılında Kürt bir eşkıya tarafından katledildiği şeklindedir (Sümer, 2024, s. 2; Mazlumi, 2018, s. 39).

Ahmet Eflâkî, Celaleddin Harezmşah'ın ölümü ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

> "Celaleddin Harizmşah'ın Moğol askeri önünden kaçıp Ahlat şehrini muhasara ettiği, kendisi için bir taht istediği, büyük bir arzu ve hırsla Rum ülkesini gözüne kestirdiği haberi geldi. Tam o sırada Sultan Alaaddin Keykubad, Şam sultanı Melik-ül-Eşrefle birlikte Erzincan'ın yukarısında bulunan Yassı-Çimen mevkiinde Harizm askerini yendi. Harizmşah Harput tarafına kaçtı ve Kürt yiğitleri elinde öldürüldü. "Zalim öldürüldü dünya halkı hayata kavuştu, Her biri yeniden Tanrı'nın kulu oldu. Kazdığı kuyuya kendisi düştü, çünkü yaptığı zulüm başına gelecekti." Bu olay 620 H. (1223 M.) de vuku bulmuştu (Eflâkî, 1973, s. 119)."

Ahmet Eflâkî'nin anlatılarında dikkat çeken ilk nokta Yassıçemen Savaşı ve Celaleddin Harezmşah'ın ölüm tarihinin 1223 olarak kaydedilmesidir. Bu bilgi hiçbir kaynakla örtüşmemekte, diğer tüm kaynaklar Yassıçemen Savaşı tarihinin 1230 yılı olduğunda hemfikirlerdir. Celaleddin Harezmşah'ın ölümü hususundaki anlatı ise diğer birçok kaynakla örtüşmektedir. Zaman ve mekân değişse de çoğu aktarıma göre Celaleddin Harezmşah bir Kürt eşkıya tarafından öldürülmüştür. Ahmet Eflâkî'nin Celaleddin Harezmşah'ı zalim olarak nitelendirmesinin sebebi onun başta Ahlat olmak üzere birçok beldede yaptığı tahribatlardır.

Abu'l Farac Celaleddin Harezmşah'ın ölümünden yıllar sonra şöyle bir hadisenin meydana geldiğini aktarmaktadır: 1249 yıllarında Ceyhun Nehri'ni geçmekte olan iki tüccar perişan halde bir adama rastlamışlardır. Bu zavallı adam kayıkçıya şunları söylemiştir "Ben Sultan Celaleddin Harezmşah'ım. Gerçi kürtlerin beni Diyarbakır dağlarında öldürdükleri söyleniyor, fakat öldürülen ben değildim. Belki esvapçıbaşımdı. Senelerden beri bu kıyafetlerle dolaşıyor ve yaşıyorum (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 559)." Bunun üzerine kayıkçı ve diğer insanlar korkmuşlar ve onu civarda bulunan bir Moğol birliğine teslim etmişlerdir. Moğollar bu adama işkenceler yapmışlar fakat adamın ölürken bile son sözü şu olmuştur: "Ben oyum, yani Celaleddin'im (Gregory Abu'l Farac, 1950, s. 559)."

İbn Vâsıl'ın aktardığı, kendisine anlatılan bir rivayete göre Celaleddin Harezmşah'ın, Moğolların kendisine baskın yaptığı bu sırada yanında çok sevdiği bir cariyesi vardır. Celaleddin Harezmşah bu cariyeyi bir ata bindirmiş ve yanına askerlerinden birini vererek onu güvenli bir yere götürmesini emretmiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 473).

Celaleddin Harezmşah'ın ölümü tektik edilince onunla ilgili yayılan haberler kesilmiştir. Şayet halk, onun daha önceden olduğu gibi Hindistan tarafına geçtiğini ve bir anda çıkıp geleceğini ümit etmişlerdir. Celaleddin Harezmşah'ın, askeriyle birlikte Moğol baskınından kaçırttığı cariyesi ise bu asker tarafından Bağdat'a götürülüp Halife el-Mustansır-Billah'a hediye etmiştir. Bu cariye, halifenin en sevdiği cariyesi olmuştur (İbn Vâsıl, 2026, s. 474).

İbn Vâsıl, Celaleddin Harezmşah için onun yaptığı zulümler ve döktüğü kanlara rağmen büyük bir kimse olduğunu; cesareti, savaşçılığı ve yiğitliği konusunda şüphe olmadığını söylemektedir. Ayrıca Celaleddin Harezmşah'ı Moğollar ile aralarında set olarak görmekte ve onun ölümüyle birlikte Moğolların Irak, Rum illeri, Şam ve Anadolu'ya girdiklerini aktarmaktadır (İbn Vâsıl, 2026, s. 474).

Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen'deki mağlubiyeti sonrasında Moğollar peşine düşmüşler ve Celaleddin Harezmşah son olarak Diyarbakır'a gelmiştir. Buraya vardığında Diyarbakır emirine şunları söylemiştir: "Sana ne bir yardım ne de ikâmât yüklüyoruz. Yalnızca Tatarlar bizi takip eder ve ihtiyaç duyarsak Diyarbakır arkamızda olsun (İbn Nazîf, 2026, s. 244)." Bu sözlerin üzerine Diyarbakır emiri de "Benim için şereftir (İbn Nazîf, 2026, s. 244)." şeklinde karşılık vermiştir. Ancak Moğollar bir gece ani bir baskınla Celaleddin Harezmşah'a saldırmışlar ve onun yanında bulunan Diyarbakır emiri de Harezmşah ordusu da ne yapacaklarını bilemeden kaçmışlardır. Celaleddin Harezmşah'ın ne yaptığını, nereye gittiğini kimse görmemiş ve bazıları orada öldüğünü düşünürken bazıları da hayatta olduğunu iddia etmişlerdir (İbn Nazîf, 2026, s. 244-245).

Celaleddin Harezmşah'ın Diyarbakır'ın yakınlarında konakladığı bir gece Moğollar ani bir baskın yapmışlar ve sultanın az sayıda kalmış olan askerlerini bozguna uğratmışlardır. Sultan da ne yapacağını şaşırmış ve dosdoğru oradan ayrılmaya çalışmıştır. Sultanın hayatta kalan askerleri dört bir yana dağılmışlar, bir kısmı Harran'a doğru hareket etmişlerdir. Harran emiri ise onlara saldırmış ve yağmalamıştır. Bir kısmı ise Musul, Sincar, Nusaybin ve Erbil gibi şehirlere doğru kaçmışlar fakat buralarda hiç hoş karşılanmamışlardır. Gittikleri her yerde canice davranışları ve özellikle Ahlat Muhasarası zamanında yaptıkları zulümler hiçbir hükümdar ve halk tarafından unutulmamıştır. Bu sebeple hiçbir yerde barınamamışlar, yağmalanmış veyahut öldürülmüşlerdir (İbnü'l-Esir, 1987, s. 461).

Celaleddin Harezmşah Moğol baskını sonrası kaçmayı başarabilmiş ve az sayıda kalan askeriyle Meyyafarikin'e yönelmiştir. Celaleddin Harezmşah'ın amacı, Meyyafarikin'in sahibi Şihabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil'e ulaşarak askerlerini toplayana kadar buraya yahut onun kalelerinden birine sığınmaktır. Ancak bir süre sonra yanındaki askerleri kendisini terk etmiştir. Celaleddin Harezmşah tüm olanlardan sonra tek başına Meyyafarikin köylerinden birine sığınmıştır. Burada olduğu bilgisini Şihabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil'e ulaştırması için köy halkından birini yollamıştır. Bu köyde, ailesi Celaleddin Harezmşah'ın askerleri tarafında katledilmiş bir adam vardı ve bu adam Celaleddin Harezmşah'a hamle yaparak onu öldürmüştür (İbn Vâsıl, 2026, s. 473). Bunu öğrenen Şihabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil duruma üzülmüş ve olayı araştırması için köye birkaç asker yollamıştır. Bu askerler Celaleddin Harezmşah'tan geriye kalan elbise ve teçhizatı Şihabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil'e götürmüşler ve onun yanında olan, Celaleddin Harezmşah'ı tanıyan kişiler eşyaları tektik etmiştir. Bu hadiseler 1231 yılında gerçekleşmiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 474). İbn Vâsıl, Şihabeddin Gazi b. el-Melik el-Adil Celaleddin Harezmşah sağ iken ona ulaşabilmiş olsaydı onu destekleyeceğini ve her şeyin çok farklı olabileceğini belirtmiştir. Ancak Allah'ın takdirine karşı konulamayacağını, bu olanların Tüm İslam aleminin kaderi olduğunu söylemiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 474).

Anonim Selçûknâme'de geçen bir bilgiye göre ise Celaleddin Harezmşah'ın Diyarbakır'ın köylerinden birinde öldürüldüğü haberini alan Sultan Alaeddin Keykubad, Melik Gazi'yi bu köye göndererek herkesi katletmesini ve ardından köyü ateşe vermesini emretmiştir (Anonim Selçûknâme, 2026, 85).

Celaleddin Harezmşah'ın ölümünden sonra Moğollar Azerbaycan, Kirman, Erran, Irak-ı Acem ve daha nice yerleri işgal etmişlerdir. Daha önce alamamış oldukları Isfahan önlerine gelen Moğollar, şehirde çıkan karışıklıkları fırsat bilerek burayı da işgal etmişlerdir (İbn Vâsıl, 2026, s. 475). Aynı yıl içerisinde yani 1231 senesinde Celaleddin Harezmşah'tan geri kalan yaklaşık 12 bin kişilik bir ordu, bir araya gelerek Selçuklulara sığınmışlardır. Sultan Alaeddin Keykubad, Harezmli bu askerleri ordusunda istihdam etmiştir (İbn Vâsıl, 2026, s. 475).

Celaleddin'in vefatı sonrasında Harezmşahlar, Moğol imparatorluğuna tabi olmuşlardır. Curmağun Noyan karargahını Mugan Ovası'na kurmuştur. Moğolların

bu coğrafyaya yerleşmeleri üzerine burada yaşayan Türkmenler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. (Sümer, 2024, s. 2).

Sultan Alaeddin Keykubad ülkesini Moğollara karşı savunmak maksadıyla ordusunu genişletmiş, şehirlerini surlarla çevreletmiş olsa da 1235 yılında Ögeday Han'ın ona tabi olması teklifini kabul etmiştir. Bunun sebebi Alaeddin Keykubad'ın olası bir Moğol tehlikesi ile baş edebileceğine inanmaması ile ilgilidir. (Sümer, 2024, s. 5). Sultan Alaeddin Keykubad'ın Yassıçemen Savaşı sonrasında derin bir kaygı beslediğini yabancı kaynaklar yazmışlardır. Ayrıca Harezmşahlar'ın yıkılışı sonrası Moğol tehlikesi kapıdayken, Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşah karşısında yaptığı gibi Eyyûbîlerle ittifak kurmak yerine onlarla ilişkilerini harp eşiğine getirmiş olması da üzerinde durulması gereken bir başka siyasi hamledir (Sümer, 2024, s. 6).

Moğollar bu yağma ve bozgunlarına Tanza şehrinde devam etmişlerdir. Ardından bu bölgede bulunan el-Kureyşiyye Vadisi'ne girmişlerdir. Fakat bu vadide yaşayan halk Moğollar karşısında direnmişler ve onları vadinin derinlerine sokmadan püskürtmeyi başarmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 462). Moğollarda istediklerini alamadan dönmek zorunda kalmışlardır. Moğollar buradan döndükten sonra tüm İslam dünyasını gözlerine kestirmişler ve her tarafı yakıp yıkmaya başlamışlardır. Mardin'e kadar yakıp yıkıp yağmalayan bu güç karşısında durabilecek hiç kimse olmamıştır. Moğollar Mardin'e vardıkları vakit Mardin Emiri Duneysir halkıyla birlikte şehrin iç kalelerinden birine sığınmış ve burada saklanmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 463).

Moğollar Mardin'in ardından Nusaybin'e hareket etmişlerdir. Yine burayı da yağmalamışlar ve yakıp yıkmışlardır. Halkın sağ kalanları şehir kapılarını kapatıp hayatta kalmayı başarabilmişlerdir. Bunun üzerine Moğollar hiç hız kesmeden buradan ayrılıp Sincar'a doğru hareket etmişler ve burayı da yağmalayıp yakıp yıkmışlardır. Ardından Habur, Haraban ve Musul şehirleri de Moğolların gazabına uğramışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 463).

Moğollar Musul ve Nusaybin arasında bulunan el-Mu'nise adlı bir köye varmışlar ve burada kendilerini korumak için kervansaraya kapanan köy halkının tamamını katletmişlerdir. İbnü'l-Esir bu köyden sağ kurtulan birinin kendisine şunları anlattığını aktarmaktadır:

> "Köyde bir samanlıkta samanların içinde saklandım, beni görmediler, fakat ben onları o samanlığın küçücük penceresinden görmekte idim. Onlar birine saldırıp öldürmek istediklerinde "Allah için! Allah için!" diye bağırıp durduğu halde mutlaka yine öldürüyorlardı. Bu köyün halkını tamamen kılıçtan geçirdikten sonra bütün mallarını alıp götürmüş, kadınları esir almışlardı. Atları üzerinde oynayıp dururken kendi dilleriyle şarkı söylüyorlar, bu arada "Allah için Allah için!" lafını tekrar edip durarak bu kelimelerle alay ediyorlardı (İbnü'l-Esir, 1987, s. 463)."

Moğollar bu zalimliklerine durmaksızın devam etmişler, Fırat Nehri kıyısındaki yerleşim yerleri, Bitlis ve Ahlat çevresindeki kaleler bu zulümlere maruz kalmışlardır. Moğollar bu acımasız saldırılarıyla İslam Dünyasında büyük hasarlara yol açmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 464).

Moğollar ise Erzen, Diyarbakır ve Meyyafarikin'i işgal etmişler ve sonrasında Siirt'e yönelmişlerdir. Şehirde halk onlara karşı savaşmış, Moğollar halka onlara dokunulmayacağı sözünü vermişler ve şehri teslim almışlardır. Ancak sözlerinde durmamışlar ve tüm halkı kılıçtan geçirmişlerdir. Öldürülen kişi sayısı 15 bin olarak tahmin edilmektedir. Moğollar Siirt'in ardından Tanza'ya ilerlemişler ve burada da aynı katliamları yapmışlardır (İbn Vâsıl, 2026, s. 476). Devamında önce Mardin, sonra Nusaybin'e gelen Moğollar tüm bu beldeleri yağmalayıp halkları katletmişlerdir. Nusaybin'den ayrılıp Sincar'a geçen Moğollar, arkalarında taş üstünde taş bırakmadan Habur'a, sonra tekrar Diyarbakır'a, Bitlis'e ve Ahlat'a girmişlerdir. Moğollar daha sonra Erbil'e hareket ederken Muzafferüddin Gökbörü askerleriyle karşılarına çıkmış ve Erbil'e ulaşmalarına engel olmuştur (İbn Vâsıl, 2026, s. 477). Ancak Moğollar Kurhine ve Dakuka'ya gitmiş, buradaki toplulukları katletmişler ve ardından tekrar Azerbaycan'a dönmüşlerdir. Moğolların bu geniş coğrafyalardaki işgal ve katliamları Memlûk Hükümdarı Baybars'ın onları defetmesine kadar sürmüştür (İbn Vâsıl, 2026, s. 478).

Azerbaycan halkı Celaleddin Harezmşah'ın ölümü sonrası yaşanan tüm facialarının sonunda iyice ümitsizliğe kapılmışlardır. Bunun sonucunda itaat etmek için Moğollara haber yollamışlar ve onların buyruğu altına girmişlerdir. Onların istedikleri elbise ve malları karşılamışlar, Moğollar onlara ağır vergiler yüklemişlerdir (İbn Vâsıl, 2026, s. 478-479).

Anadolu'ya göç etmekte kalan Türkmenler, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından düşmana karşı tampon oluşturmaları ve karışıklık çıkarmalarını önlemek

sebebiyle sınır boylarına yerleştirilmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alaeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın ardında kalan dağılmış asker topluluklarını da himayesine almıştır. Dağılmış halde olan Harezmşah ordusu tahmini olarak 5-6 bin atlı kadardır. En büyük beyleri ise Kayır Han, Berke Han, Bilen Toğu Han ve Küçlü Sengün Han'dır. Sultan Alaeddin Keykubad bu Harezmşah beylerine büyük saygı göstermiş ve onlara şehirler tahsis etmiştir. Erzincan Kayır Han'ın, Amasya Berke Han'ın, Niğde Bilen Toğu Han'ın, Karaman da Küçlü Sengün Han'ın komutasına tahsis edilmiştir. (Sümer, 2024, s. 4; Taş, 2021, s. 511). Alaeddin Keykubad'ın Harezmli bu beylere bu kadar itimat göstermesinin sebebi şüphesiz ki onların Moğol karşısındaki muharebe tecrübelerinden faydalanmaktır (Keleş, 2019, s. 135). Çünkü, Türkiye Selçuklu ordusunun merkez kuvveti sayıları fazla olmayan Rum kölelerden oluşmaktadır. (Sümer, 2024, s. 5; Gül, 2006, s. 98). Celaleddin Harezmşah'ın ordusundan arta kalan Kanglı-Kıpçak grupları ise lidersiz kalmışlardır. Bir kısmı ise Trabzon ve İberya bölgesinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Bazıları ise Eyyûbî ve Selçuklu kuvvetlerine dahil olmuşlarıdır (Keleş, 2024, s. 154). Harezmlilerin ise bir kısmı Bingöl, Tunceli civarında kalırken bir kısmı Anadolu'nun ve Suriye'nin iç kısımlarına dağılmışlardır (Yaşa Şahin, 2008, s. 67). Ahlat'ta kalanlar ise Kayır Han'ı lider seçerek onun himayesinde yaşamışlardır (Gültekin Demirmen, 2019, s. 110).

Celaleddin Harezmşah'ın mezarının günümüzde nerede bulunduğu konusu karmaşık bir konudur. Yapılan son çalışmalara göre Celaleddin Harezmşah, Meyyafarikin'in kalesi olan Burcü'l-Melik'e defnedilmiştir. Günümüzde yerel halk, kalede yıkılmış halde bulunan burcun altında kubbe şeklinde bir mezar ve buraya açılan bronz bir kapı gördüklerini iddia etmektedirler (Bozan ve Yaz, 2021, s. 505). Bir diğer rivayete göre ise Celaleddin Harezmşah Diyarbakır dağlarında Kürtler tarafından öldürülünce Tunceli'deki Türk kabileler onun intikamını almışlar ve ardından naaşını Tunceli dağlarının yüksek bir noktasına defnedip türbe yapmışlardır. Celaleddin Harezmşah'ı defnedildiği bu türbe Sultan baba adını almış ve bir ziyaretgah haline gelmiştir (Fırat, 1961, s. 67-68).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Harezmşahlar Devleti, Irak-ı Acem, Maveraünnehir ve Azerbaycan bölgelerini kapsayan sahada var olmuş bir Türk devletidir. Kurucusu, Büyük Selçuklu sarayında hizmet etmiş olan Anuştekin Garcai'nin oğlu olan Kutbeddin Muhammed'dir. Devletin hanedanı Selçuklu ümerasından türediği için Selçuklular ile aynı soydan yani Oğuz Türklerinden oluşmaktadır. Ancak bazı hanedan mensupları Kanglı-Kıpçak Türkleri ile evlilik yapmış oldukları için devletin siyasi ve ordu kanadında Kanglı-Kıpçak Türkleri de varlık göstermiştir. Harezmşahlar Devleti, Sultan Alaeddin Muhammed döneminde en geniş sınırlarına sahip olmuş, bu dönemde Moğollar ile münasebetleri sonucu aldıkları darbeler yüzünden yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Ancak Sultan Alaeddin Muhammed, ölüm döşeğinde iken ani bir karar ile oğlu Celaleddin Harezmşah'ı veliaht tayin etmiştir. Bu ani karar, devletin yıkılmaktan kurtulmasına vesile olmuş ancak yine de bu kurtuluş kısa sürmüştür.

Celaleddin Harezmşah, iyi bir asker olmasına karşın diplomasi ve siyaset ilminden yoksun bir hükümdardır. Nitekim yaşadığı olaylar sebebiyle bir buhran içinde olduğu da söylenebilir. Babası Sultan Alaeddin Muhammed'in ardından tahta geçmesi ve hemen Moğollarla mücadele etmek zorunda kalmış olması onun karar alma mekanizmasını olumsuz etkilemiştir. Sadece at üstünde ve kılıç ile mücadele etmek zorunda kalmış bir hükümdarın diplomasi ve siyaset ilminde kendini geliştirememiş olması elzem bir durumdur. Mevcut dönem ele alındığında Moğollar karşısında hiçbir gücün duramadığı, hatta buna cesaret edemedikleri görülmektedir. Celaleddin Harezmşah ise, Moğollar karşısında gösterdiği çaba ve cesaret gereği Türk-İslam tarihinde savaşçı kişiliği ile anılan bir hükümdar olmuştur. Moğollar ile amansız bir mücadeleye girişen Celaleddin Harezmşah, topyekûn bir hücum ile değil de küçük birlikler halinde ani baskın ve pusularla savaşmayı tercih etmiştir. Buna rağmen zaman zaman başarısız olmuş hatta tüm ordusu ile birlikte Moğol saldırılarına maruz kalmıştır. Ancak hiçbir zaman yılmamış her seferinde farklı coğrafyalara çekilerek ordusunu yeniden toplamış ve savaşmaya devam etmiştir.

Onun bu sarsılmaz iradesi ve cesaretinin, Cengiz Han tarafından da takdir edildiği kaynaklarda görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Yassıçemen savaşına neyin sebep olduğu ve Celaleddin Harezmşah'ın neden Anadolu'da yağmalar gerçekleştirdiğine bir cevap bulmaktır. Celaleddin Harezmşah'ı Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad ile karşı karşıya getiren olaylar, Moğollar ile mücadelesinden vazgeçmemesi ve Anadolu'daki muhasaraları olmuştur. Nitekim bu vazgeçmeyiş, onun ve devletinin sonunu getirmiştir. Ahlat şehri o dönemde Eyyûbî Meliklerine aittir. Kars/Ani şehri Gürcülerin elinde, Erzurum ise Selçuklu ümerasından Rükneddin Cihanşah'ın kontrolündedir. Rükneddin Cihanşah, Sultan Alaeddin Keykubad'ın amcası Tuğrul Şah'ın oğludur. Celaleddin Harezmşah'ın, özellikle Ahlat olmak üzere Anadolu'da bulunan bu şehirleri ısrarla kuşatması, diplomasiye önem vermemesinin sebebi bu şehirlerin iaşe ve kaynak bakımından zengin olmasıdır. Nitekim Moğollar henüz Anadolu'ya ulaşmadıkları için bu şehirleri yağmalamamışlardır. Bu nedenle bu şehirler zenginliklerini korumuşlar ve Celaleddin Harezmşah'ın ihtiyaçlarını karşılayıp gücünü toplayabilmesi için vazgeçilmez yerler olmuşlardır.

Celaleddin Harezmşah'ın, Anadolu'ya gelip yağmalar yapması ve halka acımasızca davranması Eyyûbî Meliklerini ve Sultan Alaeddin Keykubad'ı kızdırmıştır. Bu sebeple Sultan Alaeddin Keykubad da Eyyûbî Melikleri de kendisine bu kuşatmaları kaldırması için elçiler yollamış, ancak Celaleddin Harezmşah kuşatmalara devam etmiş ve şehirleri yağmalamıştır. Sultan Alaeddin Keykubad'ı kızdıran bir diğer husus da Celaleddin Harezmşah'ın Moğollar ile mücadeleden vazgeçmemesidir. Sultan Alaeddin Keykubad'a göre Moğollar ile her ne olursa olsun sulh yapılmalıdır. Çünkü onların karşısında duracak bir güç yoktur. Bu iki hususu da elçiler vasıtasıyla Celaleddin Harezmşah'a bildiren Sultan Alaeddin Keykubad, olumlu bir geri dönüş alamayınca başta el-Melikü'l-Eşref olmak üzere Eyyûbî Melikleri ile ittifak oluşturup Celaleddin Harezmşah'ın üzerine yürümeye karar vermiştir. Celaleddin Harezmşah ise, Selçuklu ümerasından olan Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah ile ittifak oluşturmuştur. Öyle ki Rükneddin Cihanşah Ahlat kuşatmasında da Celaleddin Harezmşah'ın yanından yer almıştır. Bunun sebebi Rükneddin Cihanşah'ın Anadolu'da daha fazla toprak istemesi ve Sultan Alaeddin Keykubad'ı sevmemesidir.

Bir tarafta Celaleddin Harezmşah'ın, diğer tarafta Sultan Alaeddin Keykubad'ın liderliğinde gerçekleşen Yassıçemen Savaşı'nın tarihi 10-13 Ağustos

1230'dur. Savaşın tarihi ve gerçekleştiği coğrafya tüm müelliflerce aynı aktarılmıştır. Savaşın gidişatı ve sonucu, orduların üstünlük durumları ise her müellifin kaleminde farklı bir açıdan aktarılmıştır. Nitekim savaşı Selçuklu penceresinden aktaran müelliflere göre Selçuklu ordusu kesin bir zafer kazanmış, Eyyûbî tarihçilerinin aktarımına göre Eyyûbî orduları bu savaşta kilit rol oynamış, Harezmşah tarafından aktarım yapan müelliflerce ise Celaleddin Harezmşah bir talihsizlik sonucu savaşı kaybetmiştir.

Tüm bu aktarımlar incelendiğinde görülmektedir ki Celaleddin Harezmşah'ın ordusu, disiplin bakımından Selçuklu-Eyyûbî ittifakı ordusundan daha zayıftır. Ayrıca Celaleddin Harezmşah içinde bulunduğu çaresiz vaziyet sebebiyle otoritesini ve mantıklı karar alma durumunu kaybetmiştir. Bunun sebebi, bir tarafta gücü asla eksilmeyen ve kendisini takipte olan Moğolların olması, diğer tarafta ise savaşa giriştiği Selçuklar ve Eyyûbîlerle geri dönüşün olmamasıdır. Celaleddin Harezmşah'ın Sultan Alaeddin Keykubad ve Eyyûbî Melikleri ile karşı karşıya kalmasını sağlayan kilit olay Anadolu'daki muhasaraları olmuştur. Selçuklu-Eyyûbî cephesi bu durumu bir sulh ile sonlandırmak istese de Celaleddin Harezmşah, Moğollar karşısında mücadeleye devam edebilmek için kaynağa ihtiyaç duyduğundan sulh yapmayı reddetmiştir. Bu sebepledir ki Yassıçemen Savaşı kaçınılmaz olmuştur. Celaleddin Harezmşah'ın, Moğollar karşısında ittifak kurulma potansiyeli olan bu hükümdarları karşısına almasına sebep olarak, bir buhran içinde olduğu, kaynağa ihtiyacı olduğu ve liderlikte henüz toy olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki bu mantıksız hareket sonucu Moğollara bir son verememiş, ordusu yok olmuş ve en önemlisi hem devletinin hem kendisinin sonunu getirmiştir. Yassıçemen Savaşı'nın ardından kaçmak zorunda kalan Celaleddin Harezmşah, yaklaşık bir sene sonra 1231 yılında vefat etmiştir. Ölümü ile ilgili çeşitli rivayetler bulunuyor olsa da her kaynakta ortak görüş Diyarbakır dağlarında Kürt bir eşkıya tarafından gasp edilmek suretiyle öldürüldüğüdür. Kısa süren bir ömre ve hükümdarlığa rağmen, mücadelesinden vazgeçmemiş ve bu uğurda canını vermiş olan Celaleddin Harezmşah, Türk tarihinde yerinin almış büyük hükümdarlardan biridir.

5.2. Öneriler

Bu çalışmada Celaleddin Harezmşah'ın Anadolu'daki muhasaralarına ve Yassıçemen savaşına Harezmşahlar Devleti penceresinden bir cevap aranmıştır. Söz

konusu dönem ilgili kaynaklar incelendiğinde görülmektedir ki, tüm olay çoğunlukla Türkiye Selçuklu Devleti penceresinden incelenmektedir. Ayrıca Eyyûbî tarafından aktarım yapan kaynaklar da bulunmaktadır. Tüm bu müelliflerin Harezmşahlar devleti hakkındaki görüşleri ve aktarımları ayrı bir çalışmada derlenmesi ve incelenmesi Harezmşahlar Devleti hakkında literatüre objektif bir bakış açısı kazandırabilir.

Bununla birlikte önem arz eden bir başka konu ise Harezmşahlar gibi kritik öneme sahip bir devletin tam olarak anlaşılmamış olmasıdır. Moğollar ile Anadolu arasında tampon bir bölge olarak görev yapmış, Moğollar ile ilk mücadelelere imza atmış ve bu mücadeleler sebebiyle iki kez dağılmış olan bu devletin iktisadi, siyasi ve askeri tarihi hakkında ayrıntılı çalışmalar ortaya koymak Türk tarihi açısından faydalı olacaktır. Bununla birlikte Yassıçemen bölgesi hakkında da kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Her ne kadar Yassıçemen ovasının Erzincan'ın kuzeyinde bulunduğu ve Kösedağ savaşının da bu bölgede gerçekleştiği biliniyor olsa da bahsedilen bu bölgenin günümüzdeki net konumu ve sınırları bilinmemektedir. Bu sebeple Yassıçemen ovası hakkında yapılacak olan coğrafi ve tarihi çalışmalar oldukça faydalı olacaktır.

Bu kapsamda araştırılması gereken bir diğer önemli konu ise Celaleddin Harezmşah'ın mezar yerinin tespitidir. Farklı kaynaklarda anlatılan bilgiler doğrultusunda yapılan tespitler arkeolojik çalışmalarla doğrulanmamıştır. Yukarıda aktardığımız, Celaleddin Harezmşah'ın mezar yeri olabileceği ihtimali kuvvetli olan bölgelerde arkeolojik çalışmalarla birlikte yürütülecek araştırmalar bu konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Şayet, mezar yeri tam anlamıyla tespit edilip doğrulanırsa Türk tarihinde önemli bir yeri bulunan bu hükümdarın hatırasına sahip çıkılıp mezar yerinin uygun bir şekilde korumaya alınması gerekmektedir.

Son olarak, gelecekte yapılacak araştırmalar açısından önem taşıyan bir diğer mesele ise Harezmşahlar Devleti'nin yıkılmasının ardından Anadolu'ya gelen Türkmenler ile bir kısım Kanglı-Kıpçak unsurunun Anadolu'daki faaliyetleri ve sonraki dönemlere etkileridir. Devletlerini kaybetmenin ardından Anadolu'ya göç eden bu topluluklar ve askeri birlikler, Türkiye Selçuklu Devleti taradından çeşitli bölgelere iskân edilmiş ve orduda istihdam edilmiştir. Kaynaklarda adı geçen Harezmşah beylerinin zamanla Anadolu'ya yayıldıkları ve siyasi, askeri, sosyal

bakımdan etkili oldukları görülmektedir. Ayrıca bu beylerin ve askeri unsurların, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde rol oynadıkları ve etkilerinin erken Osmanlı dönemine kadar devam ettiği şeklinde görüşlerde bulunmaktadır. Bu sebeple, söz konusu unsurların Anadolu'daki iskân faaliyetleri, siyasi ve askeri rolleri ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecine muhtemel katkıları üzerine yapılacak kapsamlı çalışmalar hem Harezmşahlar Devleti'nin son safhasının hem de erken Osmanlı döneminin daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adanur Şahbaz, E. (2025). *Celaleddin Harizmşah'ın Şahsiyeti ve Tarihte Oynadığı Rol (1220-1231).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ahmet Eflâkî. (1973). *Ariflerin Menkıbeleri I*. (Çev. Tahsin Yazıcı) İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Akkuş, M. (2011). *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alaeddin Ata Melik Cüveyni. (2022). *Tarih-i Cihan Güşa*. (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara: TTK.

Anonim, (2026). *Selçûknâme,* (Çev. Halil İbrahim Gökbörü ve Fahrettin Çosguner) Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Arayancan, A. A. (2024). İsmaililer Ve Harizmşahlar Arasında Diplomatik Görüşmeler. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 227-243). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Aşan, M. B. (2024). Harezmşah-Moğol İlişkileri ve Otrar Üzerine Bazı Düşünceler. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 139-156). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Aydın, Y. E. (2024). Eyyûbîler İle Hârezmliler Arasındaki İttifaklar ve İşbirlikleri. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 195-214). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Balta, M. (2024). Pervan ve İndus Muharebeleri Özelinde Celaleddin Mengüberdi ve Cengiz Han'ın Liderlik Etme Şekillerine Bir Bakış. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (39-49). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Barthold, V.V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. (Haz. Hakkı Dursun Yıldız) Ankara: TTK.

Barutçu, E. (2024). Celâleddin Mengüberdi'nin Kayıp Mezarından Uluğ Türkistan-Türkiye Kardeşliğine. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.),

Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi içinde s. (361-406). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Basuğuy, B. (2013). Bâbürlü İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3 (5), 29-48.

Baykara, T. (2017). Yassıçemen Nerededir. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA),* (2), 11-15.

Bingöl, G. ve Çopur, H. (2025). Moğol İstilası Sonrası Türk-İslam Dünyasında Celaleddin Harzemşah'ın Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2025, 8 (2), 111-120.

Bozan, O. (2012). Celâleddin Harezmşah'ın Ahlat'ı Muhasarası ve Yankıları, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14 (2), 133-159.

Bozan, O. ve Kızıl, A. (2024). Diyarbekirli Said Paşa'nın Mir'Âtü'l-İber Adlı Eserine Göre Harezm ve Harezmşahlar Tarihi. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (295-327). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Bozan, O. ve Yaz. A. (2021). Celaleddin Harzemşah'ın Mezar Yeri Üzerine Mülahazalar. O. Bozan, M. Saylık, İ. Tavukçu ve B. Kazan (Ed.), *Sultanlar Şehri Silvan Tarih – Toplum* içinde (s. 469-508). Ankara: Sonçağ Akademi.

Brockelmann, C. (1964). *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi I*. (Çev. Neşet Çağatay) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Caferoğlu, A. (1974). *Türk Dili Tarihi II.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Ceceli Dursun, G. (2019). Tarihin Dönüm Noktasında Bir Türk Lider: Celaleddin Harizmşah (617-628/1220-1231). O. Yeşilot ve B. Gürışık Köksal (Ed.), *Türk Tarihinde Liderler* içinde (s. 285-296). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Çakmak, M. A. (2022). Moğol Baskısı Üzerine Celaleddin Hârizmşah'ın Hindistan'a Çekilmesi ve Buradaki Faaliyetleri. Y. Pustu, U. C. D. İmamoğlu ve A. Yürükçü (Yay. Haz.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* içinde (s. 63-82), (34), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çakmak, M. A. (2023). Harezmşahlar Devleti'nde Kanglı-Kıpçak Unsurların Rolü, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 7 (1), 19-30.

Çakmak, M. A. (2024). Harizmşah Alaaddin Muhammed Zamanında (1200 1220) Harizmşahlar Devletini Yıkıma Götüren İç ve Dış Gelişmeler. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 81-98). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Çelik, B. (2020). Cengiz Han Oğlu Toluy I: Ailesi. *SUTAD*, 50, 375-393.

Dalkesen, N. (2019). Hârizmşah Muhammed'in siyasi ve askeri faaliyetleri örneğinden Târîh i Elfî değerlendirmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (14), 361-372.

Dalmış, E. (2024). Celaleddin Harezmşah'ın Türkiye Selçukluları ile İlişkisinde Erzurum Emiri Cihanşah'ın Rolü. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (81-94). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Delibalta, Y. (2024). İndus Nehri Muharebesi (24 Kasım 1221). O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (19-38). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Delibalta, Y. (2026). Hârezmşah Hanedanından Bir Sultan: Gıyâseddin Pîrşah'ın Siyasî Kariyeri ve Akıbeti, *ANASAY,* 2 (33), 32-50.

Demirci, M. (2022). Yassıçemen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA),* (7), 18-36.

Doygun, M. (2019). *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri Ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duman, A. (2020). İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5, 21-48.

Dur, S. (2025). *Otrar Olayı Bağlamında Harezmşahların Yıkılış Süreci.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* 1 (47), 256-276.

Ercan, M. (2019). *XIII.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Harezmliler (Horzumlular)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, A. (2004). *Harezmşahlar İmparatorluğunda Askeri Teşkilat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Erdoğan, C. (2010). *Selçuklu Devletleri Teşkilatında Gulam Sistemi (Tarihsel Gelişimi, Özellikleri ve Uygulanışı)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, C. (2016). *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, C. (2020). *Harezmşahlar Abuştegin'den Celaleddin'e.* İstanbul: Selenge Yayınları.

Erdoğan, C. (2024). Trabzon Rum Devleti ve Harezmşah Devleti Arasındaki İlişkiler. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 169-184). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Fırat, M. Ş. (1961). *Doğu İlleri ve Varto Tarihi,* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Geyikoğlu, H. (1992). *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Geyikoğlu, H. (1996). Harezmşah Celaleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (4), 89-102.

Geyikoğlu, H. (2002). Harezmşahlar ve Doğu Anadolu. H. Celal Güzel, Y. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi IV* içinde (s. 1448-1458). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Geyikoğlu, H. (2010). Harezmşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* 6, 29-33.

Gök, B. (2019). İbn Bibi'nin Selçuknâme'sinde Türk Algısı. *İnönü Universitya International Journal of Social Sciences,* 8 (2), 333-346.

Gökoğlu, K. ve Eğilmez, M. (2024). *Son Kapı Harezmşahlar ve Moğol İstilası*, İstanbul: Post Yayınevi.

Göksu, E. (2022). *Selçuklu'nun Mirası Gulam ve Ikta (Kölelik mi, Efendilik mi?).* İstanbul: Kronik Kitap.

Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus). (1950). *Abu'l-Farac Tarihi II*. (Çev. Ernest A. Wallıs Budge ve Ömer Rıza Doğrul) Ankara: TTK.

Gül, M. (2006). Harezmli Türklerin Anadolu ve Yakındoğu'daki Rolleri ve Tesirleri. *BELLETEN*, 70 (257), 95-118.

Güler, N. (2016). *Hârezmşâhların Moğollar ile Münasebetleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gültekin Demirmen, E. (2019). *Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmşahlar Devleti ile İlişkileri ve Hârezmliler Sorunu.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günalan, R. (2024). Evkâf-ı Ümem Târihi'nde Hârizmşahlar Devleti. O. Bozan, A. Tanyıldız, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar Devleti Din-Dil-Kültür* içinde (s. 233-278). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Güneş, İ. (2024). Celaleddin Harezmşah'ın El-Cezire'deki Faaliyetleri. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (119-141). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Günler, M. ve Dağlı, A. (2024). Moğol İstilasında Hârizmşahların Rolü. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 117-137). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gürbüz, M. (2019). *Celaleddin Harezmşah*. İstanbul: Erdem Yayınları.

Gürbüz, O. (2012). Celâleddin Hârizmşah'ın Son Günleri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 37, 29-46.

Güzel, F. (2015). Moğol İstilasında Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Rolü. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 4 (1), 142-158.

Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî. (2015). *Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan).* (Ed. Erkan Göksu) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

İbn Bibi. (2020). *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye Selçuknâme.* (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara: TTK.

İbn Nazîf. (2026). *Târîhu'l-Mansûrî,* (Çev. Aydın Usta) Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

İbn Vâsıl. (2026). *Müffericü'l-Kürûb,* (Çev. Aydın Usta ve Yunus Emre Aydın) Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

İbnü'l-Esir. (1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih Cilt XII*. (Çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın) İstanbul: Bahar Yayınları.

İzgi, Ö. (1976), Harezmşah ve Moğolların İlk Karşılaşmaları ve Otrar Hadisesi. *Türk Kültürü,* 15 (170), 28-35.

Kafesoğlu, İ. (2023). *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karabulut, A. Değer, F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış. *İGÜSBD*, 2 (2), 69-79.

Karabulut, E. (2026). H*ârezmşahlar Devleti döneminde Azerbaycan (1194-1231).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Karakoç, E. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'na Kadar Kubbetü'l-İslam: Ahlat Şehri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, A. (2024a). Kazananın Kaybettiği Bir Zafer: Yassı-Çimen Savaşı. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (247-265). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Kaya, K. K. ve Tarifci, S. (2021). I. Haçlı Seferinde Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Uyguladığı Savaş Taktikleri ve Türk Ordusunun Savaşçılık Özellikleri Hakkında Bir Değerlendirme. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* 6, 55-70.

Kaya, Ö. (2004). el-Melikü'l-Eşref, Mûsâ, *TDVİA*, 29, 64-66.

Kaya, Y. (2024b). Moğolların Gürgenç Seferi. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 157-168). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Keleş, E. (2019). Doğu Anadolu'da Celâleddîn Harezmşâh'ın Faaliyetleri ve Harezmşah Mirası, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 4 (2), 122-146.

Keleş, E. (2021). Harezmşah-Kıpçak Münasebetleri ve Harezmşah Ordusunda Kıpçak Unsurlar, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (34), 157-173.

Keleş, E. (2024). Harezmşah Devleti'nin Kuruluşu ve Yıkılışında Kıpçak Türklerinin Rolü. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (143-157). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Keleş, N. (2008). Moğol İstilası Sonrası Harzemşahların Yeni Yurt Arayışları Bağlamında Ahlat'ın Kuşatılması Meselesi. O. Belli (Ed.), *IV. Uluslararası Van Gölü Hazvası Sempozyumu* içinde (s. 274-282). Ahlat.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (2023). *Müsameretü'l-Ahbar.* (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara: TTK.

Kesik, M. (2024). Hârezmşâh Celâleddin Mengübirtî Yassıçimen Savaşı'nda Neden Kaybetti? O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (233-245). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Khallıyeva, G. (2024). Abdizade Avrupa Kütüphanelerında Celaleddın Manguberdı Hakkında El Yazma Eserler. O. Bozan, A. Tanyıldız, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar Devleti Din-Dil-Kültür* içinde (s. 207-210). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Köksal, M. (2019). *Ravzatü's-Safâ ve Habîbü's-Siyer'de Moğollar Kısmının Tercümesi (1155-1259).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köksal, M. (2021) Harezmşahları yıkıma götüren olay: Otrar faciası (1218), *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11(1), 171-188.

Köksal, M. (2023). *Harezmşahların Devletleşme Süreci (1077-1200).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köksal, M. (2024). Harezm Coğrafyası ve Adının Menşei. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 1-13). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Köprülü, M. F. (1978). Firuzkuh, *MEBİA*, 4, 657-659.

Köprülü, M.F. (1943). *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I,* Ankara: TTK.

Köprülü, M.F. (2017). *Anadolu'da İslamiyet*. İstanbul: Alfa Tarih.

Kösali Muş, S. (2020). I. Alâeddin Keykubad Dönemi (1220-1237) Türkiye Selçuklu Devleti ve Eyyûbîler Arasındaki Elçilik İlişkileri, *Journal of Humanities and Tourism Research,* 10 (4), 939-951

Kuyucuoğlu, İ. (2015). Modern Sosyolojide İşlevselcilik- Eylemcilik Teorileri İkiliğini Aşma Çabaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1 (41), 243-270.

Levent, Z. (2020). Kuvayımilliye'nin Batı Cephesi'nde Uyguladığı Gayrinizami Harp Stratejileri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*, 355-375.

Mazlumi, F. (2018). *Cami'ü-t-Tevarih'te Harezmşah Sultanları (Çeviri ve Değerlendirme).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Merçil, E. (2013). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Minhac-i Sirac el-Cuzcani. (2024). *Tabakat-ı Nasıri Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmşahlar.* (Çev. Erkan Göksu) Ankara, 2024.

Minorsky, V. (1978). Meraga. *MEBİA*, 7, 731-738.

Muhammed b. Havendşah b. Mahmud Mîrhand. (2022). *Harezmşahlar Ravzatu's-Safa (Harezmşahiyan)*. (Çev. Erkan Göksu) İstanbul: Kronik Kitap.

Muhammed bin Ahmed Nesevi. (2021). *Celaleddin Harizmşah Biyografisi*. (Çev. Necip Asım) İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Oktay, H. (2024). Celâleddin Harezmşah Alâeddin Keykubad Kavgası Moğol Halife İttifakının Bir Sonucu Mu? O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (207-232). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Öntürk, V. (2020). *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbek, S. (2018). Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçemen'den Kösedağ'a, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, 5 (1), 2-17.

Özcan, A. T. (2023). Alaeddin Keykubad Celaleddin Harezmşah İlişkileri ve Yassıçimen Muharebesi. M. Özkan ve M. Karakulak (Ed.), *Türk'ün Türk'le Savaşı Asya'dan Anadolu'ya Türkler Arasındaki İktidar Mücadelesi* içinde s. (184-201). İstanbul: Kronik Kitap.

Reşidü'd-din Fazlullah. (2020). *Selçuklular Cami'ü't-Tevarih (Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk).* (Çev. Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Saraç, S. (2024). Hârezmşâhlar-Gûrlular Siyasî Münasebetleri. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 53-71). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Saylık, M. (2024). Celaleddin Harezmşah'ın Dini Siyaseti. O. Bozan, A. Tanyıldız, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar Devleti Din-Dil-Kültür* içinde (s. 87-98). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Sevim, A. ve Merçil, E. (2023). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür.* Ankara: TTK.

Spuler, B. (2011). *İran Moğolları*. (Çev. Cemal Köprülü) Ankara: TTK.

Sümer, F. (2012). Tuğrul Şah, *TDVİA,* 41, 346-347.

Sümer, F. (2024). *Anadolu'da Moğollar,* Ankara: TTK.

Şahin, M. (2016). Bir Yeniden Diriliş Öyküsü: Parvan Savaşı, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (16), 115-130.

Taneri, A. (1977). *Celalü'd-Din Harizmşah ve Zamanı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Taneri, A. (1993). Celaleddin, *TDVİA*, 7, 248-250.

Taneri, A. (2019). *Harezmşahlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Taş, K. Z. (2021). Celaleddin Harzemşah'ın Anadolu'da Bıraktığı İzlere Dair. O. Bozan, M. Saylık, İ. Tavukçu ve B. Kazan (Ed.), *Sultanlar Şehri Silvan Tarih – Toplum* içinde (s. 509-516). Ankara: Sonçağ Akademi.

Taşçı, K. (2021). Hârezmşâh Celâleddîn Mengübirtî'nin Bingöl Diyarbakır (Çapakçur-Âmid) Yolculuğu ve Lice'de İlk Moğol Akınları. H. Yıldız, A. Ertekin, D. Adlığ ve A. Cengiz (Ed.), *Ashâb-ı Kehf Şehri Lice Tarih, Edebiyat, Kültür* içinde (s. 1-58), Ankara: Sonçağ Akademi.

Temizsu, H. (2024). Gök Tanrı'nın Kılıcı ve Harizm'in Şahı Arasındaki Liderlik Mücadelesi ve Ölümlerine Dair Bir Değerlendirme. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (191-205). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Turan, A. (2024). Eyyûbîlerin Ahlat Valisi Hâcib Hüsameddin Ali ve Hârezmşahlar. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (159-181). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Turan, O. (1988). *Türkiye Selçuklu Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar.* Ankara: TTK.

Turan, O. (2017a). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2017b). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ünal, N. (2024). Ortaçağ İslâm Kaynaklarında Hârezmşâhlar Algısı. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezm'den Meyyafarikin'e Celaleddin Mengüberdi* içinde s. (277-293). Bursa: Ekin Yayım Dağıtım.

Yaşa Şahin, B. (2008). *Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Devleti Münasebetleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaz, A. (2023). Celaleddin Hârezmşâh'ın Son Yıllarındaki Mücadelesinde Kürtlerle Münasebetleri, *Jaloliddin Manguberdi Hayoti Va Faoliyati. Anushtegin Xorazmshohlar Sulolasining O'Zbek Davlatchiligidagi O'Rni" Mavzusidagi Xalqaro İlmiy-Amaliy Anjuman Materıalları* içinde (s. 416-459). Urganch: Urganch Davlat Unıversıtetı.

Yaz, A. (2024). Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zamân Fî Târihi'l A'yân Adlı Eserinde Harezmşahlar. O. Bozan, M. Saylık, A. Yaz ve A. Ertekin (Ed.), *Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya* içinde (s. 267-308). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Yuvalı, A. (1985). Tunceli ve Yöresi Tarihi Üzerine. *Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Simpozyumu Tebliğleri* içinde (s. 355-366), Tunceli: Tunceli Valiliği.

Yürekli, T. (2024). Orta Çağ'da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları, *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 43 (76), 155-177.

http-1:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Khwarazm_in_the_Islamic_period,_before_the_Mongol_invasion.svg (Erişim Tarihi: 19.10.2025)

http-2:

https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar (Erişim Tarihi: 7.11.2025)

http-3:

https://www.nationsonline.org/oneworld/map/Caspian-Sea-map.htm (Erişim Tarihi: 14.11.2025)

http-4:

https://islamansiklopedisi.org.tr/acem (Erişim Tarihi: 02.05.2026)

http-5:

https://islamansiklopedisi.org.tr/tastdar (Erişim Tarihi: 02.05.2026)

http-6:

https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara (Erişim Tarihi: 03.05.2026)

http-7:

https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-cem (Erişim Tarihi: 05.05.2026)

http-8:

https://islamansiklopedisi.org.tr/cevgan--oyun (Erişim Tarihi: 06.05.2026)

http-9:

https://islamansiklopedisi.org.tr/cetr (Erişim Tarihi: 07.05.2026).

http-10:

https://islamansiklopedisi.org.tr/memluk (Erişim Tarihi: 07.05.2026).

EKLER

Ek 1: Harezm Bölgesi Coğrafi Konumu

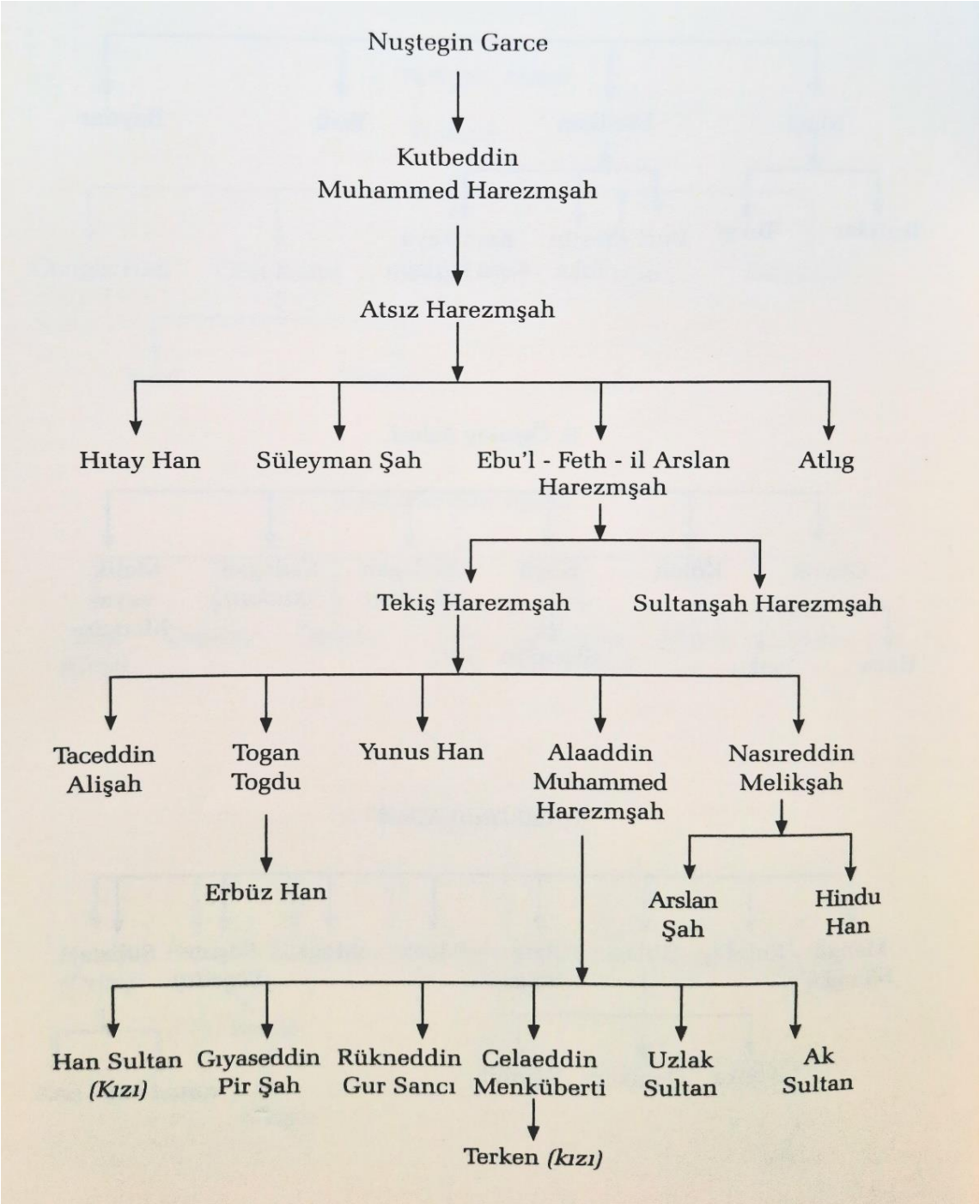
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Khwarazm_in_the_Islamic_period,_before_the_Mongol_invasion.svg Erişim Tarihi: 19.10.2025)

Ek 2: Harezmşahlar Devleti En Geniş Sınırları

(https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar Erişim Tarihi: 7.11.2025)

Ek 3: Harezmşahlar Hanedanı Soy Ağacı

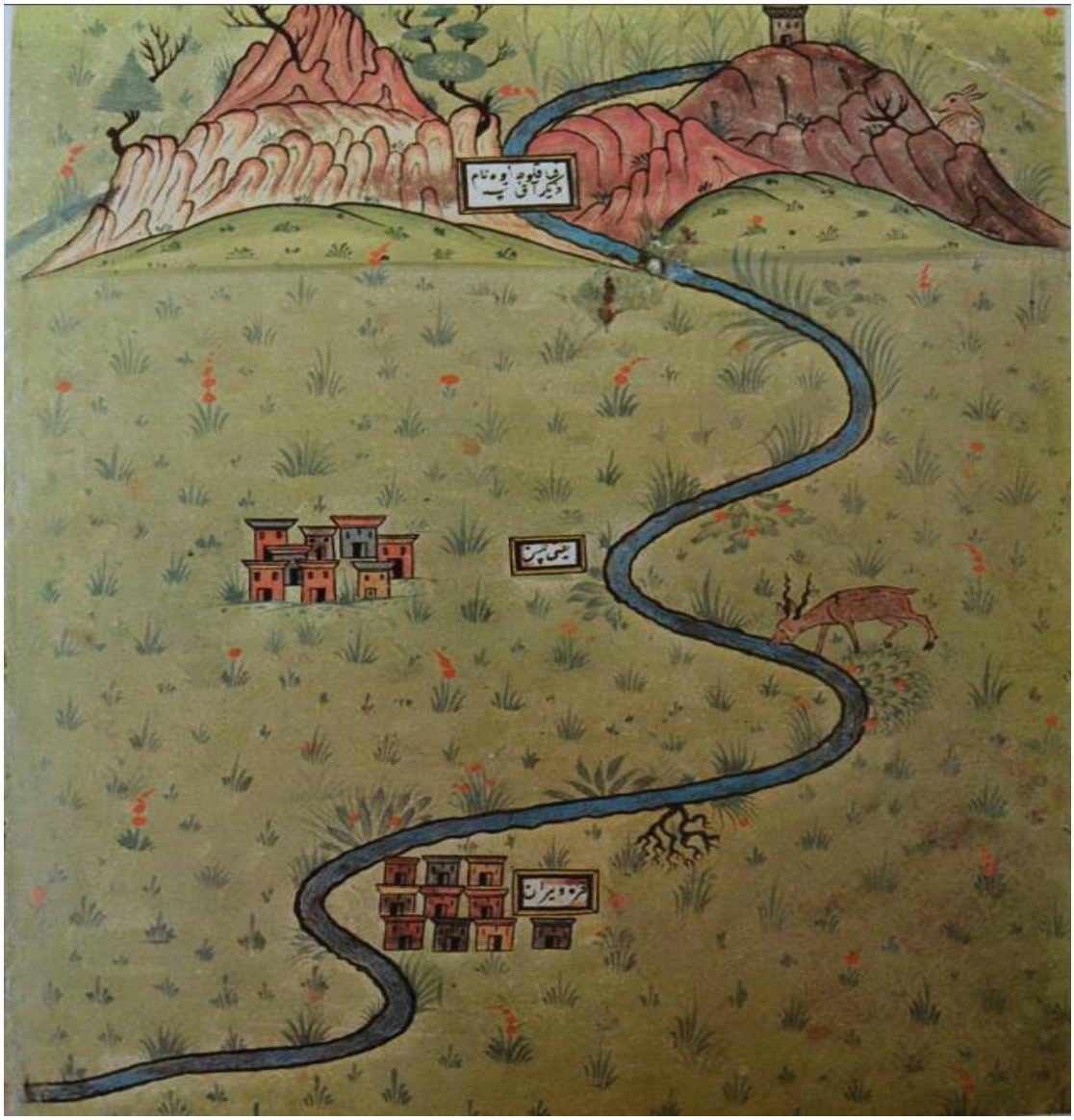
(Cüveyni, 2022, s. 606)

Ek 4: Hazar Denizi Abeskun Adası Tahmini Konumu

(Hazar Denizi'nin güneydoğusunda yer alan Abeskun Adası'nın tahmini konumu. Haritanın temel görseli (https://www.nationsonline.org/oneworld/map/Caspian-Sea-map.htm)'dan (Erişim Tarihi: 14.11.2025) alınmış olup, Abeskun Adası işaretlenmesi Orta Çağ kaynakları ve modern araştırmalar doğrultusunda yazar tarafından eklenmiştir. Yerleşimin kesin koordinatları bilinmemektedir.)

Ek 5: Matrakçı Nasuh'un Erzincan Ovası Minyatürü

(Baykara, 2017, s. 15)

EK 6: İbn Bibi'nin, Sultan Alaeddin Keykubad'ın Öncü Birliklerinin Harezmşah Ordusunun Öncü Birliklerine Yenildiğini Anlatan Şiiri

"Kendilerini (düşman) ordusunun ortasında buldular. Bütün yollar kesilmişti. Dağ ve ova askerle doluydu. Onlardan servetlerin kalbine endişe düştü. Harezm komutanı (sipehdâr) hepsi de savaş sırasında aslan kesilen 100 bin kişiyle ellerine Hindi kılıcı alıp sarhoş filler gibi savaşa girdiler. Kılıcın, okun, mızrağın sağlı sollu darbeleriyle kaplanların dişleri dökülmeye başladı. Düşmana peş peşe yardım yetişirken padişahın komutanı (sipehdâr) yardım görmedi. Buna rağmen Harezmlilerden o kadar asker öldürdüler ki onlardan her yerde tepeler oluştu. Güneşin kanadını açtığı ilk andan batış noktasına gelmesine kadar Sultanın bin kişi olan yiğitleri yüzbinlerce süvariyle mücadele ettiler. Sonunda oklukta ok kalmayınca bütün gün bileklerini çalıştırdılar. Siperler parçalandı, zırhlar delik deşik oldu, süvarilerin kaldırdığı tozdan ağızlar toprak doldu. Açlığın şiddetinden diller yarıldı. Savaşın ateşinden ciğerler kebap oldu. Savaşırken atlarından yere düşünce çaresiz kalıp piyade savaştılar. O savaşta Rum emirlerinden çok sayıda insan öldürüldü veya esir edildi. Esirleri Harezmşah'ın huzuruna götürdüler. Onlara sert davranan Harezmşah, onların zincire vurularak savaşın sonuna kadar tutulmalarını buyurdu. Onun üzerine "Bu savaşta hangimiz galip geleceğiz? Tanrı şansı ve zaferi kime verecek? Dedi. İşin sonunu düşünmeyen Erzurumlunun kalbi o an sevinçle doldu. Harezmşah'ın yanına gelerek dedi ki: "Ey tacın ve tahtın padişahı! Düşman aylayan bu namlı kişilerden bugün nasıl iş çıktığını gördün. (Düşmanların) işte yenilip bozguna uğradılar. Artık Rum ülkesinin üzerine otursun." Harezmşah cevap olarak dedi ki: "Ben bu ordudan endişeliyim. Karşılarında sert kayanın bile kalbinin eridiği onlar, bugünkü gibi savaşırlarsa vay halimize. Görmedin mi o bin kişi sayısı sınırsız olan orduya karşı neler yaptı? Askerlerimizden binlercesini dar mezara yolcu ettiler. Sen ordumun durumunu gördün. Bren bunlarla padişahlık yapamam." Onun üzerine Erzurum Meliki dedi ki: "O gelenler Rumların öncüleriydiler. Diğerlerinin hepsi güçsüz ve korkaktırlar; yiğitlikte en düşük payeye sahiptirler. Bilmiyor musun ki padişah büyük bir ordudan ancak bu kadarını seçebildi. Sen burada ota ve suya hâkimsin. Sen rahat ol da ordun da rahat olsun. Çünkü düşman topluluğu hiçbir zaman bu sarp dağın yanına yaklaşamaz. Koskoca ordu susuzluğa ancak bir süre dayanabilir. Onlar dönüp sırtını gösterince peşlerinden ağır gürzle koşalım. Diğer yandan ordunun ünlüleri padişahın (Alaeddin'in) yanına kadar gelerek dediler ki:

“Bizden bin kişilik bir ordu öncü olarak yola çıka. Onların durumundan haberimiz yok. Başlarına ne geldiğini bilmiyoruz. Herhalde düşman onlara yetişti ve onlardan eser bırakmadı.” Daha sonra öncülerden yol bilenlerinden bir grup akşamüzeri ordugâha geldi. Kutlu padişaha o savaşta başlarına gelenleri anlattıkları zaman Padişah, olup bitenleri haber vermek için Eşrefi çağırmaya adam gönderdi. Başı dik eşref cihan padişahının yanına geldi. Padişahtan olanları duyunca Elbruz ve Sehlan gibi sebat gösterdi. Sultan’a dedi ki: “Ey Padişah! Dünyada feleği avlayan padişah sensin. Zaman senin fermanının hükmüne bağlanmış. Yer senin çevganının gücünden yorgun düşmüş. Bu duruma kafa yorma, çünkü felek senin arzun doğrultusunda dönecek. Çünkü savaşın durumu her zaman böyledir. Acı içeceğin sonunda tatlı gelir. Her savaşta önce sıkıntı çeken sonunda basan kazanıp muradına erer. Ulu Allah’tan benim ümidim, kara toprak güneşten ayrılınca Canı Yaradan’ın cihanı bağışlayan yardımıyla onlardan bunun öcünü alalım.” Bu tür inciler döktürdükten sonra mutlu şekilde gidip uyudu (İbn Bibi, 2023, s. 389-391).”

Ek 7: İbn Bibi'nin, Harezmşah Ordusunun Öncü Birliklerinin Sultan Alaeddin Keykubad'ın Öncü Birliklerine Yenildiğini Anlatan Şiiri:

"Seher vakti, gökyüzü goncasından, kırmızı gül, gülen yanaklarıyla açılınca bargahın kapısının önünden davul gümbürdemeye başladı. O gümbürtüden güneşi ve ayı titreme aldı. Ordunun sağını solunu donatarak yiğitlerle savaşmak istediler. Tanrı'nın yardımı ve padişahın ikbaliyle Arap, güçlü bir orduyla önden gitti. Harezmiler tarafından da güçlü bir ordu yola çıkarılmıştı. Yolda içinden mavi çay'ın aktığı güzel bir yeşillik gördüler. Dediler ki: "Burası dinlenme yeridir. Değilse şarap içme ve eğlenme yeri de olabilir. Yüksek dağlarla çevrilmiş olan böyle bir yer bulunmaz bir yerdir. Ordudan haber gelinceye kadar burada dinlenelim." Bu sözleri daha bitirmeden günleri geceye döndü. Üzerlerine bahar bulutunun dahi o kadarını yağdıramayacağı kılıç deryası yağdı. Oradan geri dönmeleri imkânsızdı. Ne de savaşa tutuşmaları. Aslanlar ve kaplanlar gibi savaşarak o düzlüğe kan nehri akıttılar. Kaldırdıkları tozdan ortalık o kadar karardı ki, gözleri bir anda işe yaramaz oldu. Parlak kılıçların ışığı gözlerinin önünü aydınlatmaya başladı, Türklerin komutanı büyük bir çaba gösterdiyse de şansı kendisine yardım etmedi. Gözleri kararıp elleri dolaştı. Felek onların tozunu savurdu. Çaresiz geri dönüp sırtlarını gösterdiler. O savaş rüzgarından sadece bir avuç toprak kaldı. Sultan'ın ordusu yeşil alanda başı dik, muzaffer ve düşmanı avlamış olarak kaldı. Komutan Sultan'a birini göndererek şu haberi verdi: "Ey bahtı ve değeri aydan daha üstün olan! Öncü birliği olarak yola çıkmıştık. Kinden gözlerimizi kan bürümüştü. Düşmanı bulmak için yola düşmüş, dağı dereyi aramaya başlamıştık. Derken düşmandan bir ordu gördük. Onların kaldırdığı tozdan dünya kararmıştı. Onlar nehir kenarında dinlenmek için çimenliğe inmişlerdi. Onları orada görünce saldırdık ve gafil avladık. İki taraf arasında savaş oldu. O savaştan aslanlar sıkıntıya düştü. Siz padişahımızın uğuru ve gücüyle düşman ordusundan çok sayıda asker öldürüldü. Sayılamayacak kadar kalabalık olan o ordudan geriye canlı olarak bir kişi dahi kalmadı. Onların elinden suyu ve otu aldık. Şimdi siz cihan sahibi padişahımız oraya gitmek isterseniz, oradan daha güzel bir yer bulamazsınız. Tıpkı Darü's Selam'a benzemektedir." Gönderilen kişi padişahın yanına varınca bargahın önünde davul gümbürdedi. Ordu Çin denizi gibi dalgalanmaya başladı. Yeryüzü demirle kaplandı. Atı, esiri, zırhı, kalkanı ve kılıcı öne çıkardılar. Şahlar şahı serverleri överek, Ey kalpleri temiz olan padişah dostları! Sizin savaşınızdan güneşin yüzü parladı. Sizin başarınızdan ülkenin yüzü güldü,

dedi. Ondan sonra şahın otağını alıp o güzel çimenliğe götürdüler. Öncü birlikleri tekrar yola çıkarak o dağı ovaya çevirdiler. Diğer yandan Harezmşah'a savaşta nasıl rezil oldukları haberi gelince O, Erzurumlu'ya dedi ki: "İş senin söylediğin gibi olmadı. Ordumuz onların önünde kaçmaya başladı. Onlar bize kesin üstünlük kurdular. Oradaki askerlerimizden bir kişi bile kalmadı. Ben bu kilidin nasıl açılacağını bilmiyorum. Oraya ordunun büyüklerini göndermiştim. Öncü olarak önemli bir ordu göndermiştim. Hem Sultan'ın durumunu öğrensinler hem de suyu ve otu tutsunlar diye. Karşı tarafın savaşçı askerlerinden birkaç kişi ansızın askerlerimizin karşısına çıktı. Askerlerimizin başına gelenleri sorma. Sert kayanın kalbi bile onun gamından erir. Ordumuz yenilgiye uğrayınca düşman her tarafta duruma hâkim oldu. Askerlerimizden çok sayıda kişiyi yakalayıp öldürdüler. Onların feleğin gözüne yarım pul değerinden dahi görülmedi. Suyun ve otun yarısını ele geçirdiler. Şahlar şahı oraya otağını kurdu. Onlar bizden mızrak ve gürz bakımından üstündürler. Fakat bizim okçularımız nacakla kartalın gözünü dikerler. Gürzleri karşısında şimşek pes eder. Tek bir okla hangi kimse her türlü aleti kullanan onlarla mücadele edebilir. O gün senin sözüne uyarak yola çıktım. Kendi görüş ve düşünceme uymadım. Öyle derin bir denize düştüm ki, orda timsah gibi yüzmek gerekir. Diğer yandan padişahın önünden cesur bir ordu öncü olarak aslanlar gibi yola düştü. O sarp dağlarda at sürdüler. Hepsi Tanrı'nın adını andılar." İbn Bibi, 2023, s. 391-393)."

Ek 8: İbn Bibi'nin, Harezmşah Ordusunun Öncü Birliklerinin İkinci Defa Sultan Alaeddin Keykubad'ın Öncü Birliklerine Yenildiğini Anlatan Şiiri:

"Güneş mutlu bir şekilde mavi tahtına oturup alın tacı başına koyunca, Hint ülkesinin ordusu (gece) dağılıp Rumi yiğitler (gündüz) ata binince birdenbire ordular birbirlerini gördüler. Kalpler sevinç ve korkudan vücuttan fırladı. Daha kartal avının üzerine atlayıp pençesini kekliğin kalbine geçirmeden onların heybetinden feza daraldı. Kader geri dönüş yollarını tuttu. Derken atılan okların peşinde rüzgâr bile yetişemedi. Yayların bir anda gücü tükendi. Mızrak kullanılmaya hazır bekliyor, gürz ise savaş arıyordu. Birbirlerine iyice yaklaşmışlardı. Felek kan dökmek için tetikte duruyordu. Birbirleriyle vücut vücuda girince kılıcın ve topuzun yolu bağlandı. Türklerden o kadar asker öldürdüler ki, atlar kan içinde yüzdü. Zavallı düşkünlerin çoğunu da kementleriyle cansız bıraktılar. O mahşer gününde canlarını kurtaranlar kaçmayı mertlik saydılar. Askerler, düşmanın işini gördükten sonra padişaha bir haberci gönderip dediler ki: "Ey gücünü Tanrı'dan alan! Şansının desteğiyle kaybettiklerini yeniden buldun. Senin milliyetin iyilik ve bayındırlık olduğu için askerlerin hepsi sevinç içindeler. Keşif birliğin (yezek) gece yola çıktığı zaman orda bulunanların hepsi çenelerini kapayıp gözlerini açtılar. Hepsi dağda düşmandan nasıl bir av bulurum diye dolaşıp durdu. Parlak güneş yüzünü gösterince gök düşmanın haline güldü. Ordu öyle bir dar yere geldi ki sanki dünyada kimse kalmamıştı. Hepsi kılıçlı ve zırh giyinmiş, hepsi hareketli, hepsi çoşkuluydu. Önce güçlü bir hamle yaptık. Onların alet ve edevatını ağaç yaprağı gibi döktük. Sonunda öyle birbirimize girdik ki birbirimizin üzerine yığıldık. Gürzden ve hançerden başka bir şey çalışmadı. Türklerin bir anda damarları kesildi. Türkler oktan ve yaydan mahrum kalınca erkekliklerinden eser kalmadı. Onların birkaçını kemendin kıvrımıyla öldürdük. Birçok seçkin kişi toprağa düştü. Sağ kalanlar da yorgun ve bitkin bir halde dağ yolundan kaçarak uzaklaştılar. Onların elinden cennet gibi güzel bir yer çıktı. Bundan sonra oturacak bir yer bile bulamazlar. O sırada zaferden haberdar olan şahlar şahı yola çıkmıştı. Askerin hangisinden o zaferi dinlese kalbi sevinçten oynuyordu." Derken muzaffer komutanı (sipehdâr) yanına geldi. Yeri öperek önünde secde etti. O savaşta olup bitenleri, düşmanların nasıl savaştıklarını anlattı. Aldığı silahları ve esirleri getirip hepsini padişaha gösterdi. Şahlar şahı bargahtan kalkarak ordu komutanlarıyla yola düştü. Hepsi yaya olarak yürürken şah aralarında parlayan güneş gibiydi. Sonra şah, soylu atından indi. Dünya kendisine boyun eğmiş, gök

kölesi olmuştu. Diğer yandan o sırada Harezmşah'ın bütün işleri bozulmuş gibiydi. O zaman Erzurum yöneticisine (sahib) şöyle dedi: Ey adam! Senin düşüncen bana uğursuzluk getirdi. Ben kendi düşüncemle hareket etmeliydim. Fakat kendimi senin düşüncene kaptırdım. Şimdi kendimi Çin denizine düşmüş gibi hissediyorum. Böyle derin bir denizden kim sağ çıkabilir? Ünlü askerlerimizden bir kısmı bu savaşta yere serildi. Kin ateşi öyle yükseldi ki, ayağını basan herkesi yakar. Bununla beraber gayret edip savaşa girelim. Şan ve şeref peşinde koşalım." Bunun üzerine Erzurumlu gizlice ona dedi ki: "Bu işi niye kendine dert ediyorsun? Hapsettiğin bu serverleri niye böyle izzet ikramla besliyorsun? Onların hepsinin vücudunu ikiye ayır. Rumlardan canlı olarak kimseyi bırakma. Eğer onlara böyle davranırsan, senin düşman karşısında gücün artar. Kimse seninle savaşmaya kalkmaz, vücudunu tatlı canından ayırmak istemez." Kin ve garazla söylenmiş olan o sözü dinleyen Sultan Celaleddin, 700'den fazla hür kişiyi cansız bıraktı. Harezm şahının kapısının önü kan ve kılıçla doldu. Yüreği şeytanın elinde oyuncak oldu. Diğer yandan din büyüklerinin ve doğru yolun yolcularının padişahının dergahında Sultana dua için ellerini açtılar ve Allah'a övgüyü göklere çıkardılar. O gece kadir gecesi idi. Mutlu padişah, yöneticilerin melikine, zindanların kapılarını açmasını, bütün ihtiyaç sahiplerine altın bağışlamasını buyurdu. Bütün geceyi namaz, niyaz ve dua ile Allah'a yalvararak geçirdi. Üç gün boyunca oruç tuttu. Evinin her yanından dua ve yakarış yükseldi. Şahlar şahı çok derin bir dindar olarak geceleri ikbal gibi ayakta geçirdi (İbn Bibi, 2023, s. 393-395)."

Ek 9: İbn Bibi'nin, Harezmşah Ordusunun Öncü Birliklerinin Üçüncü Defa Sultan Alaeddin Keykubad'ın Öncü Birliklerine Yenildiğini Anlatan Şiiri:

"Ertesi gün altın külahlı güneş padişahın kapısı önünde yeri öpünce zafere alışmış bayraklar sevinç, neşe, mutluluk ve naz ile harekete geçti. Padişah devlet atına binerek ünlü dergahından dışarı çıktı. Sanki gök coşmaya başladı ve melekler yardımına koştu. Çetr'inin kartalı kanadını açmış, fetih ve şan için ava çıkmıştı. Ordu düzen ve intizam için harekete geçti. Başı dik kutlu bayrak da. Dünyayı dolaşan Türkler dağılmışlar, dağda ve ovada düşmana tuzak kurma peşindeydiler. Şahlar şahı, lacivert gökt güneşin kapandığı gibi savaş sazını kapadı. Karanlık gecede parlayan ay gibi sevinçli ve yüzü gülücüklerle dolu olarak ilerledi. O sırada ordunun bütün mensupları susuzluktan perişan oldu çeşme aramaya koyuldu. Bazıları tatlı suyu bazıları da karı arıyordu. Sanki güneş yüzlü şahlar şahı, hayat suyundan bardağını çekmişti. Çünkü sudan eser yoktu. Güneşin hararetinden ve şiddetinden taşın kalbi erimeye başladı. Kutlu şah ise yıldızlar arasında parlayan ay gibi huzur içinde yol alıyordu. Yüksek bir dağın doruğuna çıktı. Oradan kemendi göğe değiyordu. Aşağıdaki geniş bir düzlük baştan başa düşman askerleriyle dolmuştu. Yiğitlerin bazıları ok, kılıç ve ağır gürzle onların üzerine gitti. Dağın eteğine kadar indikleri zaman karşı taraftan bin süvari bile çıkmadı. Birbirlerinin üzerine yürüdüler. Birçok cengâver yiğit hayatını kaybetti. Savaş ateşini alevlendirip onunla düşmanın harmanını yaktılar. Birbirlerine girdiler. Savaş aslanları gibi birbirlerine saldırdılar. Gürzlerin sesi ve kılıçların şakırtısı gökleri tuttu. Buluttan yağan yağmur gibi ok yağdı. Aydınlık ruhlu güneşin gök kubbede taht kurduğu vakitten uyku yerine gitmesine kadar iki taraf askerleri savaşa devam ettiler. Padişah siyah çetr'inin altından ovadaki orduyu seyrediyordu. Dere tamamen zırh ve kılıç dolmuş, yiğitlerin hançerleri her yeri kaplamıştı. O zaman dedi ki: "Ey yol gösteren Tanrı! Sen bağlanmış olan bu bağı aç. Şu karşı karşıya gelmiş iki ordudan inancı doğru olan benim ordumdur." Şahın bargahını koruyan askerler de dağın doruğundan aşağı indiler. İki ordu arasında iki meydanlık bile mesafe kalmadı. Böyle bir savaşı kimse duymadı. İki dünya ordusu karşı karşıya gelince onlardan gök kendini saklamaya çalıştı. Öncüler ordunun arasına yerleşti. Şahlar şahı uyku yerine geldi. Halvete girip başını vücudunu yıkadı. Kalbine doğanları dile getirdi. İçi saflıkla göğsü yakarışlarla doldu. Ağzını dua için açtı. Ağzında daha orucun mührü dururken yakarışlarla geceyi gündüz etti. Şöyle diyordu: "Ey doğru dinin yardımcısı! Başarı ve padişahlık

sana layıktır. Bu pak canla vücudu sen süsledin. Yoksa bir avuç toprak neye yarar? Felek senin fermanına uyar. Senin fermanına uyana ne mutlu! Pak olan yardım eden ve yol gösteren sensin. Her iki dünyada da sığınağım sensin. Biliyorsun ki, her işimde senden başkasından yardım istemem. Bu mührü ve tacı senin sayende buldum. Daha önce ne hazinem ne kılıcım ne de ordum vardı. Benim yalvarıp yakarışımı görüyorsun. Bana bağışladığın bu çetri koru. Bu savaş alanına başı dik olarak geldim. Bundan sonra senin yardımına ihtiyacım var." Bunları söyleyip yüzünü yere koydu. Onun üzerine Tanrı devlet sahasını onun önüne açtı. Onun üzerine öyle rahmet nuru saçıldı ki, felek açıkça fetih ayetini okudu. Secdeden başı kaldırır kaldırmaz, müezzin şahın duasına yeniden başladı (İbn Bibi, 2023, s. 395-397)."

Ek 10: İbn Bibi'nin 13 Ağustos 1230 Yassıçemen Savaşı'nı aktardığı şiiri:

"Sevinçten sabahın dudağı gülücükle dolup, mübarek güneşin yanağı parlamaya başlayınca dağ gibi güçlü olan padişah silahını kuşandı. Heybetinden dünya hayrete düştü. Ordu baştan başa demire boğuldu. Bütün dağ, zırhlar ve ok torbalarıyla doldu. Davulun gümbürtüsünden feleğin kulağı patladı. Ordu gelin gibi süslendi. Muzaffer bayrakları açtılar. Otağın perdesini kaldırdılar. Yer askerle, hava melekle doldu. Padişah ihtişamla dergahından çıktı. Şahlar şahı bargahından çıkınca siyah çetr'i güneş gibi parlamaya başladı. O, Rüstem'in Rahş'ını hatırlatan rahvan bir atın üzerine binmişti. O zaman ünlü komutan Melik Eşref, o mutlu padişaha şunları söyledi: "Ey bütün dünyayı hükmü altında tutan! Felek bile senin emrinin dışına çıkmaz. Eğer atından iner de bir katıra binersen, bunun birçok faydasını görürsün. O zaman hasmının kalbi, göz gibi kanlanır, ordunun cesareti artar. Eğer ordunun ayağını zincirle de bağlasan, dünyanın altını üstüne getirir." Onun üzerine hemen bir katır çektiler. Mutlu padişah sevinçten külahını havaya attı. Bütün ordu aslan gibi kükreyerek gayrete gelip yiğitlik gösterdi. Salına salına yola düşünce dağı titreme aldı. Araplar da denize akan dere gibi ordu içinde kayboldular. Ordunun merkezine kara dağ gibi vakarlı ve demirden bir saf kurdular. Ordunun sağ ve sol cenahları ilerlemeye başladı. Fetih sancağı da yerinde yürüdü. Bütün dünya düşman topluluklarıyla doluydu. Fakat onların Tanrı'dan destekleri yoktu. Böyle olunca onların başı ayın çemberinden daha yükseğe çıksa, oktan hazineleri, orduları olsa neye yarar? Sol cenah sağ cenaha doğru yürüdü. Ordu baştan başa hazır hale geldi. Ordunun o durumunu gören Harezmşah, ay gibi dağın tepesine çıktı. Oradan padişahın ordusuna baktı. Hepsi de hançer kullanan yiğitleri gördü. Onlar demire, güneşe ve altına boğulmuşlardı. Dünya baştan başa ordu olmuştu. Sanki deniz coşmaya başlamış, melek yardımlarına gelmişti. O zaman göğsünden soğuk bir ah çıktı ve o ah, göğün aynasını puslandırdı. Dedi ki: "Eğer bu ordu benim olsaydı, bunlarla tatar ordusuyla savaşa girseydim, onların damarını çıkarır, o azgın köpeklerin kanlarıyla yeryüzünün otlarını sulardım." Gözyaşları dökerek dağdan inerken hazan söğütleri gibi titreyip sarardı. Diğer yandan padişah, bütün ordunun sağ cenahta birleştiğini görünce emri üzerine ünlü serverler, kızgın aslanlar gibi harekete geçtiler. Bütün güçleriyle sağ cenaha yüklenirken sol cenahı da ihmal etmediler. Hava ateşlendi, yer demir kesildi. Dünya daha öyle bir gün görmemişti.

Padişah devlet gibi yerinden hareket edince Huma'nın kanadı ona gölge etti. Alem, kara bir dağ gibi ilerleyen ordunun dalgasından coşmaya başladı. Başı dik ve savaşçı iki aslan olan Melik Gazi ile seçkin Kamyar sol cenaha saldırarak onların hepsini dereye döktüler. Onları kalbinden de vurunca savaş yapmaya gücü kalmadı, kaçmaya başladılar. Harezmşah, hali öyle görünce bayrakların (alem) yanına doğru koştu. Bayrağını ve sancağını çıkararak onları üzgün bir şekilde atının terkine bağladı. Gece vakti ilk defa görünen ay gibi kendini gizleyerek yola koyuldu. Rum askerleri düşmanı ararlarken Arap askerleri yağmaya başladılar. yavaş yavaş derleyip uygun gördükleri her yerde mola verdiler. Sonunda akılsızlığından dolayı bahtı kararan divane Erzurum sahibine yetiştiler. Onunla birlikte aynı batından sevgili kardeşi ile devletinin büyüklerini yakalayıp padişahın yanına götürdüler. O, tahtın önünde yeri öptü. Utangaç bir halde Sultan'ın ayağına düşünce şahlar şahı geçmişi aklına getirmedi. O zaman yiğit serverlerine "Aslan tilkiye kin beslemez" buyurdu. Sonra bargahta rahat ettirsin diye onu oradan bir ünlü kişiye teslim etti. Böylece o günün seherinde alet edevatla, ordu ve hazine ile başı yükseklerde olan o Melik'in savaşın bittiği ikindi namazı vaktinde ne ordusu ne teçhizatı ve ne de malı kaldı. Şahlar şahı bargahın önüne çıkınca onun iyiliğini isteyen Eşref huzuruna geldi. Atından inerek Sultan'ın atının eyer örtüsünü (gaşiye) eline aldı. Onun bu lütfundan dünya hayretler içinde kaldı. Cihan padişahı onu çok överek dedi ki: "Ey bütün Arapların övüncü! İki gözüm seni görmekten aydınlandı. Zaman senin iyiliğinden gül bahçesine döndü." Melik yeri öperek sevinçle geri döndü ve mübarek yüzünü çadırına çevirdi. Şahlar şahı ise şahlık tahtına oturdu. Başındaki taç göklere yükseldi. Ordu serverlerine şöyle dedi: "Harezmşah'ın yaptıklarına şaşıyorum. Sanki o perdeden çıkan bir oyuncunun oyuncağıydı. O bir kendini gösterip sonra kayboldu. Kimse böyle bir savaş görmedi." Sonra görüşme izni verince emirler geldiler. Hepsi de sevinç duygularını belirttiler. Ondan sonra da şahlar şahı namaz yerine geldi. Dili şükür ve kalbi yakarışla doldu. Dedi ki: "Ey doğrunun yardımcısı! Dünyayı ve dini yöneten sensin. Senin gücünden destek buldum. Dünyada iddiacının sonu geldi. Bana öyle bir dil ver ki, sana övgü söyleyeyim. Çünkü övgü sen büyüğe yaraşır senden beklediğim her şeyi yaptın. İsteklerim dergahından kabul gördü. Şu anda insanlara şefaat edenin (peygamber) ruhuna binlerce samimi selamımı ulaştır. Onun taraftarlarına, dostlarına, adamlarına ve geride bıraktığı ailesine ve ona tabi olanlara da." (İbn Bibi, 2023, s.397-400)."